

Kommunikasjon i lys av en interaksjonstilnærming

Watzlawick, Bavelas & Jacksons kommunikasjonsteori

Jon Isebakke

Hovedoppgave i pedagogikk

Våren 2007

Universitetet i Oslo

Det utdanningsvitenskapelig fakultet

Pedagogisk forskningsinstitutt

SAMMENDRAG AV HOVEDOPPGAVEN I PEDAGOGIKK

TITTEL:**KOMMUNIKAJON I LYS AV EN
INTERAKSJONSTILNÆRMING****Watzlawick, Bavelas & Jacksons kommunikasjonsteori****AV: ISEBAKKE, Jon****EKSAMEN: PED 541****SEMESTER: Våren 2007****STIKKORD:****Kommunikasjon****Kommunikasjonsteori****Mellommenneskelig kommunikasjon****Metakommunikasjon****Watzlawick, Bavelas & Jackson**

1. Problemområde:

Tema i denne oppgaven er kommunikasjon mellom mennesker. Kommunikasjonsbegrepet er mangefasettert i videste forstand, og oppgaven viser noe av det. Intensjonen er likevel å søke svar på et spørsmål om hvordan begrepet kan betraktes i en noe smalere betydning, på området mellommenneskelig kommunikasjon. Utgangspunktet for denne søken er en relasjonell teori slik den først og fremst tilkjennegis i et klassisk arbeid.

Det klassiske arbeidet er plassert i oppgavens problemstilling; ”En diskusjon av begrepet kommunikasjon i lys av en interaksjonstilnærming og dens kontekst – Watzlawick, Bavelas og Jacksons (1967) klassiske kommunikasjonsteori”.

Watzlawick, Bavelas & Jackson skrev i 1967 ”*Pragmatics of Human Communication*”. Foruten at dette arbeidet bygger på mye av tankene til Gregory Bateson, har teorien kunnskapsteoretisk forankring i informasjonsteori, kybernetikk og generell systemteori. Klassikeren representerte da den ble publisert et vesentlig skifte i tilnærming til kommunikasjonsforskning, en forskning som frem til da hadde vært enerådende opptatt av massekommunikasjon. I ettertid er det fra en rekke hold påstått at få om noen teori har hatt større betydning for utviklingen og tenkningen på nettopp på området mellommenneskelig kommunikasjon.

Den relasjonelle kommunikasjonsteori beskriver et generelt sett å tilnærme seg kommunikasjon på så og si uavhengig av kommunikasjonens innhold eller område – i mellommenneskelig sammenheng. Gjennom fem aksiomer eller grunnsetninger om kommunikasjon tilkjenneviser noen karaktertrekk av betydning. Kort oppsummert kan aksiomene uttrykkes ved påstandene om at; i) det er ikke mulig å ikke kommunisere, ii) alle kommunikasjonsbudskap består av et innholds- og et relasjonselement, iii) kommunikasjonssekvenser organiseres gjennom punkttering, iv) kommunikasjon er enten analog eller digital, og v) enhver interaksjon er enten symmetrisk eller komplementær.

2. Struktur:

Som en innledning og ramme rundt diskusjonen av problemstillingen, plasseres den relasjonelle kommunikasjonsteori innenfor den historiske utviklingen av kommunikasjonsfeltet. Det foretas så en analyse av ulike definisjoner av begrepet kommunikasjon, som i tillegg til å illustrere hva som *kan* betraktes som kommunikasjon, også viser deler av den spredning begrepet har i fagfeltet. Et begrepsapparat og en grunnforståelse av kommunikasjonsprosessen presenteres deretter i den matematiske kommunikasjonsteori. Den relasjonelle kommunikasjonsteori presenteres avslutningsvis, før den diskuteres og kritiseres inngående i tre omfattende kapitler.

3. Metode:

Oppgaven er en teoretisk studie basert på litteratur. Teori er i utgangspunktet begrenset til den teori som i fagterminologien benevnes som kommunikasjon, eller til den teori som regnes som en del av kommunikasjonsstudier. Å velge noe innebærer å velge bort noe annet. I denne sammenheng betyr det nødvendigvis at teori som kunne hatt relevans for oppgaven ikke er med.

Teori sees opp i mot teori i henhold til en hermeneutisk arbeidsmetode. En fremgangsmåte for å frembringe kunnskap eller etterprøve påstander som fremsettes med krav om å være sanne, gyldige eller holdbare.

4. Sammenfatning:

Den relasjonelle kommunikasjonsteori fremstår intuitivt enkel. En betraktning av generelle karaktertrekk ved kommunikasjon presentert gjennom fem aksiomer forsterker dette inntrykket. Oppgaven viser imidlertid at så ikke nødvendigvis er tilfellet. Verken operasjonaliseringer, redegjørelser eller argumentasjon i Watzlawick, Bavelas & Jacksons teori, er nødvendigvis ved nærmere undersøkelse like entydige, klare og overbevisende som de intuitivt fremstår.

Innvendinger og kritikk til tross. Relasjonstilnærmingen er en absolutt interessant og aktuell tilnærming til kommunikasjon, selv 40 år etter den ble presentert i "*Pragmatics of Human Communication*". I et samfunn der kommunikasjon som begrep må sies å være gitt et utvidet og dels nytt betydningsinnhold, kanskje først og fremst som en del av den teknologiske utviklingen, bringer den klassiske teorien innsikt og forståelse som påstås å ha relevans også i dag. Uten at dette har vært tema i oppgaven, er det rimelig god grunn til å anta at det av teorien også kan utledes innsikt som er av betydning i møte med de mer moderne former for kommunikasjonsmedia. Generelle prinsipper for menneskelig kommunikasjon bør komme til anvendelse også der.

Forord

Dette prosjektet har tatt tid. Tatt tid fra tre små barn som har savnet pappas oftere tilstedeværelse i innspurten det siste halve året. Og som pappa har savnet å være mer sammen med. Det har også tatt tid fra min uunnværlige samboer som de siste 6 måneder i tillegg til fulltidsjobb har vært ”alenemor” for Tuva, Lea & Storm. I den grad det er noen trøst, må trøsten være at jeg har jobbet hjemme, i det minste for egen del. Det har betydd inderlig mye å ha familien rundt meg.

En stor takk til mine kjære samboer Anneline som har vært der i tunge stunder og frustrerende situasjoner, gitt av ubetinget støtte og masser av oppmuntring, som har laget mat og hentet barn, kjørt til trening og holdt bursdagsselskaper - og attpå til lest korrektur. Bak en mann står alltid en sterk kvinne....

Jeg vil også benytte anledningen til å rette en takk til dere andre som også har lest korrektur og stilt opp på andre måter, og ikke minst til Hans Holter Solhjell som har bidratt med veiledning i prosessen.

Fjellhamar, mars 2007.

INNHALDSFORTEGNELSE

1. INNLEDNING	1
1.1 Valg av tema	2
1.2 Avgrensing og problemstilling	4
1.3 Metode	6
1.4 Oppgavens oppbygning	8
2. VITENSKAPELIGE STUDIER AV KOMMUNIKASJON	11
2.1 Generelle trekk ved kommunikasjonsforskningen	12
2.2 Noen sentrale bidragstere	14
2.3 Kommunikasjonsforskning før andre verdenskrig	14
2.4 Konsolidering av feltet	18
2.5 Kommunikasjonsforskning innenfor journalistikk og språk	19
2.6 Et skifte i fokus	21
3. KOMMUNIKASJONSFELTET OG NOEN ULIKE DEFINISJONER	23
3.1 Organisering av feltet og litteratur om kommunikasjon	23
3.1.1 Genre av kommunikasjonsteori	24
3.1.2 Nivåer av kommunikasjon	25
3.1.3 Kommunikasjonsteoretiske grunnlagsproblemer	27
3.2 Definisjonsutfordringer	28
3.3 Ulike definisjoner	30
3.3.1 Eksempel fra sosiologi	31
3.3.2 Eksempel fra filosofi	32
3.3.3 Eksempel fra telekommunikasjon	33
3.3.4 Eksempel fra biologi	34
3.3.5 Eksempel fra matematikk	35
4. EN MATEMATISK KOMMUNIKASJONSTEORI OG MODELL	37
4.1 Modellens ulike elementer	38
4.2 Grunnleggende begrep	39
4.2.1 Entropi og informasjon	39
4.2.2 Redundans	41
4.2.3 Støy og kapasitet	43
4.2.4 Feedback	45
5. EN RELASJONELL KOMMUNIKASJONSTEORI	47
5.1 Et interaksjonsperspektiv	48
5.1.1 Legitimering	48
5.1.2 Ikke et patologisk utgangspunkt	49
5.1.3 En appellerende bok og nye perspektiv	51
5.2 Det er ikke mulig å ikke kommunisere	53
5.3 Budskapets innholds- og relasjonsaspekt	55
5.4 Punktuering av hendelsessekvenser	58
5.5 Digital og analog kommunikasjon	60
5.6 Symmetrisk og komplementær interaksjon	63
5.6.1 Symmetri og komplementaritet i forhold til variabelen kontroll	65
5.6.2 Symmetrisk eskalering og rigid komplementaritet	67
5.7 Oppsummering	67

6. DET ER IKKE MULIG Å IKKE KOMMUNISERE – EN DISKUSJON.....	69
6.1 Avsenderatferd.....	72
6.2 Mottageratferd.....	73
6.3 Et avsenderperspektiv.....	76
6.4 Et mottagerperspektiv.....	78
6.5 Et kommunikasjonsatferdsperspektiv – en broforbindelse.....	79
6.6 Oppsummering.....	82
7. TO NIVÅER AV KOMMUNIKASJON - EN DISKUSJON.....	83
7.1 Ulike typer relasjonsbudskap.....	85
7.2 Kommunikasjonens hierarkiske og diskontinuerlige lagdelthet.....	86
7.2.1 Kommunikasjonsparadokser.....	87
7.2.2 Dobbelbundethet.....	90
7.3 Metakommunikasjon.....	92
7.3.1 Forvirrende begrepsbruk.....	93
7.3.2 En reorientering til begrepet.....	96
7.4 Oppsummering.....	100
8. ANALOG OG DIGITAL – EN DISKUSJON.....	101
8.1 Oversettelsesproblemer.....	101
8.1.1 Analoge budskap og flertydighet.....	102
8.1.2 Nøyaktighetsforskjeller mellom det analoge og digitale.....	105
8.1.3 Budskap versus kommunikasjon – betydningen av kontekst.....	107
8.2 Fravær av sannhetsfunksjoner.....	109
8.2.1 Eksklusiv disjunksjon.....	109
8.2.2 Negasjon.....	110
8.2.3 Sannhetsfunksjoner uttrykt analogt.....	112
8.3 En alternativ tilnærming til diskusjonen.....	115
8.3.1 Koding som utgangspunkt.....	116
8.3.2 Sensitivitet – kodeferdigheter.....	117
8.3.3 Forskjeller i koding og dekoding.....	119
8.3.4 Nyere bidrag.....	119
8.4 Oppsummering.....	121
9. AVSLUTNING.....	123
9.1 Kort konklusjon.....	123
9.2 Egenerfaring.....	125
10. LITTERATURLISTE.....	127

1. INNLEDNING

Så lenge mennesket har undret seg over verden så har mysteriet rundt menneskets natur vakt interesse. De fleste dagligdagse aktiviteter i livet – det som oftest tas for gitt – blir fort interessante puslespill når en forsøker å forstå dem. Kommunikasjon er en slik aktivitet. Kanskje er nettopp en av de egenskaper som skiller mennesket fra andre levende vesener, evnen til å kommunisere på et høyere nivå, et av de mest gjennomtrengende, viktige og komplekse aspekter det ved menneskelig liv. I så fall vil kommunikasjon kun i kraft av disse vitale egenskaper fortjene nøysom oppmerksomhet.

Vi lever i en tidsalder hvor kommunikasjon definitivt gjennomsyrrer de fleste av livets aspekter. Kall det gjerne kommunikasjonens tidsalder. På tross av, eller fordi, vår egen bevissthet nettopp er knyttet til dette faktum, er det ofte problematisk å formidle betydning av, og fruktbareheten i dette terrenget. Whorf's verden, hvor "everything was blue and thus blue was perceived as nothing at all" (Wilder 1979:178), minner om den personen som en gang klokt uttrykte at fisken var den siste til å oppdage vannet. I og med at vannet er så gjennomtrengende og viktig for fiskens miljø, vil ikke dets eksistens bli lagt merke til før det er fraværende. På mange måter er det lett å være tilbøyelig til å gjette at menneskets forhold til kommunikasjon er analogt til fiskens bevissthet til vann. Kommunikasjon omgir oss like naturlig som vannet omgir fisken. Vi kommuniserer konstant med andre. Ofte enten vi vil eller ikke. Bortsett fra de biologiske prosesser som opprettholder det helt enkle liv, er få eller ingen "aktivitet" mer gjennomtrengende og kritisk enn kommunikasjon. Likevel tas ofte denne "aktiviteten" for gitt. Det er fascinerende, skremmende og interessant.

Kommunikasjon er et vidt begrep, og forbindes gjerne med en muntlig dialog mellom to personer, å sende eller motta et brev, en telefonsamtale som tilnærmet uavhengig av tid og sted knytter personer sammen i øyeblikket, aviser som daglig distribueres til abonnenter, tv sendinger og internett, eller kommunikasjon i betydningen reise i tid og rom. For andre, gjerne spesialister, kan kommunikasjon også ha et annet betydningsinnhold. Ornitologer og entomologer vil kunne tenke på flokker og svermer, på den presisjon fugler og insekter kan fly med, og brevduers utrolige evne til å finne veien hjem. Fysiologer vil derimot kunne betrakte kommunikative funksjoner i nervesystemet. Antropologer og sosiologer kan på sin side være interessert i kommunikasjon mellom mindre og større grupper av mennesker,

kommunikasjon i forhold til rase og kjønn, eller i forhold til variabler av sosioøkonomisk og religiøs karakter (jf. Cherry 1957). Listen kunne vært uendelig mye lenger.

1.1 Valg av tema

Kommunikasjon er et *sine qua non* ved den menneskelige eksistens. Samtidig har kommunikasjonsbegrepet en altomfattende karakter og utstrekning generelt.

At hverdagslivet flommer over av kurs, seminarer, foredrag og populær litteratur over temaet kommunikasjon, gjør det hele ikke mindre interessant. Kommunikasjonskurs for enslige, for enslige som ikke vil være enslige, for par, for de som var et par, for familier, for ungdommer og skoleelever, og for hundeeiere og deres firbente skapninger. Stundom kan veien til lykke og et langt liv knapt virke å gå utenom. Hva er egentlig kommunikasjon? Spørsmålet melder seg. Det er selvfølgelig en kjensgjerning selv for en novise i faget, at kunnskap, holdninger og ferdigheter i kommunikasjon er viktig både i hverdagslivet og i det akademiske liv. I det sistnevnte forutsettes at enhver student, uavhengig av institutt eller fag, besitter eller i det minste opparbeider grunnleggende kommunikasjonsferdigheter. Først og fremst verbale kommunikasjonsferdigheter. De er en betingelse, om enn ikke som veien til lykke, i det minste for å lykkes etter akademisk målestokk. Å lykkes i den akademiske verden er imidlertid ikke lenger tilstrekkelig for å lykkes i yrkeslivet. Kommunikasjonsferdigheter er tydeligvis så viktig, at studenter i yrkesforberedende medfør tilbys kurs i alt fra mellommenneskelig kommunikasjon og kommunikasjon i grupper, i klinisk kommunikasjon, kurs i å ”ta ordet” og å ”holde ordet”, til kurs i digital kommunikasjon.

Kommunikasjonsferdigheter er ikke lenger kun forbeholdt de som søker karriere innenfor journalistikk og reklame, men i praksis nødvendig for enhver, student eller ikke.

Pedagogikk er et tverrfaglig studium som spenner over et vidt spekter av disipliner. Innenfor de fleste av disse disipliner, er undersøkelser og studier av en rekke menneskelig oppgaver og prosesser der kommunikasjonsaktiviteter er en naturlig del fremtredende. Nå skal det imidlertid sies at dette ikke bare gjelder pedagogikkfagets ulike disipliner, men også pedagogikkfaget i seg selv, og ikke minst profesjonsstudiets innhold og pensum. Dette til tross synes begrepet kommunikasjon *anvendt eksplisitt*, å ha vært tilnærmet totalt fraværende gjennom et 6 år langt studie i pedagogikk. Begrepets fravær har definitivt bidratt til trangen

om å vite noe mer om denne ”aktivitet”. Ikke minst om selve kommunikasjonsbegrepets natur. At tanken i prosessens spede begynnelse fikk ytterligere inspirasjon etter en leseranbefaling fra en vitenskapelig ansatt ved Pedagogisk Forskningsinstitutt, om et klassisk teoretisk og litterært arbeid på området, er dessuten også et faktum.¹

Som nevnt over er tilnærming til kommunikasjon som personlige og arbeidsrelaterte ferdigheter selvfølgelig nødvendig. De er ikke dermed sagt tilstrekkelige. De er nødvendige fordi ferdigheter i kommunikasjon er sentralt for suksess ved alle aspekter i livet. Læring av ferdigheter er likevel ikke tilstrekkelig, fordi ferdigheter alene mangler evnen til å forsyne intellektet med utfordringer utover bare kompetanse.² Bak tilegnelse, læring eller undervisning av kommunikasjonsferdigheter, ligger det en enorm rekke ideer, fakta, spekulasjoner og hypoteser om kommunikasjon. Disse både kan og bør studeres i og for seg selv. Enten som en del av det som konstituerer kommunikasjonsfeltets eget område, eller som en del av andre vitenskapelige disipliner og fag. Det er disse som interesserer meg. Ikke primært som en del av alle andre fagområder hvor kommunikasjon vies oppmerksomhet, ikledd andre navn, men som en del av kommunikasjonsfeltets ”eget område”. Kommunikasjonsfeltets egne eksplisitte ideer, tanker, hypoteser og teorier anses viktig, kanskje *spesielt* i pedagogisk sammenheng. I dette ligger ikke at kommunikasjon ikke har vært eller er en viktig del av studiet eller faget pedagogikk. Kommunikasjon er utvilsomt en del av pedagogikk. Det har som sagt bare ikke vært det i begrepets eksplisitte forstand.

Et annet og viktig incitament for valg av tema, som i og for seg også kunne vært incitamentet for valg av et annet tema, var friheten til å velge. Velge noe annet. Å skrive hovedoppgave som en del av profesjonsstudiet i pedagogikk har vært en av få reelle muligheter til å benytte dette handlingsrom og reell valgfrihet. Friheten er selvfølgelig til en viss grad forbundet med risiko, og for så vidt hardt arbeid. Topografien er enorm og variasjonen ikke mindre. En erkjennelse som kommer til syne ved å velge noe annet. Valg av tema kunne således selvfølgelig falt på det som var kjent fra før. Eksempelvis på ulike temaer innenfor didaktikk, oppdragelsesteori, motivasjon, læring, eller på pedagogiske grunnlagsproblemer. Teorigrunnlaget ville allerede være lagt, og følgelig veien til innsikt og forståelse enklere. Kanskje noen også ville mene; resultatet enda grundigere. Uten å stå i fare for i denne

¹ Watzlawick, Bavelas & Jackson (1967) ”*Pragmatics of Human Communication*”, anbefalt av Tone Kvernbekk. For øvrig et av hovedutgangspunktene i denne oppgaven.

² For en diskusjon av kompetanse og kommunikasjon, jf. Borgan (2002) ”*Competency in Communication: A Conceptual Discussion*”.

sammenheng å fraskrive ansvar for potensiell kritikk mot mangel på grundighet, oversikt, eller innsikt, er dette ikke for annet enn en kjensgjerning å regne. Det bør uansett være dekning for det valg som er gjort.³

1.2 Avgrensning og problemstilling

Innledningsvis skal sies at valget av oversikt i landskapet i dette prosjektet er mitt. Emner er valgt ut fra interesse, variasjon, og hva som er fremtredende. Utvalget er på ingen måte komplett. Selv om valget av perspektiv er mitt er jeg selvfølgelig rettleidet av andre, av de som allerede har utforsket ukjent terreng.

Det er stor overflod av materiale i litteraturen, og litteraturen om kommunikasjon gir lett inntrykk av å være et særdeles divergerende forskningsfelt. Et uttrykk for dette gis eksempelvis i oversiktsartikler i en rekke bøker, som overraskende ofte karakteriserer området som et potpurri.⁴ En viktig følge av denne kommunikasjonsforskningens divergens virker å være at man knappast kan snakke om en felles begrepsramme for denne forskningen, kanskje i ennå mindre grad snakke om en forenende enhetlig teori (Nilsson 1983). Det har fra første stund derfor vært en underliggende hensikt å finne ut av dette potpurri, hva som er interessant, av betydning, og ikke minst hva som har eksistensiell karakter.

Kommunikasjon er som sagt et vidt begrep, og dette prosjektet viser nettopp *også* det. Troen på å favne det hele er derfor naiv. Verken egne eller andres intellektuelle bestrebelser vil antagelig kunne gi et fullstendig eller komplett bilde av denne virkelighet. Om ikke annet, setter rammen for prosjektet en naturlig grense for det.

Hva som derimot virker rimelig, er å se terrenget fra et utvalgt og stimulerende perspektiv. Men hvilket perspektiv? Mitt ledespørsmål springer ut av et ønske om å vite noe mer om hva som kan karakterisere denne universelle menneskelige erfaring, et utgangspunkt som samtidig anser kommunikasjon som sentralt for den menneskelige eksistens. Svaret, som søkes primært i en klassisk teori på området, har ikke til hensikt å si noe om hva kommunikasjon *er*, men

³ Det kan nevnes i denne sammenheng at visse tema i pensum i pedagogikkstudiet, som et resultat av å utgjøre kun små ”bruddstykker” av innholdet i studiet, verken har gitt grunnlag for genuin dybdeinnsikt eller forståelse – uten sammenligning for øvrig.

⁴ Jf. kapittel 3.

snarere diskutere hvordan kommunikasjon kan *betraktes*. Dette er et vesentlig skille – skillet mellom ontologi og epistemologi – som blant annet er vel etablert innenfor filosofien (Ølgaard 1991). Ontologi dreier seg om det som egentlig er, og som ligger til grunn for alle fenomener. Epistemologi søker derimot svar på hvordan en tenker om, eller vet noe om, de samme fenomener (Aschehougs leksikon 1959).⁵ Skillet mellom ontologi og epistemologi skulle likevel ikke være til hinder for å rette fokus mot grunnleggende og felles karaktertrekk for menneskelig kommunikasjon. Det er også en intensjon i denne oppgaven, at kommunikasjon mellom mennesker betraktes *generelt* og på tvers av situasjoner – uavhengig av størrelsen og kompleksiteten ved den kommunikative ”enhet”.

Problemstillinger, som gjerne ”vokser fram under arbeidet med stoffet og formuleres ofte helt til slutt i sin endelige form (...) kan formuleres som hypotese(r), som spørsmål eller som et avgrenset tema”.⁶ I denne oppgaven er problemstillingen formulert som et avgrenset tema;

En diskusjon av begrepet kommunikasjon i lys av en interaksjonstilnærming og dens kontekst – Watzlawick, Bavelas og Jacksons (1967) klassiske kommunikasjonsteori

Komplette fremstillinger er tilnærmet umulig innenfor de fleste fagfelt. Forskning og teori er gjerne eksempler på pågående argumenter som søker å reise nye tema, nye påstander og bringe frem bevis for disse. Slike undersøkelser er en reise i seg selv heller enn reisens mål. Det er derfor et håp at oppgaven til en viss grad skal kunne avsløre rekkevidden av også *denne* reisen, eller produksjon av erkjennelse (Dale 1992).

Kommunikasjonsferdigheter ansees uatskillelige fra feltets teorier, hypoteser og ideer. I den grad disse ideer og møter er generative og konsekvent knyttet til den stimulerende oppgave av aktivitet som forsterker både ideer og ferdigheter, er vinning oppnådd på begge fronter. Ut av fertile ideer må ferdigheter selvfølgelig gjerne slå rot. Det er ingen ting i veien for det.

⁵ Skillet mellom ontologi og epistemologi står ved lag selv om språkbruken i oppgaven tidvis nytter seg av verbet ”å være” i ulike former om kommunikasjon (eks. kommunikasjon *er*).

⁶ Hentet fra ”Praktiske råd om skriftlige oppgaver” ved PFI, <http://www.pfi.uio.no/Studier/skriftlige.arbeider.html> (10.03.2007)

1.3 Metode

Oppgaven er en studie som tar utgangspunkt i teori innenfor det vitenskapelige ”feltet” kommunikasjon. Teori utelukkende fra tekster andre har skrevet. Grunnlagsmaterialet er hentet fra det som har vært tilgjengelig enten gjennom Universitetsbiblioteket og søkedatabasen BIBSYS, gjennom bibliotekets abonnement på tidsskriftserier, og internett. Selv om oppgaven er en teoretisk studie, er likevel store deler av teorigrunnet i tekstene forankret i empiriske undersøkelser. Disse empiriske undersøkelser er i seg selv ikke gjenstand for oppmerksomhet. På bakgrunn av et forskningsmetodisk og nødvendig ideal om *tillitt* til de faglige kilder, er det heller resultatene i form av teori, som først og fremst har vært av interesse. Statistikk er for øvrig i det vesentlig utelatt. Utover idealet om tillitt, ligger det til grunn for arbeidet med denne oppgaven noen ytterligere forskningsmetodiske normer og verdier / idealer (jf Tranøy 1986).

Metoden har først og fremst hatt til hensikt å være vitenskapelig. ”Å være vitenskapelig er å være metodisk (...) en fremgangsmåte for å frembringe kunnskap eller etterprøve kunnskapskrav, dvs. påstander som fremsettes med krav om å være sanne, gyldige eller holdbare” (Tranøy 1986:126-127). Fremgangsmåten for etterprøving av gyldighet (normen om *sannhet* og *sannsynlighet*) (Tranøy 1986) er de arugmentative dialoger. I møtet med andres tekster bygger disse dialoger, diskusjoner, og vurderinger på en vitenskapelig tilnærming i tråd med positivismekritikken i filosofisk hermeneutikk – om ikke å gjøre verifikasjon til ideal for forskningen (Dale 1992). Hermeneutikk har forståelse gjennom erfaring som sitt hovedformål, primært gjennom analyse av tekst (Pihl 1991). Ved å oppleve at det man antar å vite noe om i andres tekster (innholdet) trer frem som mangelfullt, gjøres i hermeneutikken dialektiske erfaringer. Gjennom erfaringen forandres forholdet til de saksforhold erfaringen er en del av, slik at ens tidligere forståelse av den samme erfaring også forandres (Dale 1992). Dialektiske erfaringer skjer gjennom en frem og tilbakegang mellom tvil og sikkerhet, begreper og tenkning i begreper, spørsmål og svar, og analyser og kritikk.

I denne prosessen, som Hans Georg Gadamer omtaler som språkets spill (jf Dale 1992), spilles det i oppgaven et åpent spill. Heri ligger metodens norm om *kontrollerbarhet* og *oppriktighet* (Tranøy 1986). Det betyr ikke bare den teori oppgaven bygger på, men at også oppgavens egen holdbarhet må kunne etterprøves av andre. Konsekvent anvendelse av kilde- og litteraturhenvisninger er av derfor etterstrebet (Blomberg 2000). Spesielt i de

sammenhenger der andres ord settes på prøve, benyttes av samme grunn hyppige sitater. Selv om noen kanskje vil påstå at omfattende ”sitatbruk kan tyde på at en fortsatt er for avhengig av kildene” (Dalland 1997:149), så har parallelt dette heller vært et ledd i å ”ta problemet og ikke personene” (Tranøy 1986:141). Nettopp det er et viktig skille som en del av streben etter samtidig å være *objektiv* og *saklig*, og ikke fordomsfull i fremstillingen. Det har i den forbindelse dessuten vært en ambisjon når det har vært formålstjenelig, å søke til primærkilder.

Å arbeide hermeneutisk med teori og presentere teori er to forskjellige ting. Det må derfor påpekes den spenning og den utfordring som til enhver tid har ligget mellom det som betegnes som dialektikken mellom konstruksjon, og rekonstruksjon av erkjennelse (Dale 1992). *Konstruksjon* av erkjennelse – som den dialektiske erfaring det har vært å jobbe med tekst, tidligere omtalt som ”reisen” i dette prosjektet, og *rekonstruksjon* av erkjennelse – som gjenfortelling av denne reisen, tilpasset metodens krav om *konsistens* og *sammenheng* (Tranøy 1986). Et ønske om å tilkjennegi og formidle et dialektisk driv har til enhver tid måtte ha tekstens konsistens i minnet, som igjen er en forutsetning for gyldighetsprøver av denne teksten (oppgaven). Det har ikke alltid vært like lett, men forhåpentligvis har viljen og bestrebelsene likevel bidratt til å unngå at tekst ensidig blir referat av andres tanker.

Eksemplets makt er blant annet derfor brukt ved en rekke anledninger. Gjennomgående brukes dessuten eksempler av varierende karakter for å utdype og illustrere aktuell teori og spørsmål som tas opp. Eksempler muliggjør markering av både perspektiver og holdninger. For å sitere Dalland (1997:142); ”Et godt og illustrerende eksempel i forbindelse med presentasjonen av teori vil vise at [jeg] har forstått teorien, i tillegg til at det [forhåpentligvis] gleder leseren”.

Hensynet til konsistens og sammenheng (og til leseren) er dessuten forsøkt ivaretatt gjennom oppgavens formelle sider, det vil si oppbygning, struktur og sammensetning. Inndeling i kapitler og underkapitler med tilhørende overskrifter er begrenset til tre nivåer, i henhold til gitte retningslinjer for oppgaveskriving.⁷ Selv om noter generelt sett er brukt i mindre utstrekning av dagens forskere enn før (Widerberg 1994), har det her vært naturlig å bruke dem til en viss grad. Noter brukes både når det gis løpende henvisninger frem og tilbake i

⁷ <http://www.pfi.uio.no/Studier/formell.krav.ny.html> (10.03.2007)

oppgavens ulike deler, men og når det fremføres argumenter som er ”avstikkere” fra hovedteksten, så som å peke på nærliggende tema, definere et begrep, eller redegjøre for et materiale som kan være av interesse. Hensikten er å unngå å splitte opp teksten mer enn nødvendig, og derigjennom unngå at teksten blir unødig tung.⁸

En kommentar fremsettes avslutningsvis til de språklige føringer i oppgaven som noen kanskje vil hevde i visse tilfeller kan virke personlige, provokative eller anekdotiske. Til dere skal sies at de både er en inspirasjon i egen tankerekke, og en del av oppgavens retorikk. Uten å nødvendigvis gjøre Dales (1992) ord til mine, om at akademiske tekster kan være preget av estetisk uttrykksfullhet og at vitenskapen kan nærme seg kunsten, er jeg så vidt enig med både ham, og Hoel (1992:168) som her får avslutte; ”Dei fleste vil meine at i eit fagleg arbeid bør presisjon stå over variasjon, det faglege over det estetiske, det saklege over det personlege. Men det treng ikkje nødvendigvis innebære at einsformig er det same som presist, at knusktørt er synonymt med sakleg, og at det upersonlege garanterer det faglege”.

1.4 Oppgavens oppbygning

Oppgaven er i all hovedsak todelt. Første del består av et tilbakeblikk, det vil si en utlegning og orientering i etableringen av kommunikasjonsvitenskap som eget felt. Fokus er USA i perioden rundt den andre verdenskrig. Denne perioden ansees viktig som en ramme og forforståelse for resten av oppgaven. En organisering av det kommunikasjonsvitenskapelige feltet presenteres deretter, etterfulgt av begrepsdefinisjonsutfordringer i kommunikasjon. Ulike definisjoner på kommunikasjon, gitt av anerkjente personligheter i feltet, analyseres i denne sammenheng. Analysen følges opp av en redegjørelse av Shannon & Weavers (1949) matematiske kommunikasjonsteori eller informasjonsteori, og noen av teoriens sentrale begreper. Den matematiske kommunikasjonsteori og dens begrepsapparat var ikke bare avgjørende for etableringen av kommunikasjonsfeltet og for den tenkning som lå til grunn for store deler av den videre fremveksten av kommunikasjon i vitenskapelig sammenheng, men også for den kommunikasjonsteori som er valgt som utgangspunkt i oppgavens andre del. Ikke bare tilbakeblikket til etableringen av feltet, men hele del én kan med fordel fungere som innledning, innramming og forståelseshorisont for oppgavens andre del.

⁸ Dersom fotnotene også viser noe av erfaringens konstruksjon, er det selvfølgelig et pluss (jfr Widerberg 1994).

I andre del gjennomgås en kommunikasjonsteori presentert av Watzlawick, Bavelas & Jackson i 1967 – nå en klassiker på området mellommenneskelig kommunikasjon. Teorien, som også omtales som en relasjonell kommunikasjonsteori eller en interaksjonstilnærming, var et alternativ til rådende tenkning som preget kommunikasjonsfeltet, et felt i stor grad influert av transmisjonsparadigmet representert ved den matematiske kommunikasjonsteori. Grunnleggende begrep fra den matematiske kommunikasjonsteori og tanken om kommunikasjon som overføring av informasjon, ble både videreført og stående som helt sentrale også i den relasjonelle kommunikasjonsteori. Utgangspunktet for gjennomgangen er fem grunnsetninger, som alle beskriver antatt fundamentale karaktertrekk ved all menneskelig kommunikasjon. Innholdet i grunnsetningene, først og fremst i tre av dem, er så gjenstand for etterfølgende vurdering og diskusjon. Diskusjonen som vil måtte betraktes som en kritikk rammer ikke bare grunnsetningene, men også deler av teorigrunnlaget i hele Watzlawick, Bavelas & Jacksons relasjonelle kommunikasjonsteori.

Til en hver tid opererer aktuelle diskusjoner, vurderinger og analyser i oppgaven vekselvis på det praktiske, teoretiske, så vel som på det filosofiske plan.

En kort oversikt av oppgavens oppbygning i kapittelrekkefølge;

- Kapittel 2. Tilbakeblikk på etableringen av kommunikasjons”feltet”. Fokus er USA i perioden 1940-1967.
- Kapittel 3. Organisering av kommunikasjonsteori. Begrepsdefinisjonsspørsmål og analyse av ulike definisjoner på kommunikasjon.
- Kapittel 4. Redegjørelse av Shannon & Weavers (1949) matematiske kommunikasjonsteori og noen elementære begreper.
- Kapittel 5. Gjennomgang av Watzlawick, Bavelas & Jacksons (1967) kommunikasjonsteori – med utgangspunkt i 5 grunnsetninger.
- Kapittel 6-8. Vurdering og diskusjon av grunnsetningenes aksiomatiske status.
- Kapittel 9. Avsluttende oppsummering.

2. VITENSKAPELIGE STUDIER AV KOMMUNIKASJON

Det virker fornuftig innenfor ethvert fagområde det Griffin sier når han med referanse til folkevisdom uttrykker; ”we don’t know who we are unless we know where we’ve been” (1997:19). Faglig innsikt og forståelse spesielt i et nytt felt, forutsetter at feltet sees i sin sammenheng og historiske kontekst. Som McCroskey og Richmond (1996:233) presiserer; ” (...) it is important to appreciate how we got to where we are now”.

Angivelig har mennesket ”studert kommunikasjon” helt fra det fra det fra første stund tilegnet seg evnen til å kommunisere ved anvendelse av verbale og ikke-verbale symboler. Studiet av kommunikasjon har derfor røtter langt tilbake i tid, vel og merke ikke alltid i kommunikasjonsvitenskapelig forstand. Ved å bruke en frase som er mye brukt i psykologi kan det være rimelig å si at kommunikasjonsstudier har en lang fortid, men en kort historie. For kommunikasjonsvitenskap forstått som en ”selvbevisst” virksomhet vil det antagelig være snakk om knappe syv tiår (Delia 1987, Peters 1996).

Aristoteles studerte riktignok oratorens taktikk og hans evne i offentlige taler til å påvirke det tilhørende publikum allerede før vår ”moderne” tidsregning. Hans begrep om ethos (kildens natur), pathos (publikums emosjoner) og logos (budskapets natur presentert av avsender), er dermed ikke sagt irrelevant i kommunikasjonsstudier eller uten historisk betydning for studiet av kommunikasjon (McCroskey & Richmond 1996, Pearce & Foss 1990). Så er heller ikke den historiske betydning og kunnskap om runesteiner eller egypternes hieroglyfer, om boktrykkerkunstens far Gutenberg eller nødvendigvis Alexander Graham Bells oppfinnelse av telefonen. Det er mange måter å skrive en historie om kommunikasjon på, og som Borgan (2002:31) skriver er det sikkert sant at ”The history of communications, even when limiting the focus to the media / message interrelationship, is vast” (jf eks. Ong 1990, Crowley & Heyer 1995). I og med at ”communication” som navnet på et område; “...points to diverse academic traditions, depending on whether it has an s or not, is preceded by the words *speech* or *mass*, or followed by *studies*, *research*, *science*, *arts*, or *disorders*” (Peters 1996:85), vil nok hvilken måte som foretrekkes først og fremst avhenge av det utgangspunkt som velges.

Perspektivene er som sagt mange. Utgangspunktet som velges i dette tilbakeblikk er dog begrenset til det som betraktes som kommunikasjonsforskningens historie. Intensjonen er ikke på noen måte å skrive en komplett gjennomgang, men å gi en kort beskrivelse av noen

bruddstykker ved utviklingen og institusjonaliseringen i denne forholdsvis premature vitenskapen.⁹ Det betyr likevel ikke at de historiske hendelser som det her refereres til ikke kunne vært berettet som en historie i et annet fag, eller at de refererte historier kun tilhører det kommunikasjonsvitenskapelige feltet. De er heller en del av den historien som etablerte og konsoliderte kommunikasjonsvitenskapen, og følgelig har de forankring kanskje først og fremst i andre vitenskaper (jf Pearce & Foss 1990).

Innledningsvis gjøres det rede for noen generelle utviklingstrekk av betydning, og noen sentrale bidragsyttere. De fremtredende personer er videre en del av den kortere gjennomgang som følger av perioden både før og etter den andre verdenskrig – frem til slutten av 1960-tallet. På denne tiden var kommunikasjonsforskningen gjenstand for et vendepunkt som fikk betydning for hele kommunikasjonsfeltet – et vendepunkt eller en tilnærming til kommunikasjon som denne oppgavens andre del har som utgangspunkt.

2.1 Generelle trekk ved kommunikasjonsforskningen

Interessen for akademiske studier av kommunikasjon begynte allerede etter første verdenskrig, blant annet som følge av teknologiske fremskritt og økte lese- og skriveferdigheter. Likevel later det generelle fokus i ulike betraktninger av feltets historie å være et knutepunkt i feltet – tiden rundt andre verdenskrig. Mye av forskningen i kjølevannet av andre verdenskrig har selvfølgelig hatt varierende viktighet for ulike forskningstradisjoner, men for kommunikasjonsforskning virker denne perioden å ha hatt en mer konsoliderende betydning (Delia 1987, Griffin 1997, Peters 1996, Schramm 1989).

Et av de mest elementære trekk har vært at kommunikasjon som forskningsemne ikke har vært begrenset til noe bestemt samfunnsmessig emne, disiplin eller fag, men har vært delt i ulike fragmenter og forskningspraksis i samfunnsvitenskap og humaniora (Pearce & Foss 1990). Tunstall kunne ikke vært mer direkte i så måte når han sier; ”Something is badly

⁹ Først og fremst i USA hvor forskningen må sies å ha vært sentrert. I tillegg til at det råder uenighet om hvorvidt ”kommunikasjon” er en egen vitenskap, er det uenighet om fra når det er riktig å snakke om studier av kommunikasjon i vitenskapelig forstand. Pearce & Foss (1990) mener definitivt at eks. Aristoteles ”*Retorikk*” faller inn under begrepet ”i vitenskapelig forstand”. Interessen for kommunikasjon har imidlertid vært gjenkjent i tusener av år, bla. kan vises til et essay er fra 3000 før Kristus som handler om hvordan en kan kommunisere effektivt (McCroskey & Richmond 1996). Tilbakeblikket her er dog begrenset til moderne tid, og utgangspunktet er historien slik den er presentert i Delia (1987).

wrong with the U.S. communication research. The central disease, I believe, is fragmentation” (Tunstall 1983:92).¹⁰ Som en del av invitasjonen og ”call for papers” til sommerutgaven av *“Journal of Communication”* i 1993, impliserer redaktørene at noe av årsaken til denne fragmenteringen skyldes manglende kjernekunnskap i feltet; ”Communication scholarship lacks disciplinary status because it has no core of knowledge, and thus institutional and scholarly legitimacy remains a chimera for the field” (Levy & Gurevitch 1993:4). Det kan selvfølgelig diskuteres hva som eventuelt er årsaken til mangel på faglig autonomi og legitimitetsstatus, om kommunikasjonsfaget eller disiplinens autonomi er definert av kjernekunnskap (epistemologi) eller feltets idégrunnlag (ontologi). Diskusjonen er interessant, men vil ikke bli fulgt opp i denne sammenheng (jf. Shepherd 1993). Faktum er likevel at et missforhold mellom en fragmentert institusjonalisering og en enorm intellektuell arv, blant annet kan gjøre oppgaven med å skrive et helhetlig tilbakeblikk til en utfordring. Det er ikke nødvendigvis ”utenfor rekkevidde” av den grunn, slik som Peters (1996:85) påstår; ”At present, a synoptic history of the disjunct projects around ‘communication’ is out of reach: We lack a single object, for good or ill, whose past we can imagine recovering”. De forsøk som så langt er gjort og finnes i eksisterende litteratur må vitterlig være et bevis på det.

Utover fragmenteringen i feltet er det spesielt tre andre forhold som historisk sett har hatt betydelig innvirkning på kommunikasjonsforskningen (Delia 1987). Det første kan settes i sammenheng med at kommunikasjon i det store og hele, dog ikke eksklusivt, har vært identifisert med studiet av media og massekommunikasjon (Pearce & Foss 1990). Den antatte interessen for massemedia som agent for sosiale forandringer gjorde det til et objekt for offentlig kontrovers i et samfunn som bød på en rekke muligheter for demokratiske uttrykk og livsførsel (USA). Herunder har det offentlige kommunikasjonsmedias rolle i det sosiale og politiske liv vært et annet viktig fokus. Bekymringer over innflytelsen og kontrollen fra media, fra så vel frisinne som konservative, bidro til å fokusere på kunnskap om betydningen av kommunikasjonen i samfunnet og i det politiske liv. Det siste forholdet som skal nevnes var fremveksten av den profesjonelle praksis innenfor og på tvers av samfunnsvitenskapelige fag, hvor samfunnsfag og humaniora divergerte som den vitenskapelige og profesjonelle autoritet. Spesielt viktig var fremveksten av metodisk behaviorisme i psykologi og kvantitativ forskningsorientering i sosiologi. Det fremtredende

¹⁰ I 1983 utgaven av *“Journal of Communication”* var tittelen *“Ferment in the Field – Communication Scholars Address Critical Issues and Research Tasks of the Discipline”*. Som tittelen tilser var hele denne utgaven viet implisitt og eksplisitt de utfordringer feltet stod overfor mht fragmentering.

var den generelle utvikling av teoretiske begreper, samt vitenskapens begrep om objektivitet, måling og operasjonelle prosedyrer – det som senere ble omtalt som det instrumentalistiske menneskesynet i psykologien og mål-middel-rasjonalitet i vitenskapen (jf Dale 1992).

2.2 Noen sentrale bidragsytere

Fire anerkjente vitenskapsmenn er spesielt fremhevet i historisk sammenheng i studiet av kommunikasjon; Harold Lasswell, Kurt Levin, Paul Lazarsfeld og Carl Hovland (Griffin 1997, Heath & Bryant 1992, Pearce & Foss 1990). Alle fire betraktes av Schramm (1989) som selve *grunnleggerne* av kommunikasjonsvitenskapen.¹¹ Statsviter Lasswell er kjent for innholdsanalyser av Nazi propaganda, i det henseende å kunne bestemme hvorfor det hadde en slik skremmende effekt på de mange lyttere (Lasswell 1927). I ettertid er han kanskje blant mange oftest forbundet med sin klassiske inndeling av kommunikasjonsprosessen og det kjente formularet; ”Who Says What Through Which Channels With What Effect” (Lasswell 1948). Den andre av grunnleggerne, Lewin, var sosialpsykolog og hadde rømt fra Hitlers holocaust. Hans aversjon mot autoriteslederskap ledet ham til å undersøke fordommer og gruppepåvirking på individer. Tredjemann, sosiologen Lazarsfeld, grunnla byrået for anvendt samfunnsforskning ved universitetet i Columbia og tiltrakk store statlige og private bevilgninger til sin forskning. Han testet sine teorier på ethvert markedspørsmål oppdragsgiverne hadde. Sistemann, eksperimentpsykolog Hovland, var med sine Yale studier av holdningsendringer, opptatt av den overtalende effekten troverdige kilder hadde på sine tilhørere (Schramm 1989).

2.3 Kommunikasjonsforskning før andre verdenskrig

I et århundre med industrialisering, urbanisering, og fremvekst av lese- og skriveferdigheter, fremmet samfunnets moderniseringsprosesser mulighetene for ”kommunikasjon”. Herunder

¹¹ Artikkelen av Schramm var en respons på spørsmålet om validiteten ved kommunikasjon som et eget ”felt”, og ble uformelt sirkulert blant hans kollegaer som det definitive ordet på tema (jf King 1989). Det skal sies om en digresjon at da Schramm opprinnelig publiserte sin artikkel hvor disse fire vitenskapsmenn ble fremhevet, ble Schramm møtt av Berelson (1959) profeti om at kommunikasjonsforskningen ville komme til å vitre bort på bakgrunn av at alle grunnleggerne enten hadde gått av med pensjon, var døde eller hadde forlatt kommunikasjonsforskningen til fordel for andre fagfelt (jf Schramm 1959; 1983).

skal spesielt fire forhold trekkes frem; i) studier av propagandapolitikk og kommunikasjon, ii) betydningen av Chicagoskolen og sosiologi, iii) kommunikasjonsforskningen innenfor sosialpsykologi og iv) den kommersielt fokuserte kommunikasjonsforskningen.

Det første er rekken av i) *studier av propagandapolitikk og kommunikasjon* som etter første verdenskrig sprang ut av frykten for at de få og dominante, blant annet i politikken, skulle kunne skape kontroll over tankene til flertallet (Schramm 1989). Motivasjonen for denne linjen av studier, hvor arbeidene endte i en rekke belystninger, memoarer og kommentarer, var for mange Harold Lasswells arbeid "*Propaganda Technique in the World War*" (1927). Dette arbeidet fremstår antagelig som et av de mest avgjørende arbeid fra denne tiden (Delia 1987), og er ofte brukt som markering på kommunikasjonsforskningens begynnelse (Heath & Bryant 1992). Generelt var Lasswell opptatt av betydningen og makten som lå i massepolitisk kommunikasjon, i den grad den kunne forme den nasjonale bevissthet. Mot slutten av 1930-tallet var det dog en tydelig endring, også i hans arbeider, mot en søken etter verktøy for systematisk innholdsanalyse og kvantitativ analyse av kommunikasjonsbudskap. Selv om noen i den sammenheng inntok et videre forskningsperspektiv i propagandaforskningen og inkluderte hele den institusjonelle virksomheten i sin forskning, fokuserte likevel brorparten av propagandastudiene primært på kommunikasjonsbudskapets innhold (Delia 1987). Parallelt vokste det også frem på 1920-tallet, spesielt i underfelter av statsvitenskap, psykologi og sosiologi, en forskning på opinion og holdningsprosesser. Innledningsvis var denne forskningen, som var forfremmet av Lasswell, forbundet med politiske forpliktelser og medias påvirkning av den offentlige opinion. Denne forskningen endret forholdsvis snarlig karakter i retning av å bli en mer distinkt vitenskapelig og kvantitativ vitenskap. Som Delia (1987) uttrykker, er det få områder innenfor samfunnsvitenskapen hvor kvantitativ forskning er blitt mer synlig eller overbevisende innført.¹²

Det andre forholdet er ii) *betydningen av Chicagoskolen* som utviklet en generell tilnærming til sosialteori, og som direkte og indirekte vektla verdien av kommunikasjon i det sosiale liv.¹³ Kollektivt påvirket forskningstradisjonen utviklingen av vitenskapen om kommunikasjon antagelig først og fremst gjennom etableringen av den vitenskapelige sosiologi

¹² En del av denne forskningen ble fasilitert av etableringen av "*American Association for Public Opinion Research*". I 1937 ble for øvrig også tidsskriftet "*Public Opinion Quarterly*" etablert. Tidsskriftet var det rådende for forskning på stemmegivning og opinion.

¹³ "Chicagoskolen" referer til den første betydelig forskningen som dukket opp på 1920-30 tallet, som spesialiserte seg på urban sosiologi og forskning i urbane miljøer ved å kombinere teori og etnografisk feltarbeid, også kalt den økologiske skolen (jf Bulmer 1984, Plummer 1997).

ved, å integrere feltforskning med generell teori (Delia 1987). Forskningsmetodene som var eklektiske og åpne av karakter, hvor fokus var rikdom i beskrivelser og følsomhet overfor relasjoner mellom personers erfaringer og den sosiale kontekst i livet, hadde likevel til enhver tid den objektive vitenskapen som siktemål (Bulmer 1984, Plummer 1997). Utover den generelle etableringen av den vitenskapelige sosiologi, er også av betydning den forfremmelse som ble gjort av teoribasert anvendt sosiologisk forskning og de generelle impulser som ble gitt sosialpsykologisk forskning i sosiologi. Herunder trekkes gjerne frem den oppmerksomhet som ble gitt begreper for generell analyse av sosiale prosesser, og selve utviklingen av sosialpsykologi som et distinkt underfelt i faget sosiologi (Delia 1987).

Et tredje forhold var iii) *utviklingen innenfor psykologi i sosialpsykologi*, som i stor grad var påvirket av funksjonalistisk tradisjon grunnet i pragmatisme. Også deler av denne forskningen fant sted ved Universitet i Chicago.¹⁴ De viktigste trekk her innbefattet forskningens metodologiske og eksperimentelle tilbøyelighet gjennom objektive målinger, raffinerte spørreskjema, statistiske analyser, og skalering. Det innbefattet videre en eklektisk tilnærming som knyttet sammen arbeid som ellers ville blitt værende innenfor andre områder av atferdsvitenskapen. Blant annet arbeid som rettet fokus mot individuelle forskjeller, holdninger og sosiale påvirkningsprosesser (Delia 1987). Her skal trekkes frem to forhold. Det ene er "*The Payne Fund*" studiene som er typisk i så måte. Studiene, som blant annet hadde som formål å skaffe lidenskapsløse eller objektive data om innholdet i film og den påvirkning film hadde spesielt på barn og unge, var et pionerarbeid som etablerte forskningen på kommunikasjonsmedia innenfor vitenskapens perspektiv. Selv om resultatene av studiene antagelig ikke har annet enn historisk betydning i dag, var de den gang essensielle i forståelsen av effektene av massekommunikasjon og film, mer spesifikt ved at effekter i praksis var mediert av en rekke individuelle og situasjonelle karaktertrekk (Jowett, Jarvie & Fuller 1996, Lowery & DeFleur 1995). Funnene fra "*The Payne Fund*" ble i tiår med etterkrigstidens forskning senere bekreftet, og det tok lang tid før kommunikasjonsforskningen utviklet noe utover disse resultater (Delia 1987). Det andre er den forskningen som ble utført på gruppedynamikk og studier av mellommenneskelig kommunikasjon, som for eksempel Lewins studier av lederskap i grupper og eksperimentstudier av gruppeatmosfære og beslutningstaking (Heath & Bryant 1992).¹⁵ Disse

¹⁴ Hvor den eksperimentelle tradisjonen var blitt importert fra Tyskland og hvor Meads funksjonalistiske sosialbehaviorisme var inkorporert, Jf. Mead (1962) "*Mind, Self and Society*".

¹⁵ Jf. Lewin (1951) "*Field Theory in Social Science*".

forskningslinjer, som i utgangspunktet ikke ble ansett som kommunikasjonsforskning, ble senere i tiårene etter andre verdenskrig innlemmet i både analysen av massekommunikasjon, i studiet av språkkommunikasjon i mellommenneskelig interaksjon, og i studiet av sosiale relasjoner og gruppebeslutningsprosesser.

Det siste forholdet angår den iv) *kommersielt fokuserte kommunikasjonsforskningen*. Denne forskningen bør sees i lys av mer komplekse omstendigheter i samfunnet, så som den sosiale og industrielle utvikling, nasjonal merkevarebygging, og den generelle utvikling i anvendt psykologi og samfunnsvitenskap (Delia 1987). I første rekke dreier det seg om forskning på reklame og konsumeratferd, først på større reklamekampanjer gjennomført i regi av nasjonale tidsskrifter og magasiner, deretter på økt reklamebruk som følge av kommersialiseringen av radio. Kringkasterne trengte informasjon om sitt publikum, de som reklamerte trengte informasjon om effektivitet. Det som i begynnelsen var en filosofi om reklame som informasjon, endret seg raskt til en filosofi om reklame som overbevisning. Reklamebyråer omfavnet derfor raskt vitenskapens autoritet i håpet om å sikre profesjonalitet i sitt arbeid, og så gladelig hen til spesielt psykologi for prinsipper og teknikker som kunne rasjonalisere distribusjon og markedsføringsprosesser. Dette for å underbygge påstanden om at de kunne levere til industrien en forutsigbar gruppe av konsumenter.

I flg. Schramm (1989) er antagelig ingen person viktigere i forbindelse med denne kommersielt fokuserte kommunikasjonsforskningen enn Lazarsfeld (Schramm 1989). Generelt spilte Lazarsfeld en avgjørende rolle i den rene sosiologiske utviklingen av kommunikasjonsforskningen. Fremfor noen annen brola han dessuten gapet mellom akademiske og kommersielle interesser i feltet gjennom å etablere den teoretiske relevans i kommunikasjonsforskningen basert på anvendte problemer. Han var også en vesentlig bidragsyter i institusjonaliseringen av anvendt forskning innenfor universitetene gjennom stiftelsen av "*Bureau of Applied Social Research*" ved Colombia.¹⁶ Lazarsfeld skal ha møtt mye kritikk for sin tilnærming, men stod likefullt fast på at tilnærmingen til vitenskap ikke var en inkonsistent søken etter teoretiske forståelse (Delia 1987).

¹⁶ I dag erstattet av "*The Institute for Social and Economic Research and Policy*" (ISERP), ved Columbia Universitet i New York, <http://www.iserp.columbia.edu/about/>. (10.03.2007)

2.4 Konsolidering av feltet

Andre verdenskrig hadde en mer eksplisitt innvirkning på utviklingen og etableringen av kommunikasjonsforskningen (Pearce & Foss 1990). En økende interesse for anvendt samfunnsvitenskap generelt tiltrakk en rekke forskere til feltet. Kontakten som ble etablert mellom ulike forskermiljøene var viktig i så måte. En av de som påstås å ha hatt størst innflytelse var Hovland, som var eksperimentell psykolog ved Yale Universitetet. Hovland var involvert i massekommunikasjonsstudier for krigsdepartementet og bidro til å plassere eksperimentell metode i sosialpsykologi midt i kommunikasjonsforskningen. Dette arbeidet, som lå under hærens informasjons- og utdanningsenhet, ble videre plassert i hovedstrømmen av sosiologi og sosialpsykologi.¹⁷

Forpliktelsen til eksperimentell metode og hypotesetesting ble mot 1950-tallet adoptert og ansett som en om en kjerneforpliktelse blant brorparten av forskerne i feltet. Som sagt Hovland, men også Berelson, blir gjerne her trukket frem ved at de i kraft av sitt engasjement i det sosialpsykologiske miljøet bidro til å etablere teoriutvikling som det primære mål for kommunikasjonsforskningen. I anledningen teoriutvikling i feltet antas krystalliseringen av kjernen i det fremvoksende feltet å ha blitt fasilitert av spesielt tre faktorer (Delia 1987);

Den første var innføringen av et begrepsapparat av ordnede begrep, dvs. et felles rammeverk. Begrepsapparatet representerte en flytmodell bygget på det som senere kanskje er den mest kjente frasen i kommunikasjonsforskningen (McQuail & Windahl 1993), den tidligere nevnte grunnsetningen *"Who Says What In Which Channel To Whom With What Effect"* (Lasswell 1948:37). Dette rammeverket ble for det andre, selv om det ikke var beskrivende for hele bredden av forskningsfeltet på kommunikasjon, tilnærmet lagt i et slags helgenskrin gjennom å bli innført som den sentrale organiserte struktur i en rekke artikler og tekstorienterte bøker (eks. Schramm & Roberts 1971). Den siste faktoren var at rammeverket, om enn implisitt, ble akseptert som en begrepsmessig beskrivelse av kommunikasjonsprosessen. Aksepten som var synlig på midten av 1950-tallet, først og fremst gjennom den interesse kommunikasjonsforskere viet den matematiske kommunikasjonsteori (Shannon & Weaver

¹⁷ Lignede forbindelser ble også etablert gjennom Lasswells rolle som direktør for krigskommunikasjonsforskningen for kongressbiblioteket. Lewin derimot, til tross for sin store innflytelse i sosialpsykologi gjennom studier på gruppedynamikk og holdninger (Berelson 1959, Schramm 1989), var av de som ikke ble værende i feltet (Delia 1987). Flere av Lewins studenter har likevel etablert seg i innenfor feltet, bla. Bavelas. Bavelas er en av hovedpersonene i den relasjonelle kommunikasjonsteori, jf. kap. 5-8.

1949), var vel etablert når Berlo (1960) publiserte sin klassiker "*Process of Communication*".¹⁸ Med Berlos SMCR-modell var et transmisjonsparadigme bygget på språket fra Lasswell (1948), en lineær flytmodell for måling av effekter, en mer eller mindre akseptert begrepsmessig beskrivelse av kjernen i kommunikasjonsprosessen.¹⁹

Effektmålinger og studiene til Hovland og hans kollegaer av holdningsendringer (Hovland, Janis & Kelly 1953), og Lazarsfeld og Katz studier av massekommunikasjonsprosesser (Katz & Lazarsfeld 1960), fremstår fra denne perioden som de beste eksempler på den utvikling som bidro til å definere kommunikasjonsfeltet (Delia 1987). Hovland og kollegaer gjennomførte på bakgrunn av de erfaringer de hadde gjort i arbeidet med å motivere amerikanske soldater under den andre verdenskrig, en rekke eksperimentstudier som ga innsikt i hvordan holdninger kunne påvirkes som følge av overtalende kommunikasjon. Studiene som ble gjennomført ved Universitetet Yale, i ettertid kjent som "*The Yale Attitude Change Approach*", viste at mange aspekter ved overtalende kommunikasjon var viktig – selv om det ikke var like klart den gang hvilke aspekter som hadde hvilken betydning til enhver tid. Nyere forskning på området er mer utfyllende og spesifiserer i større grad når personer påvirkes av kommunikasjonsbudskapets innhold, eller når eventuelt andre karaktertrekk eller elementer i kommunikasjonsprosessen har en mer fremtredende betydning (jf. Aronson, Wilson & Akert 1997). Når det gjelder studiene til Lazarsfeld og Katz og deres beskrivelse av bevegelsen av informasjon og påvirkning fra media til mottager som en tostegs flytmediert modell, er det få om enn noen andre modeller som har hatt større betydning innenfor massekommunikasjonsforskningen (Windahl, Signitzer & Olson 1992). I henhold til modellen som opprinnelig springer ut av forskning på stemmegivning (Lazarsfeld, Berelson & Gaudet 1960), operer ikke massemedia i et sosialt vakuum, men konkurrerer med andre kilder av ideer, kunnskap og makt, der informasjon når publikum indirekte via såkalte opinionsledere i et nett av komplekse sosiale relasjoner (jf. McQuail & Windahl 1993).

2.5 Kommunikasjonsforskning innenfor journalistikk og språk

Det siste forholdet ved utviklingen av kommunikasjonsfeltet som nevnes i dette tilbakeblikket er feltets integrering med journalistikk og språk. Delia (1987) mener at integreringsprosessen

¹⁸ Jf. kap. 4

¹⁹ SMCR (source – message – channel – receiver).

fremfor noe annet har vært skjellsettende, og trekker i den anledning frem Wilbur Schramm. I motsetning til Schramm selv, som fremhever Lasswell, Levin, Lazarsfeld og Hovland som de fire grunnleggerne, mener Delia at Schramm ikke bare fremfor noen hadde en stor betydning i utviklingen av kommunikasjon innenfor journalistikk, men muligens også innenfor kommunikasjonsforskningen generelt. Ikke nødvendigvis i kraft av sin forskning, men i rollen med å institusjonalisere kommunikasjon i høyere amerikansk utdanning. Som Chaffee (1988:373) skrev i sitt memoriam om Schramm; "In Wilbur Schramm we have been privileged to learn from the giant who produced the field".

Etter den andre verdenskrig foregikk en utstrakt utvidelse av amerikansk høyere utdanning, herunder også i journalistikk. I sistnevnte vokste frem en økende interesse for den samfunnsvitenskapelige tilnærming i faget parallelt med at mange skoler skiftet fra å være undervisningsinstitusjoner til å bli forskningsinstitusjoner. Dette var et ledd og et skritt i retning av et ønske om høyere akademisk status, noe som forutsatte at fakultetene bedrev forskning og ikke kun akkreditiver for ykreslivet. "*Institute of Communications Research*", som Schramm organiserte i vitenskapelig ånd under sin virksomhet ved Universitetet i Illinois i 1947 ble i så måte et eksempel til etterfølgelse.²⁰ Som det ledende senter for utdanning av kandidater i kommunikasjon, ble mange andre lignende institutt opprettet i kjølevannet av denne suksessen. Schramm for egen del, opprettet et tilsvarende institutt ved Universitetet Stanford i 1956. Som en del av institusjonaliseringen innenfor journalistikk, hvor flere program etter hvert inkluderte begrepet "kommunikasjon" i sine titler, var det også av betydning at journalisttidsskrifter var rause med å publisere et vidt spekter av arbeider om kommunikasjon (Delia 1987).

Vitenskapens mer fremtredende betydning kjennetegnet også språk og lingvistikksesjonene på denne tiden (Pearce & Foss 1990). Mange forskere vektla arven etter Hovlands forskning, og en tid dominerte kommunikasjon som overtalelse forskningsagendaen (Griffin 1997). Det vitenskapelige preg fikk næring fra den empiriske forskningstradisjonen som vokste frem i takt med uteksaminering av kandidater i språk. Denne veksten var igjen fasilitert av at noen program, spesielt språkpatologi og språkvitenskap, var stimulert av statlige støtteordninger. Mot slutten av 1940-tallet tok dessuten en rekke fakultet knyttet til språkseksjonene, hvor mange var desillusjonert av å studere kommunikasjon kun ut i fra det retoriske perspektivet,

²⁰ <http://www.comm.uiuc.edu/icr/about/-home-/ICRhistory.html>. (10.07.2007)

del i å forme foreningen ”*National Society for the Study og Communication*”.²¹ Foreningen, som ble stedet der de kryssende linjer i kommunikasjonsforskningen hadde sitt knutepunkt, huset utover 1950-tallet personer som blant annet hadde interesser innenfor felt som organisasjonskommunikasjon, kommunikasjon i grupper, semantikk, språkets sosiale aspekter, og mellommenneskelig relasjoner (Delia 1987).

2.6 Et skifte i fokus

Gjennom 1950-tallet ble kommunikasjonsvitenskapen konsolidert av en kjerne forskere som anså teoriutvikling med et lineært perspektiv som hovedmål. Kjernen av individuelle og profesjonelle interesser, som hadde skapt grobunn for feltets organisering og som hadde snevret det inn på ulike og viktige måter, var etter hvert preget av indre spenninger. Spenningene hadde sammenheng med en ekskludering eller marginalisering av ulike områder og tilnærminger til kommunikasjon, som eksempelvis i språk som hadde kommet i skyggen av et fokus på retorikk som den språklige forhøyningskunst.

I kraft av at spissfindigheten i formell offentlig tale fremstod som irrelevant i lyset av den rå kampen for makt som foregikk i gatene utenfor universitetene, ebbet Hovland stilen raskt ut (Griffin 1997).²² I en rekke miljøer under det turbulente 1960-tallet erstattet derfor mellommenneskelig kommunikasjon offentlig tale som det sentrale fokus. En generelt voksende interesse for å utvikle en mer adekvat forståelse av kommunikasjonsprosessen skjøt fart på bekostning av tidligere oppfatninger av kommunikasjon som en statisk enveisprosess for overføring av budskap. Transmisjonsparadigmet og begrepet om overtalelse fikk en negativ klang. Det ble etter hvert generelt liten interesse for det tidligere fokus som var rettet mot bevisste forsøk på å endre andre personers atferd. Det sentrale var nå forhold som ikke-verbal kommunikasjon, etablering av tillitt, selvavsløring, konfliktløsning og andre mellommenneskelige anliggender (Griffin 1997).

²¹ NSSC, som også utga fagtidsskriftet ”*Journal of Communication Research*”, skiftet senere navn til ”*International Communication Association (ICA)*”, jf. <http://www.ica-hdq.org/>. (10.03.2007). Fagtidsskriftet er for øvrig det som i dag heter ”*Human Communication Research*”.

²² USA var på denne tiden preget av borgerrettighetskonfrontasjoner, urbane opptøyer, Vietnamkrigen, hippiebevegelsen, universitetsdemonstrasjoner, Beatles, den seksuelle revolusjon, dopkultur, mordet på Kennedy, Malcolm X, Martin Luther King Jr. osv.

Fra ulike deler av samfunnsvitenskapen fantes det allerede, samt skred frem, nye og vesensforskjellige orienteringer til kommunikasjonsanalyser. Blant de viktigste var i flg. Delia (1987); Wiener (1948), Ruesch & Bateson (1951), og Watzlawick, Bavelas & Jackson (1967). Med blant annet disse teoretikere, og konsolideringen av mellommenneskelig kommunikasjon som kjernen innenfor feltets forskning, ble raskt en ny standard av betydning satt for etterfølgende utvikling av hele kommunikasjonsfeltet. Det er denne standard, først og fremst med utgangspunkt Watzlawick, Bavelas & Jackson (1967), oppgavens andre del har som fokus.

Men før interaksjonstilnærmingen og det relasjonelle perspektivet til Watzlawick, Bavelas & Jackson (1967) blir gjennomgått, vil det bli sett nærmere på en organisering av feltet, etterfulgt av en analyse av noen ulike definisjoner av kommunikasjon. Som en avslutning på oppgavens første del, og som innledning til del to og interaksjonstilnærmingen, vil det bli redegjort for Shannon & Weavers (1949) matematiske kommunikasjonsteori og noen grunnleggende begrep.

3. KOMMUNIKASJONSFELTET OG NOEN ULIKE DEFINISJONER

Som det ble sagt innledningsvis femstiller mye av litteraturen i feltet kommunikasjonsvitenskap som et potpurri av løst og fast, til tider i naive forsøk på å tilby en komplett fremstilling av alt hva kommunikasjonsbegrepet måtte omhandle. Anderson og Baym (2004:589) gir en god beskrivelse av feltet når de betegner det på denne måten; ”..a mile wide and an inch deep with no center channel”. Ethvert forsøk på en fremstilling, være seg god eller dårlig, møter utfordringen med hvorledes denne enorme mengden av materiale skal organiseres. Store deler av litteraturen vitner om at intet system av kategorier er perfekt passende, selv om noen antas å benytte ulike kategoriinndelinger med kvalifikasjon.

Generelt sier ulike definisjoner noe om hva som betraktes som kommunikasjon. Begrepsdefinisjoner av kommunikasjon rammes imidlertid av enkelte av de samme problemer organiseringen av feltet lider under. Kommunikasjonsbegrepets hverdagsbetydning og anvendelse må blant annet tilskrives noen av disse vanskeligheter. Det er likevel ikke begrepets hverdagsbetydning eller bruksmåtebetydning hos lekmannen som er interessant her. Det er begrepets innhold og betydning i vitenskapen det søkes etter.

Først gjøres herunder rede for ulike måter å organisere feltet på. Deretter diskuteres begrepsdefinisjonsutfordringen, før noen konkrete definisjoner analyseres i forhold til begrepene *observasjonsnivå*, *intensjonalitet* og *normativ vurdering*.

3.1 Organisering av feltet og litteratur om kommunikasjon

Fiske (1997) løser oppgaven med å organisere kommunikasjonsfeltet ganske enkelt ved å dele studiet av kommunikasjon inn i det han kaller to fremtredende ”skoler”. Representanter for den ene, *prosessskolen*, støtter seg i første rekke til samfunnsvitenskapelige fag som psykologi og sosiologi, og anser kommunikasjon som overføring av budskap. Retningens primære anliggende er kommunikasjonshandlinger og deres evne og potensial til påvirkning. Fremtredende spørsmål er knyttet til effektivitet og nøyaktighet. Den andre retningens representanter har forankring i lingvistikk og humaniora, og ser på kommunikasjon som skapende meningsutveksling. Retningens fokus er knyttet til kommunikasjonens funksjoner, og tar i betraktning individets genuine rolle som medlem av det kulturelle samfunn. Dens

fremste metode er semiotikk, derav navnet den *semiotiske skolen*. Denne oppgaven beveger seg innenfor begge disse brede hovedretningene eller ”skoler”.²³

Littlejohn (1999) på sin side organiserer feltet på en annen måte som fremstår å være mer i tråd med generelle tendenser slik de gjenspeiler seg i mye av litteraturen om kommunikasjon. Det virker ellers å være en viss sammenheng med hvordan litteraturen organiseres, avhengig av om det er snakk om introduksjonslitteratur, antologier, eller klassiske tekster som behandler kjerneteorietiske spørsmål. En kort redegjørelse av de tre hovedkategoriene – *genre, nivå* eller *teoretiske grunnlagsproblemer* – følger herav.²⁴

3.1.1 Genre av kommunikasjonsteori

Den første hovedkategorien utgjør teorier som organiseres etter genre, eller filosofisk tilknytning. Genre må i seg selv ikke forveksles med teori, men betraktes mer som en legemliggjøring av de forpliktelser og verdier ulike teoretikere anser som viktige og elementære. De ulike kategoriene spenner vidt i det de strekker seg fra strukturelle og funksjonelle teorier, via kognitive teorier og atferdsteori, til interaksjonsteorier, fortolkende teorier, og kritiske teorier.²⁵ Som i samfunnsvitenskap generelt er disse grupper av kategorier på ingen måte fullstendig distinkte. På tross av vesentlige forskjeller i synet på kunnskap, virkelighet, og verdier, er flytende overganger heller regelen enn unntaket. De alle har selvfølgelig sine styrker og svakheter sett i forholdt til det til enhver tid gjeldende teoretiske utgangspunkt.

Informasjonsteori, spesielt Shannon & Weavers (1949) klassiske kommunikasjonsteori, som er tema i det neste kapitlet i oppgaven, kan med fordel plasseres innenfor den første underkategorien – *strukturelle og funksjonelle teorier*. Strukturelle og funksjonelle teorier spesifiserer gjerne generelle kategorier og relasjoner blant variabler i sosiale og kulturelle systemer av ulik art. Innenfor kommunikasjonsfeltet har disse tanker hatt spesielt stor innvirkning, fremfor alt innenfor amerikansk kommunikasjonsforskning. *Kognitive teorier og atferdsteori* er ikke isomorfe, men deler på samme måte som strukturelle og funksjonelle

²³ Prosessskolen har først og fremst forankring i blant annet arbeidene til Lasswell (1948) og Shannon & Weaver (1949), den semiotiske skolen i arbeidene til C.S Peirce og F. de Saussure (jf. Fiske 1997).

²⁴ Som Littlejohn (1999) og presiserer, er dette langt fra den eneste måten å organisere teori og kunnskap i feltet.

²⁵ For øvrig svarer disse kategoriene til filosofiske retninger i samfunnsvitenskapen generelt.

teorier mange av de samme karaktertrekk. Med utgangspunkt i psykologi, der atferdsteori har fokuset primært på forbindelser mellom stimuli og responser, har kognitive teorier trukket dette et skritt lenger ved å fokusere på informasjonsbehandlingen mellom disse to. De fleste i kommunikasjonsforskningen innenfor denne retningen anser seg i dag som kognitivist.

Interaksjonsteorier, den tredje underkategorien, ser kognitive forklaringer i beste fall som sekundært i synet på kommunikasjon (interaksjon) som limet i samfunnet. Kommunikasjon etablerer, opprettholder, og endrer bestemte konvensjoner – roller, normer, regler og meninger i en sosial gruppe eller kultur – hvor disse konvensjoner definerer kulturens virkelighet. Deres fremste styrke ligger kanskje i å forklare og beskrive dynamikken i mellommenneskelige relasjoner, der sosiale strukturer er produkter og ikke determinanter i interaksjon.²⁶

Fortolkende teorier, som for eksempel tradisjonene fenomenologi med Edmund Husserl og hermeneutikk (jf. Ricœur 1988), sier noe om betydningen av kommunikasjon i erfaringers bevisste natur. De søker å avdekke mening i individuelle erfaringer, tekster og sosiale strukturer. Den siste og vide genre eller filosofiske kategori utgjør de *kritiske teorier*. Disse teorier kan deles i to hovedkategorier, moderne og postmoderne (Mumby 1997). Generelt er teoriene i kategorien opptatt av spørsmål om ulikheter og undertrykkelse, basert på marxistisk tekning. Ikke bare i sosial samhandling, men også i fokus på diskurser og tekster som forfremmer bestemte ideologier, som etablerer og opprettholder makt (jf. Foucault 1977), og som undergraver interessen til bestemte grupper eller klasser (eks. Lyngroth 1988).²⁷

3.1.2 Nivåer av kommunikasjon

Kommunikasjon foregår alltid i en kontekst, setting eller situasjon. I snever eller vid forstand. De ulike kommunikasjonskontekster kan teoretisk inndeles på ulike mer eller mindre nyttige måter. Mange forskere og mye litteratur har dette som utgangspunkt. Yrkesrettede kontekst kategorier som for eksempel kommunikasjon i helsesektoren, kommunikasjon på den politiske arena, PR kommunikasjon (nettverksbygging) og lignende, kan være fokus. Andre velger å organisere forskningen og dertil sortere inndelingen av litteratur etter tema som kjønn, gender eller kultur (Berger & Chaffee 1987, Pool mfl.1973, Salwen & Stacks 1996).

²⁶ Symbolsk interaksjonisme; jf George Herbert Mead (1962) "*Mind, Self, and Society*".

²⁷ Mange kritiske teorier hadde opphav i europeisk tekning som foregikk dels uavhengig av utviklingen i det amerikanske feltet.

Den vanligste kategoriseringen ser imidlertid ut til å være nivådeling av feltet i henhold til fire nivåkategorier; mellommenneskelig kommunikasjon, kommunikasjon i grupper, kommunikasjon i organisasjoner og massekommunikasjon (Emmert & Donaghy 1981, Gamble & Gamble 1987, Griffin 1997, Littlejohn 1999, Rosengren 2000, Salwen & Stacks 1996, Tubbs & Moss 1987). Forskningen på mellommenneskelig kommunikasjon omhandler kommunikasjon mellom personer i relasjoner, og fokuserer gjerne på både verbale og ikke-verbale aspekter ved kommunikasjonsatferd. Det andre nivået, gruppekommunikasjon, knyttes gjerne til kommunikasjon i mindre grupper, ofte i sammenheng med beslutningsprosesser. Kommunikasjon på dette nivået involverer nødvendigvis mellommenneskelig kommunikasjon. Det vil si at de fleste teorier om mellommenneskelig kommunikasjon kommer til anvendelse på dette nivået. Det er i skjæringspunktet mellom nivå en (mellommenneskelig kommunikasjon) og nivå to (gruppekommunikasjon) at denne oppgaven har sitt utgangspunkt. Det tredje nivået, organisasjonskommunikasjon, omhandler kommunikasjon i store samhandlende nettverk og inkluderer strengt tatt alle aspekter ved de to første nivåene. Dette nivået omfatter emner som struktur og funksjon ved organisasjoner, menneskelig relasjoner, kommunikasjon og organisasjonsprosesser, og organisasjonskultur. På det siste nivået, massekommunikasjon, er fokus rettet mot publikum. All mediekommunikasjon befinner seg på dette nivået (jf DeFleur & Ball-Rokeach 1989, McQuail & Windahl 1993, Windahl, Signitzer & Olson 1992). Mange av de samme aspektene, elementene og prosessene på de tre foregående nivåene er her involvert.

Kommunikasjonsvitenskap og forskning på alle de fire nivåer fremstår imidlertid som kunstige og operasjonaliserte skiller (jf. Nowak 1983). Deler av forskningen later til å overse dette faktum. Fremfor å trekke veksler på kunnskap og erfaring akkumulert innenfor hvert ”nivå”, kan det se ut til at forskningen tenderer til å opprettholde nivåskiller utover det som er hensiktsmessig. Denne tendensen kan blant annet sies å være resultatet av en form for historisk bekvemmelighet og universitetspolitikk.²⁸

²⁸ Det er gjort mye arbeid bla. med å bygge bro mellom den siste kategorien massekommunikasjon og de andre tre, jf Reardon & Rogers *”Interpersonal Versus Mass Media Communication – A False Dichotomy”*, Wiemann, Hawkins & Pingree *”Fragmentation in the Field—And the Movement Toward Integration in Communication Science”*, Berger & Chaffee *”On Bridging the Communication Gap”* – alle i *”Human Communication Research”* 15 (1988).

3.1.3 Kommunikasjonsteoretiske grunnlagsproblemer

Den siste hovedkategorien referer til forskning og litteratur som beskjeftiger seg med utvikling av kjernet teori i feltet. Teori innenfor denne kategorien anses viktig i kraft av den forståelse, kunnskap og teori den genererer om kommunikasjon generelt, men og generert innsikt i kommunikasjonsprosesser spesielt. Feltet er variert og teoriene mange. De er sjelden eksklusive. Ulike aspekter ved kommunikasjon, som utgjør hovedinnholdet i en teori, er kanskje underordnet i en annen, og vise versa. Å forstå noe, krever noe å forstå dette i forhold til. De fleste kommunikasjonsteorier, kjernet teori eller annen teori, har det samme fenomen som utgangspunkt; kommunikasjon. Overlapping er uunngåelig.

Typisk er kommunikasjonsteoretiske grunnlagsproblemer opptatt av hvordan kommunikasjonsbudskap – det som sies og uttrykkes gjennom atferd – skapes, og da gjerne noe om hvilke mentale prosesser som er involvert. Teori på dette feltet kan også analysere hvordan budskap forstås generelt, gjennom tolkning og generering av mening i interaksjon. Spørsmål kan for eksempel dreie seg om i hvilken grad og utstrekning meningsdannelse og forståelse er kontekst- og kulturavhengig. Noen er videre opptatt av dette budskapets struktur, det vil si de ulike elementene i det skrevne, talte og ikke-verbale uttrykket, hvordan denne struktur er organisert og satt sammen, og på hvilken måte den skaper mening. Det kan være ett av flere fokus. Interaksjonsdynamikken, relasjoner og den gjensidige avhengighet kommunikasjonsdeltagere imellom, samt deres felles meningsdannelse og skapende samhandling, er hovedfokus for andre. Kanskje først og fremst for de som er opptatt av analyser av kommunikasjonsprosesser. Grunnforståelsen i kommunikasjonsprosesser kan for øvrig undersøkes i et videre perspektiv, gjennom bla forskning på institusjonell og sosial dynamikk (Littlejohn 1999).

Den relasjonelle kommunikasjonsteori som diskuteres i oppgavens andre del er definitivt en teori som plasseres i gruppen mellommenneskelig kommunikasjon, det vil si organisert i henhold til nivå. Erfaringen tilsier og bekrefter dog at kategorioperasjonaliseringene delvis er kunstige, da relevant forskning og litteratur i forbindelse med vurderinger og drøftelser av denne teori like gjerne befinner seg i deler av feltet som er organisert i henhold til genre, eller kommunikasjonsteoretiske grunnlagsproblemer.

3.2 Definisjonsutfordringer

Begrepet kommunikasjon er vanskelig å definere.²⁹ Tatt i betraktning at kommunikasjon er så elementært for den menneskelige eksistens, er dette kanskje overraskende. I hvert fall at det ikke eksisterer en generell akseptert definisjon (Dean 1960). Kommunikasjonsbegrepet er abstrakt, og som de fleste begrep, flertydig.³⁰ De utallige forsøk som er gjort i streben etter å etablere en enkelt definisjon har vist seg tilnærmet umulig. Definisjoner av selv de beste tenkere innenfor sine respektive akademiske områder, er et gyldig bevis på nettopp det (Newman 1960).

Clevenger (1991) påpeker at et vedvarende problem med å definere kommunikasjon for teoretiske og vitenskapelige formål, stammer fra det faktum at verbet ”å kommunisere” er vel etablert i det allmenne ordforråd. Av den grunn er det ikke lett å håndtere for vitenskapelig formål.³¹ I alminnelig språkbruk er grensen mellom det skrevne og metaforbruk dårlig definert, slik at gjennom vedvarende bruk blir metaforer gjerne akseptert skiftelig. Jo mer populært et ord er for øyeblikket, jo mer sannsynlig er det for at det blir brukt metaforisk. Konsekvensen er at begrepet kommunikasjon kommer til vitenskapen bebyrdet med en u håndterlig dårlig assortert sammenhopning av mening, som tenderer til å vokse parallelt med at den metaforiske bruken fortsetter.

Dette er for øvrig ganske vanlig for hverdagsspråk. I all naturlig språkbruk må det være mulig for et gitt ord å ha utvidet betydning. Slik potensiell variert betydning er den egenskapen ved språket som gjør det mulig å samtale og skrive om en uendelig mengde ting med et begrenset vokabular.³² Nettopp dets flertydighet har gjort kommunikasjon til et nyttig begrep for ordinær språkbruk, men desto vanskeligere for de som søker en tilnærming til studiet av kommunikasjon, på en systematisk måte (Clevenger 1991).

²⁹ Det er 126 definisjoner av kommunikasjon i Dance & Larson (1976) *“The Functions of Human Communication: A theoretical Approach”*, I: Watson & Hill (1993).

³⁰ Allment og leksikografisk relateres gjerne begrepet å kommunisere til begrepet *common*, avledet av det latinske verbet *communicare*, som betyr ”å dele”, ”å gjøre felles” (CapLex 1990). Utenom ordboksdefinisjoner er ordet dessuten brukt metaforisk.

³¹ Kommunikasjon er et av de mest overbrukte begrepene i det engelske språket (Clevenger 1991). At det er tilfellet at begrepet også i det norske språket har en tilnærmet bruk, påstås uten henvisning for øvrig.

³² Jf. kap. 4.2.2

Men ikke bare er hverdagsdefinisjoner problematiske. Teoretikere innenfor bestemte fagfelt oppdager oftest raskt at kritiske begrep, som kommunikasjon, ikke er adekvat for eget bruk. I den generelle vitenskapelige diskurs gjøres ordenes mening forsøksvis mer presise, men med prisen å begrense diskursens univers. Byttehandelen er i mange tilfeller ubønhørlig. I det øyeblikk terminologiens presisjonsnivå økes, begrenses nødvendigvis referansebredden. I motsatt ende av hverdagsforståelsen gjenstår tidvis da definisjoner av et begrep så langt fra hverdagsanvendelsen av begrepet, at lekfolk knapt ville kjent det igjen.

Innenfor kommunikasjonsvitenskap er dog økende presisjonsnivå ikke alltid tilfelle. Teoretikere utarbeider som nevnt gjerne definisjoner hvor det tas forbehold om at egne definisjoner av et gitt begrep brukes på en distinkt måte i arbeidet med et konkret problem. Håndverket som tilnærmet bygger på logikken om at målet helliger middelet er vel kjent i streben med å behandle filosofiske og metodologiske problemer. Utgangspunktet er i og for seg greit. Det er både legitimt og mange ganger nødvendig. Som Dance (1970:229) sier ”...concepts means what its definitions says it means”. Problemet er bare at en rekke av definisjonene i feltet ”mean more and not less”. De fremstår så vide og generelle at alt vil kunne betraktes som kommunikasjon.³³ Det gjør at definisjonene for mange verken er spesielt nyttige for egne forskningsmål, eller for så vidt for generelle undersøkelser av kommunikasjonsfenomen eller kommunikasjonsprosesser.

Å si at det er umulig å komme frem til gjensidige og eksklusive kategorier for å sette akademiske disipliner i bås, er ikke dermed det samme som å avvise søken etter noen adekvate karaktertrekk som skiller kommunikasjon, herunder selve begrepet, fra andre disipliner. Det er kanskje umulig å presist stipulere grenser i et emne eller for et begrep. Undersøkelser viser dog at det er mulig, og ikke minst nødvendig, i det minste å identifisere den sentrale kjerne som er av intellektuell interesse (Gerbner 1966).

Fra ulike felt og et relativt stor utvalg av publikasjoner viser Dance (1970), gjennom en innholdsanalyse av en rekke definisjoner av kommunikasjon, at det i disse definisjoner virker å være bestemte begrepsmessige innholdskomponenter som er av betydning.³⁴ Blant de ulike

³³ Jf. kap. 5.2

³⁴ De totalt femten komponentene er, ”symbols/verbal/speech, understanding, interaction/relationship/social process, reduction of uncertainty, process, transfer/transmission/interchange, linking/binding, commonality, channel/carrier/means/route, replicating memories, discriminative response/behaviour modifying/response/change, stimuli, intentional, time/situation, power”, Dance (1970:204-208)

definisjoner av kommunikasjon later spesielt tre innholdskomponenter å være fremtredende eller kritiske hva gjelder begrepsmessig differensiering. Det første, som er diskutert ovenfor, gjelder *observasjonsnivå*. Ulike definisjoner varierer fra å være inkluderende til restriktive. Noen definerer all atferd som meningsfull og dermed kommunikasjon, andre begrenser kommunikasjon til målbevist mellommenneskelig interaksjon. Den andre dimensjonen er knyttet til begrepet *intensjonalitet*. Å utelukke fra definisjonen av kommunikasjon all atferd eller ikke-atferd, og inkludere kun den atferd der et budskap er formidlet til mottager med hensikt, reduserer referansebredden i det definerte området betydelig. Forskjellen i presisjonsnivå mellom dette, som også omtales som skillet mellom avsendereorienterte- og mottagerorienterte definisjoner, har vært gjenstand for betydelig diskusjon.³⁵ Ennå mer selektiv er kanskje den tredje dimensjonen om *normative vurderinger*, der definisjoner gjerne inkluderer påstander om suksess eller nøyaktighet. Om det er tilfellet som Dance (1970:209) sier; "If we choose only to include successful interaction (...) as representative of communication then our behavioral field and the resultant observations and final theory is cripplingly restricted" gjenstår å se.

Definisjoner inkluderer ofte kontradiktoriske komponenter, og det er generelt vanskelig å bestemme om kommunikasjonsbegrepet er overdefinert eller underdefinert. Hva som derimot er sikkert er at i forsøket på å tenke mer systematisk omkring kommunikasjon vil definisjonsspørsmål og diskusjoner som dette bli uunngåelig (Clevenger 1991). Like sikkert er at slike definisjoner leder teoretikere – være seg innenfor kommunikasjonsvitenskap, kommunikasjon i samfunnsfag, humaniora eller i andre disipliner – i ulike og kontradiktoriske retninger. Målet er ikke i denne sammenheng å komme frem til en entydig, klar, eller altomfattende definisjon på kommunikasjon. Snarere er målet heller å foreta en orientering i feltet for å finne nærmere ut av hvordan kommunikasjon kan betraktes.

3.3 Ulike definisjoner

At ulike definisjoner har ledet forskjellige teoretikere i ulike retninger, er tydelig i eksemplene som følger nedenunder, eksempler som har forbindelser til sosiologi, matematikk, biologi, filosofi og telekommunikasjon (Forsdale 1981). Definisjonene er kun ment som eksempler på

³⁵ Jf. kap. 6. Se for øvrig Cohen, Morgan & Pollac (1990) "*Intentions in communication*".

det ovennevnte. Det vil si at en inngående og kritisk analyse av disse sett opp mot det litterære verk definisjonene er hentet fra, nødvendigvis måtte falle på siden av det som er tenkt. Sett i sammenheng med den andre delen av oppgaven, identifiserer derimot argumentasjonen og analysen av disse definisjoner til en viss grad hva som plasseres utenfor og innenfor forståelsen av kommunikasjon i dette prosjektet. De ulike definisjoner vil bli vurdert opp mot de tre innholdskomponenter Dance (1970) mente var mest fremtredende; observasjonsnivå, intensjonalitet, og normativ vurdering. Denne vurdering viser at hans innholdsanalyse både er adekvat og har overføringsverdi, også i forhold til disse begrepsdefinisjoner.

3.3.1 Eksempel fra sosiologi

Definisjonen fra sosiologi er hentet fra boken "*Communication and Persuasion*", utgitt av de tre amerikanske sosiologene Carl I. Hovland, Irving L. Janis og Harold H. Kelley (1953). Boken var i følge forfatterne selv en form for tilstandsrapport fra innledende faser i en longitudinell studie hvor forfatterne undersøkte prinsipper involvert i overtalende kommunikasjon i forbindelse med Yale Communication Research Program.³⁶ Studiet som i utgangspunktet var opptatt av teoretiske spørsmål og ikke anvendt forskning eller aksjonsforskning, bygget på en generell teoretisk utvikling fra ulike kilder både i psykologi og andre tilliggende forskningsfelt. Definisjonen som dannet utgangspunkt for forfatternes forskningsspørsmål og analyse av elementene "*communicator*", "*stimuli*", "*audience*" og "*respons*", var gjennomgående basert på testing gjennom kontrollerte eksperiment.

[*Communication is*] *the process by which an individual (the communicator) transmits stimuli (usually verbal) to modify the behaviour of other individuals (the audience)* (Hovland, Janis & Kelly 1953:12)

Definisjonen virker eksplisitt å gi uttrykk for at kommunikasjon gjelder blant personer eller grupper av personer "*individual (the communicator)*", og antydes å begrense kommunikasjon til personer eller enheter av personer (observasjonsnivå).³⁷ Uttrykket "*usually verbal*" forsterker denne antagelsen, selv om kommunikasjon i virkeligheten er langt

³⁶ Jf. kap. 2

³⁷ Kommunikasjon kunne strengt tatt foregått blant individer av for eksempel kategorien dyr, men da dette ligger utenfor deres forskning er det usannsynlig.

fra "usually" verbal.³⁸ Disse presiseringer innsnevrer området for kommunikasjon slik at kommunikasjon blant andre levende vesener, eller innretninger som for eksempel datamaskiner, faller utenfor dens område (ref). "To modify" hentyder videre et ønske om å påvirke andres atferd (intensjonalitet), men uttrykker ikke hvorvidt dette faktisk er en nødvendighet (normativ vurdering). Avslutningsvis bekreftes derfor kun at definisjonen, som uttrykker en klar parallell til Lasswells (1948) kjente formular, inneholder flere av Dance (1970) elementer og lar seg differensiere i forhold til de tre hovedkategorier.

3.3.2 Eksempel fra filosofi

I "*Signs, Language and Behavior*" (1946:118) skrev den amerikanske filosofien Charles Morris følgende;

The term "communication," when widely used, covers any instance of the establishment of a commonage, that is, the making common of some property to a number of things.

Charles Morris ønsket med sin bok å legge grunnlaget for en omfattende og fruktbar vitenskap om tegn, gjennom å utvikle et språk for å snakke om disse tegnene. Et språk uavhengig av tilhørighet til mann eller buskap, kunst eller vitenskap, teknologi, religion eller filosofi. Skrevet med utgangspunkt i synspunkter, først uttrykt av Charles Pierce, der det å bestemme mening ved et hvilket som helst tegn uavhengig om disse tegn passer eller ikke, viser definisjonen at mye faller inn under begrepet kommunikasjon.³⁹ I motsetningen til den "sosiologiske" definisjonen begrenses ikke Morris definisjon til kun å gjelde mellom personer, men utvider konteksten for hva kommunikasjon er (observasjonsnivå) til langt utover dette. For å sitere Morris; "In this sense a radiator "communicates" its heat to surrounding bodies, and whatever medium serves this process of making common is a means of communication (the air, a road, a telegraph system, a language) (Morris 1946:118). Det skal tillegges at Morris opprinnelig innskrenker definisjonens anvendelsesområde ved å presisere at kommunikasjonen må begrenses til "...a commonage other than that of *signification*...". Reisen i dette prosjektet er i første rekke tenkt innenfor feltet mellommenneskelig kommunikasjon og vil således være utenfor Morris definisjon. Den kan

³⁸ Jf. kap. 5.5 og kap. 8.

³⁹ Jf. kap. 3.1, den semiotiske skole og for øvrig Fiske (1997).

likevel sies å være innenfor da det ikke tas standpunkt til kommunikasjonens intensjonalitet, hvilket Morris definisjon også elegant unnslipper. Begrepet "*establishment of a commonage*" tyder avslutningsvis på en komponent som gir uttrykk for en etablert forbindelse, forstått som en gjensidig enighet eller forståelse (innholdet), som et tegn på suksess (normativ vurdering).

3.3.3 Eksempel fra telekommunikasjon

Colin Cherry jobbet under 2. verdenskrig og tidlig etterkrigstid blant annet som ingeniør med radarforskning og testflyving for "The British Ministry of Aircraft Production". Få år senere etablerte han seg ved "Imperial College of Science and Technology", University of London, hvor han ble professor i telekommunikasjon. Cherry publiserte under sin tid en rekke bøker, og artikler blant annet i tidskrifter, innen ingeniørfaget, psykologi og lingvistikk (Wilder 1977). Han initierte dessuten forskning på et vidt spektrum av spørsmål i menneskelig kommunikasjon.⁴⁰ Cherry's variasjon og bredde i virke er så vidt også representativ i følgende definisjon;

[Communication is] that which links any organism together (Cherry 1966:36)

Uten kjennskap til Cherry ville en stå i fare for å begrense kommunikasjon, med henvisning til "organism", kun til alt av biologisk opphav. Tatt hans utgangspunkt i betraktning, og ved å oppheve denne begrensningen, kan definisjonen ha beundringsverdig bredde (observasjonsnivå). Vel og merke forutsatt at betydningen av begrepet "strekkes" noe. Med tanke på at Cherry også var en betydelig bidragsyter innenfor feltet informasjonsteori, gir uttrykket "together" assosiasjoner til en tidlig videreutvikling av oppfatningen av kommunikasjon innenfor transmisjonsparadigmet. Uttrykket gir definisjonen en form for sosial karakter, forutsatt at uttrykket "links" gis den samme karakter. Strengt tatt kunne to sovende personer være sammenbundet, og således kvalifisert til kommunikasjon – en vesensforskjell fra om det som forbinder, begrenses til signaler eller budskap av ulik karakter. Like elegant som hos Morris, går definisjonen fri fra spørsmålet om intensjonalitet og normative vurderinger.

⁴⁰ Colin Cherrys (1959) "*On Human Communication*" regnes for en klassiker av en introduksjonsbok til feltet.

3.3.4 Eksempel fra biologi

Sosiobiologi er en vitenskapsgren betraktet som en utvidelse av etologien (dyrenes atferd), og som bygger på antagelsen om at atferd hos mennesker og dyr ikke kan forklares tilfredsstillende kun ut i fra kulturelle og miljømessige hensyn. Edward Osborne Wilson, professor i entomologi, påstår i ”*Sociobiology: The New Synthesis*” (1975) at all menneskelig atferd har sitt nedarvede og biologiske særtrekk. Denne påstanden, som er særlig i øyenfallende hos insekter (da deres ofte meget kompliserte atferd vanskelig kan forklares å være bestemt av fornuft eller innsikt - men derimot må ha et biologisk og nedarvet grunnlag), er sterkt omstridt (CapLex 1990:82).

Wilson sier følgende om kommunikasjon;

Biological communication is the action on the part of one organism (or cell) that alters the probability pattern of behavior in another organism (or cell) in a fashion adaptive to either one or both of the participants. (Wilson 1975:176)⁴¹

Uten å gå utover leksikografens definisjon av intensjon kan det vanskelig forsvares å argumentere for at Wilsons definisjon fordrer intensjonalitet. Uttrykket “organism” har nok videre også andre konnotasjoner hos Wilson enn hos Cherry, da kommunikasjon nødvendigvis begrenses til biologisk kommunikasjon (observasjonsnivå). I den grad det kan snakkes om begrensning i kommunikasjonsteoretisk forstand når endring av atferd på cellenivå er innbefattet. Av avgjørende betydning for om noe er å betrakte som kommunikasjon (normativ vurdering), er om den ene organismen lykkes i å endre sannsynlighetsmønsteret ved atferden til den andre, på en måte som er tilpasset den ene eller begge av dem.

⁴¹ For kommunikasjon som adaptasjon se eks. Ivey & Hulse (1971) ”*Communication as Adaption*”.

3.3.5 Eksempel fra matematikk

Den siste definisjonen av Warren Weaver er fra Shannon og Weavers (1949) ”*The Mathematical Theory Of Communication*”.⁴² Deres kommunikasjonsmodell og tilhørende begrepsapparat har hatt en markant betydning for mye av grunnlaget i og forståelsen av kommunikasjonsvitenskap (Mattelart & Mattelart 1998), spesielt innenfor gruppen av prosessorienterte teoretikere (Fiske 1997). For å ta Weavers definisjon først;

[Communication is] *all of the procedures by which one mind can effect another.* (Weaver 1949: 95)

At det som påvirker hverandre uttrykkes som ”mind” kan umiddelbart virke å innsnevre definisjonens område (observasjonsnivå), for eksempel i forhold til Wilson som anser selvpåvirkning som en form for kommunikasjon. Om ”mind” forutsetter et system for informasjonsbehandling, vil insekters kompliserte atferd styrt av biologiske forutsetninger (Wilson 1975), eller en mors overføring av genetisk materiale til datter, falle utenfor definisjonen. Om systemer for informasjonsbehandling, forstått som behandling av signaler datamaskiner i mellom, faller innunder ”mind” er en annen diskusjon.⁴³ Weaver berører ikke denne diskusjonen, men velger tydelig å ikke begrense ”mind” til en menneskelig beskaftenhet idet han uttrykker; ”This [communication], of course, involves not only the written and oral speech, but also music, the pictorial arts, the theatre, the ballet, and in fact all human behaviour...[communication]...include the procedures by means of which one mechanism (say automatic equipment to track an airplane and to compute its probable future positions) affects another mechanism (say a guided missile chasing this airplane)” (Weaver 1949:95). Weaver sier videre at kommunikasjon er alle de fremgangsmåter hvor to slike mekanismer ”can” påvirke hverandre, innforstått med at fremgangsmåten forutsetter en hendelse mellom disse to, men ikke et resultat i form av reell påvirkning (normativ vurdering). Hvorvidt hendelsene må opptre i tid og rom med bevissthet er vanskelig å si (intensjonalitet). Faktum er at mye av viktig mellommenneskelig kommunikasjon foregår utenfor den umiddelbare bevissthet i form av ikke-verbal kommunikasjon.⁴⁴

⁴² Jf. kap. 2.hhv. kap. 4

⁴³ Det er endeløse debatter om hva dette begrepet konstituerer, jf. eks Bateson (1972; 1991).

⁴⁴ Se eks. Langs (1983) ”*Unconscious Communication in Everyday Life*”, Feldman (1992) ”*Applications of Nonverbal Behavioral Theories and Research*”.

En mer grundig presentasjon av den egentlige substansen i definisjonen til Weaver, vil være tema i det etterfølgende kapittel. Her vil Shannon og Weavers modell og matematiske kommunikasjonsteori være utgangspunktet. Fra en orientering i et kommunikasjonsfelt preget av divergens og spredning i organisering og definisjoner, konsentreres det videre arbeidet i første omgang omkring denne konkrete modellen, dens grunnleggende begrep og overføring av informasjon.

4. EN MATEMATISK KOMMUNIKASJONSTEORI OG MODELL

Shannon og Weavers kommunikasjonsteori i "*The Mathematical Theory of Communication*" (1949) er en systematisk tilnærming til studiet av kommunikasjon.⁴⁵ Den regnes som en del av informasjonsteorien som vokste frem under boomen i telekommunikasjonsindustrien etter andre verdenskrig. Informasjonsteori er kanskje det området som er mest opptatt av kommunikasjon i systemer, og innebærer en kvantitativ studie av signaler. Praktisk, i den grad det kan kalles det, er informasjonsteori brukt i elektrovitenskap for å forenkle effektiv behandling av informasjon.⁴⁶

Shannon & Weavers teori har i sin enkelhet lokket til seg mange tilhengere, og dens lineære natur mange kritikere (Fiske 1997). Den betraktes gjerne som det første frø, og antagelig det viktigste, som er sådd innenfor kommunikasjonsteori og vitenskap. Kanskje fremfor noen annen har den informasjonsteoretiske modellen vært den mest anvendte i kommunikasjonsteoriens relativt korte historie (Grennes 1999).

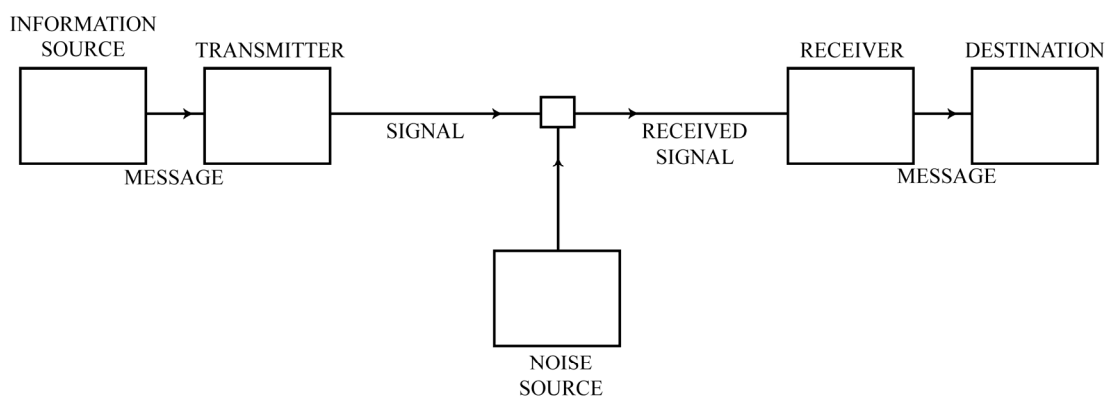
Det begrepsapparat den matematiske kommunikasjonsteori og modell er tuftet på, innebar et epistemologisk skifte fra en Freudiansk psykodynamikk til en kommunikasjonsteoretisk forklaringsmodell for menneskelig atferd. Skiftet fra å betrakte atferd primært som resultat av et hypotetisk samspill mellom intrapsykiske krefter i henhold til lov om konservering og transformering av energi, til kommunikasjonsatferd som informasjonsutveksling, var ikke bare av essensiell betydning for kommunikasjonsvitenskapen, men kanskje for vitenskapsfilosofien generelt etter den andre verdenskrig (Watzlawick, Bavelas & Jackson 1967). I kraft av denne betydning, vil det herunder bli foretatt en redegjørelse av modellens ulike elementer og tilhørende begreper.

Opprinnelig identifiserte Shannon & Weaver (1949) tre problemnivåer i studiet av kommunikasjon. Tilsynelatende ble teorien utviklet for å forklare tekniske problemer på det første nivået, det som ble kalt nivå A. Utfordringen på dette nivået dreide seg om hvor nøyaktig kommunikasjonssymboler kunne overføres. Med utgangspunkt i at de tre nivåer i

⁴⁵ Claude Shannon's "*A Mathematical Theory of Communication*" ble først publisert i to deler i juli og oktober, i to utgaver av "*Bell System Technical Journal*". I Shannon & Weaver (1949) er den opprinnelige artikkelen innledet av Weaver. Videre er tittelen endret til "*The Mathematical Theory of Communication*", appendiks 4 er skrevet om, og referanser til upublisert materiale er oppdatert for å referere til publisert materiale, <http://cm.bell-labs.com/cm/ms/what/shannonday/paper.html> (10.03.07)

⁴⁶ Teorien brukes her i første omgang i forhold til kommunikasjon i mellommenneskelige relasjoner.

vesentlig grad var innbyrdes beslektet, og at nivåene sett retrospektivt, strengt tatt fremstod kunstig, mente Shannon & Weaver at teorien også hadde anvendelse på de to andre nivåer. Med Weavers egne ord; ”..the theory of Level A is, at least to a significant degree, also a theory of levels B and C (1949:98). På nivå B gjaldt dette semantiske problemer knyttet til i hvilken grad de overførte symboler formidlet den ønskede mening, og på nivå C i forhold til hvor effektivt den mottatte mening til slutt påvirker atferd på ønsket måte. Ufordringen på nivå C er også omtalt som effektivitetsproblemet.

Figur 1; Shannon & Weavers kommunikasjonsmodell (Shannon & Weaver 1949:5) ⁴⁷

4.1 Modellens ulike elementer

Deres klassiske modell vist i figur 1 består henholdsvis av *informasjonskilden* (avsender) eller beslutningstaker, som avgjør hvilket *budskap* eller hvilken sekvens av budskap som skal sendes. De utvalgte budskap omdannes (kodes) av *senderen* til et *signal*, som sendes gjennom *kanalen* til *mottakeren*. Mottakeren utfører den omvendte (dekoder) prosessen av senderen, slik at budskapet kan nå destinasjon (mottageren). ⁴⁸ *Støy* er forstyrrelser i kanalen som fordreier eller maskerer signalet.

⁴⁷ Innholdet i modellen var allerede verbalisert i Lasswells (1948) velkjente formular i ”*The Structure and Function of Communication in Society*”.

⁴⁸ Merk forskjellen på mottaker og senere mottager, der sistnevnte skrevet med g brukes av undertegnede om personer og ikke om eksempelvis deres auditive mottakerapparat eller om tekniske innretninger som fungerer som mottakere.

I mellommenneskelig kommunikasjon vil avsender kunne være hjernen som selektivt bestemmer og velger ut et budskap, for eksempel setningen ”jeg er glad i deg”. Senderen koder dette budskapet, som er en elektrisk impuls i hjernen, til signaler egnet for de vokale stemmebånd forbundet med taleorganet og tilhørende muskulatur og organer involvert i det ikke-verbale språk. Disse signaler sendes så som lydbølger gjennom kanalen, i dette tilfellet luften, som fanges opp av mottakeren, det vil si øret. På ny gjentas den omvendte prosessen der mottaker dekode signalene, lydbølger, til et budskap for hjernen. Bråk fra en bil som kjører forbi, eller kraftig vind når setningen uttales, vil kunne være støy. Hadde kommunikasjonen foregått telefonisk, kunne en sagt at selve telefonapparatet var sender og mottaker, kanalen selve ledningen, og signalet elektrisk strøm.

Hva som derimot ikke fremgår direkte av modellen, men som delvis er forklart i teorien, er begrepene *koding* og *dekoding* (Shannon & Weaver 1949). Begge begreper er imidlertid i ettertid lagt til i reviderte og mer utviklede utgaver av modellen, blant annet av DeFleur og flere av hans etterfølgere (Larsson 1997).⁴⁹ Herunder kan nevnes at et budskap kan ha flere ulike betydninger; avsett budskap, sendt budskap, budskapet i seg selv, mottatt budskap og oppfattet budskap (Windahl, Signitzer & Olson 1992).⁵⁰ Andre faktorer er lagt til av andre igjen, for eksempel individuelle bakgrunnsfaktorer hos avsender, og bakgrunnsfaktorer som medlem av et publikum hos mottager (jf. Maletzke i McQuail & Windahl 1993).

4.2 Grunnleggende begrep

4.2.1 Entropi og informasjon

Den matematiske kommunikasjonsteori innebar som nevnt et epistemologisk skifte i retning av en forståelse av kommunikasjonsatferd som informasjonsutveksling. *Informasjon* i Shannon & Weavers modell (1949) har et faglig teknisk innhold som ikke må forveksles med den trivielle bruken av begrepet, eller for øvrig med ordet mening. Kanskje best forklares informasjon med utgangspunkt i et annet teknisk begrep, *entropi*. Entropi, som er et begrep

⁴⁹ Bortsett fra at koding og dekoding visuelt er lagt til i den grafiske modellen, så er DeFleurs tolkning av begrepene ikke av annen betydning enn det som opprinnelig ligger i begrepene hos Shannon & Weaver (1949).

⁵⁰ Jf. kap. 8.3.1

fra termodynamikken, står for tilfeldighet eller fravær av organisasjon i en situasjon.⁵¹ En fullstendig entropisk situasjon er uforutsigbar. Da de fleste situasjoner vi møter er delvis og ikke helt uforutsigbare, er entropi variabel. Graden av denne usikkerhet, eller entropi, er delvis synonymt med informasjon. Informasjon er uttrykk for mål på denne usikkerhet. Når situasjoner er fullstendig forutsigbare, er informasjon fraværende. Sagt på en annen måte så betegnes situasjonen da som negentropisk.

En slik forståelse av begrepet informasjon kan virke forvirrende siden de fleste forbinder begrepet med sikkerhet og kunnskap. Brukt av informasjonsteoretikeren refererer begrepet som sagt ikke til mening, men til mengden av stimuli eller signaler i en gitt situasjon (Shannon & Weaver 1949). Ved nærmere iaktakelse er dog ideen om informasjon ikke så absurd som den først fremstår.

Littlejohn (1999) viser til et eksempel om en hypotetisk situasjon der noe skal avgjøres eller bestemmes ved å kaste mynt. Hvorvidt det blir krone eller mynt kan ikke bestemmes på forhånd. Usikkerheten er forbundet med at resultatet ikke kan forutsies. Først når resultatet av myntkastingen foreligger vil usikkerheten kunne elimineres. Dersom det forelå opplysninger på forhånd om at mynten som skulle benyttes til myntkastingen hadde to kroner (med andre ord at det hele var arrangert), ville usikkerheten vært eliminert a priori.⁵² Ingen usikkerhet, med andre ord – ingen informasjon.

Det samme illustreres kanskje ennå tydeligere dersom en endrer premissene i den hypotetiske situasjonen, og erstatter myntkast med terningkast. Et terningkast har seks mulige utfall i motsetning til et myntkast som i utgangspunktet kun har to. Enkelt forklart inneholder et terningkast seks biter av informasjon mot et myntkast som kun inneholder to.⁵³

Sannsynligheten for å kunne si utfallet på forhånd er henholdsvis .16 og .50. Et terningkast inneholder ergo mer informasjon enn et myntkast. Med utgangspunkt i den samme argumentasjon om at summen av antall alternativ, reflekterer graden av valgfrihet i situasjonen, blir det også rimelig å si at et terningkast med to terninger inneholder mer informasjon enn et terningkast med kun en terning. I begge tilfeller, og i tilfellet over, er

⁵¹ Entropi; en, gr., forholdet mellom en varmemengde og den absolutte temperatur, Gyldendals Fremmedordbok (1974).

⁵² Det kunne være en juksemynt eller mynt med feiltrykk.

⁵³ Enheten *bit* kan brukes for å måle informasjon. Bit en er forkortelse for det engelske ordet binary digit og betyr i praksis et valg mellom ja eller nei. Disse binære eller doble valg eller motsatser utgjør grunnlaget for det språk som datamaskiner bruker, og mange psykologer hevder at vår egen hjerne også arbeider på samme vis.

informasjonen det samme som det antall valg, eller alternativ som er tilgjengelig, for prediksjon i en gitt situasjon. Jo mer informasjon i en situasjon, jo flere valg er tilgjengelig i den samme situasjonen. Og jo større usikkerhet.

4.2.2 Redundans

Ved utregning av entropi (informasjon eller valgfrihet) i en gitt informasjonskilde eller situasjon, eksempelvis terningkastet, vil den relative entropi minus én, forstått som forholdstallet mellom den virkelige og maksimale entropi, utgjøre det som kalles *redundans*.

⁵⁴ Redundans er entropiens motsats, eller det som er forutsigbart eller konvensjonelt i et budskap (Fiske 1997). Dette kan nærmere forklares ved følgende;

Som presisert i avsnittet over referer informasjon til mengden av stimuli eller signaler i en gitt situasjon. I mange situasjoner består gjerne et budskap av en serie stimuli som presenteres og mottas sekvensielt. Dette er kanskje tydeligst i skriftspråket, hvor neste bokstav følger den forrige. Om bokstavene i en setning var organisert tilfeldig, ville en aldri kunne forutsi hvilken bokstav som fulgte den forrige. Dekoding ville være vanskelig på grunn av den enorme mengden informasjon i budskapet. Men bokstaver, som lyder i tale, er ikke organisert tilfeldig. Det eksisterer en rekke forutsigbare mønstre og regler. Disse regler og mønstre gjør dekodning enklere fordi de bidrar til å redusere mengden av informasjon og samtidig sørger for større forutsigbarhet.

La meg ta et eksempel med utgangspunkt i Ølgaard (1991); Det norske språket har 29 bokstaver. Dersom det stod skrevet følgende setning; ”jeg skriver en bok”, vil alle med lese- og skriveferdigheter i norsk se at noe manglet. Ved å tenke tilbake til eksemplet med terningkast ovenfor skulle en umiddelbart anta at det var .0034 sannsynlighet for at bokstaven som manglet var en i (1 av 29 muligheter). Situasjonen ville i så fall by på mange biter av informasjon. Dette er ikke tilfelle, da faktum er at ”i” er den eneste bokstaven som kan passe i setningen. ⁵⁵ Sannsynligheten er derfor ikke .0034 men 1. ⁵⁶ Et annet eksempel der serien av

⁵⁴ Redundans, en lat., overflod, overflødigheit (.), Gyldendals Fremmedordbok (1974). Av Ashby (1957) også kalt ”constraint”, eller ”restraint” og ”form” hos Bateson (1972).

⁵⁵ Et system av sekvenser av symboler iht bestemte sannsynligheter kalles en *stokastisk prosess*, jf Ashby (1957), Bateson (1991), Cherry (1959), Shannon & Weaver (1949).

stimuli eller signaler er organisert i ord, og ikke kun i bokstaver, vil illustrere det samme; Gitt at det i en aviseoverskrift stod på trykk at ”Maradona skåret tidenes...”, hvor det siste ordet i overskriften var utelatt på grunn av tekniske problemer ved trykking av avisen. Ved enkel sannsynlighetsregning ville en raskt, om en kjente til det totale antallet av ord i det norske språket, kunne regne ut den statistiske sannsynligheten for hvert ord som kunne passe i slutten av denne setning. Men selv denne angivelig enkle operasjonen ville vært unødvendig tungvint og overflødig da de fleste umiddelbart ville sluttet seg til at det utelatte ordet var; mål.

Dette betyr ikke at sannsynligheten i dette tilfellet ville være 1, da ordet som manglet eksempelvis kunne vært ”juksemål”.⁵⁷ Sannsynlighet i språk må derfor diskuteres i forhold til gjennomsnittlig redundans, da den reelle redundans varierer fra punkt til punkt i kjeden.⁵⁸ Dette har sammenheng med at det generelle språkarrangementet av mønstre og regler kun delvis er forutsigbart. Det vil si at språket er forsynt med moderat redundans for effektiv koding og dekodning, slik at det er mulig og ofte tilnærmet ubevisst, å korrigere for trykkfeil eller meningsforstyrrende feil. Om ikke ville språket vært frarøvet den individuelle frihet som ligger i dets vakre utforming og usikkerhet, og isteden fulgt logikken i subjunksjonen hvis A så B.

Det interessante i dette prosjektet er at noe helt tilsvarende gjelder atferd og interaksjon. Atferds- og interaksjonssekvenser er også redundante. Redundans gjør at det i det hele tatt er mulig å evaluere, påvirke og forutsi atferd. Redundans er synonymt med atferdsmønster, eller med referanseramme og kontekst. Atferd som ikke er redundant, men som viser stor grad av tilfeldighet, det vil si atferd som ikke passer inn i et mønster eller står utenfor sin kontekst, tenderer til å virke uhensiktsmessig og fremstår ofte merkelig (Bateson 1972, Ølgaard 1991). Kanskje til og med i ennå større grad enn i for eksempel språket (Watzlawick, Bavelas & Jackson 1967). At kommunikasjonsatferd er redundant, verbal eller ikke-verbal, gjør at fortolkninger av kommunikasjonsbudskap ikke er det rene gjetteri, men forutsigbart på en eller annen måte. Begrepet redundans i betydningen kontekst utgjør en viktig del av den

⁵⁶ Det understrekes at det er snakk om 1 i sannsynlighet og ikke i sikkerhet. I praksis er det mulig å plassere inn en annen bokstav enn i, enten som en skrivefeil eller av andre grunner. For sannsynlighet, jf Lund & Christophersen (1999).

⁵⁷ Maradona skåret et av tidenes juksemål da Argentina slo England 2-1 på Azteca stadion i Mexico City under VM i fotball i 1986, ofte omtalt som målet skåret med ”Guds hånd”.

⁵⁸ Stokastiske prosesser der sannsynligheten avhenger av tidligere hendelser, kalles *Markoff kjede*. Eksempelvis er den gjennomsnittlige redundans i engelsk utregnet til omkring .50, jf. Shannon & Weaver (1949).

relasjonelle kommunikasjonsteori, og vil bli inngående analysert i diskusjon og vurdering av den relasjonelle kommunikasjonsteori som presenteres i det neste kapittelet.

4.2.3 Støy og kapasitet

Som forklart innledningsvis, beskriver Shannon & Weavers kommunikasjonsmodell en informasjonskilde som konstruerer et budskap bestående av tegn for transmisjon. Senderen konverterer dette budskapet til et sett signaler som sendes gjennom en kanal til en mottager. Mottageren på sin side konverterer signalene tilbake til et budskap som tas videre til destinasjonen.

Budskapet som går gjennom informasjonskanalen varierer i informasjonsrikdom. Informasjonsrikdom gir større valgfrihet, og dermed større usikkerhet. Deler av denne informasjonsrikdommen er spuriøs og referer til *støy*. Umiddelbart kan det da virke som om støy var å foretrekke, om en går i den semantiske fellen hvor en glemmer at begrepet informasjon har et annet betydningsinnhold enn i dagligspråket. Informasjon kan ha både positive eller negative konnotasjoner, avhengig av hva denne usikkerheten er forbundet med. Om usikkerheten skyldes fortrinnet ved valgfrihet for senderens del så er den ønsket. Usikkerheten som referer til støy er derimot uønsket (Shannon & Weaver 1949).

Ved å gå tilbake til eksempelet om avisoverskriften i avsnittet over, så klargjør dette betydningen av redundans i et budskap. Redundans kompenserer for støy, det vil si alt som blir lagt til signalet mellom sending og mottak og som ikke kommer fra kilden, i dette tilfellet det utelatte ordet ”mål”. Dersom ordet ”mål” hadde vært utelatt fra overskriften i det henseende å pirre leserens nysgjerrighet, for eksempelvis å selge flere aviser, så hadde usikkerhet endret karakter fra uønsket til ønsket. Ønsket usikkerhet ville ikke lenger kunne betraktes som støy. Dette fordi den er knyttet til valgfriheten og informasjonsrikdom i valget mellom å bruke ordet ”mål”, utelate det, eller erstatte det med for eksempel ”juksemål”.

Når støy forvrenger, maskerer eller erstatter signaler – være seg det er et ord som mangler i en tekst, lydforvrengning eller knaster på en telefonledning, statisk støy i et radiosignal, eller snø på et tv bilde – kan redundans bidra med å rette eller legge til manglende data. Alt dette er eksempler på støy som inntreffer i kanalen, det vil si den type støy som Shannon & Weaver

først og fremst er opptatt av. Begrepet støy har imidlertid i ettertid blitt utvidet til å omfatte alle mottatte signaler som ikke er sendt av kilden, eller alt som gjør budskapet vanskeligere å avkode på korrekt måte (Fiske 1997, Larsson 1997). Spørsmålet er om ikke redundans også i den forstand kan være støy og ikke bare kompensere for støy. Som for eksempel i tilfeller der ”overkompensering”, sosial kognisjon og akkumulert erfaring, fungerer som stereotypier og skjema (kontekst) i negativ forstand (Aronson, Wilson & Akert 1997). Uansett, støy forvansker alltid avsenders hensikter, enten det skyldes kanalen, avsenderen, selve meddelelsen, eller noe annet. Det begrenser mengden av ønsket informasjon som kan sendes i en gitt situasjon på et gitt tidspunkt.

En annen faktor som også kan begrense nøyaktigheten i overføringen er *kanalkapasiteten*. Det defineres vanligvis som den maksimale mengden av informasjon som overføres via en kanal over en gitt periode, ofte målt i bps, Kbps og Mbps. Yteevnen er den faktiske mengden av informasjon i kanalen til enhver tid. Om yteevnen overskrider kanalkapasiteten vil enten forvrengning kunne oppstå, eller overføringshastigheten reduseres. Surfing på internett er et godt eksempel. I begynnelsen var de første modemene på 300bps, hvilket førte til at nedlasting og surfing på nettet gikk svært tregt. Faktisk så tregt at det hypotetisk ikke gikk raskere å laste ned, for eksempel en tekst, enn den tiden det tok å lese selve teksten (et tegn ca 8 bits). Problemet med tregt nett og kanalkapasitetsproblemer har dog løst seg gradvis med den teknologiske utviklingen. I dag er modem med høyere maksimalhastighet, helt opp i 108 Mbps, ikke uvanlig.⁵⁹

Hva er da nødvendig for effektiv overføring? Effektiv overføring krever koding ved maksimum hastighet som ikke overskrider kanalkapasiteten. Det betyr også å bruke en kode med tilstrekkelig redundans for å kompensere for støy i kanalen. For mye redundans gjør overføringen ineffektiv, for lite gjør at den blir unøyaktig.

⁵⁹ Et modem er en innretning som modulerer et analogt overføringssignal for å kunne kode digital informasjon og demodulere tilsvarende signal for å dekode overført informasjon. 108 Mbps betyr at modemets maksimale overføringshastighet er 108 000 bits eller informasjonsenheter i sekundet.

4.2.4 Feedback

Feedback er et begrep, opprinnelig fra læren om kybernetikk, som Shannon & Weaver ikke bruker. Det er kanskje betydningen av dette begrepet som har bidratt til at den matematiske kommunikasjonsmodellen har møtt mest motbør. I tillegg til at mange av etterfølgerne av Shannon & Weaver har funnet begrepet verdifullt (Fiske 1997), har det kanskje først og fremst hatt en grunnleggende betydning for det teorigrunnlag den relasjonelle kommunikasjonsteori bygger på.⁶⁰ Den relasjonelle kommunikasjonsteori er som nevnt utgangspunktet for hele den andre delen av denne oppgaven. Det derfor på sin plass å gjøre rede for begrepet i denne sammenheng.

Den matematiske kommunikasjonsmodell har møtt mest motbør og kritikk først og fremst fordi den representerer et lineært og deterministisk system, der kommunikasjon beskrives å ha en begynnelse og en slutt. Dette sender-til-mottagerperspektivet kan enklest forklares som; p påvirker r uten at r har noen effekt på p (Ashby 1957).⁶¹ Kritikerne har presisert at kommunikasjon heller må betraktes som en toveisprosess, eller et sirkulært system, uten åpenbare grenser. Innvendingene er forsøkt imøtegått ved ganske enkelt å anta at mottager kan blir avsender ved å snu den klassiske modellen på hodet. Snuoperasjonen, også kalt kommunikasjonens ”ping-pong” teori, blir tilbakevist med at praktisk kommunikasjon ikke er et verbalt manus der skuespiller a sier sin replikk som følges av skuespiller b sin respons (Forsdale 1981). Selv om modellen tilføres en pil som peker bakover, endrer dette ikke modellens linearitet (Fiske 1997), det øker bare effektiviteten i den lineære prosess (jf. Windahl, Signitzer & Olson 1992).

Kommunikasjon foregår mer eller mindre konstant hele tiden. Hva som defineres som begynnelse og slutt er et definisjonsspørsmål og avhenger av perspektiv eller tegnsetting. I praksis hvem som setter punktum og komma, og hvor.⁶² I sirkulære system vil atferden fra enhver person påvirke og bli påvirket av atferden fra en eller flere andre personer (Watzlawick, Bavelas & Jackson 1967). Forenklet kan dette uttrykkes som at r og p vil påvirke hverandre (Ashby 1957), slik at det er mulig for avsender å tilpasse budskapet til mottagerens behov og gjensvar (Fiske 1997). Feedback er således en metode for

⁶⁰ Kybernetikk, en, gr., vitenskapen om fysiske og biologiske systemer (...) med indre reguleringsmekanismer, Gyldendals Fremmedordbok (1974). Brukes i denne sammenheng i forhold til sosiale relasjoner.

⁶¹ For en kritikk av sender – mottagerperspektivet, jf. Hansen (1986).

⁶² Jf. kap. 5.4

selvregulering som innebærer at selve virkemåten i en prosess regulerer prosessens videre forløp.

Feedback klassifiseres enten som positiv eller negativ avhengig av hvordan systemet, forstått som relasjonene, reagerer på denne (Watzlawick, Bavelas & Jackson 1967). Førstnevnte er viktig i morfogenese, for eksempel i en relasjonell spiral, der positiv tilbakemelding fører til forandring eller tap av stabilitet. Dette er tilfellet hvis partene i en relasjon øker intensiteten i sine responser overfor hverandre, for eksempel forbundet med diskusjoner, uenigheter eller lignende. Det kan være at den ene parten har gjort noe som irriterer den andre. Om den andres irritasjon føles uberettiget, kan det hende partneren fortsetter å gjøre det samme. Denne reaksjonen vil i sin tur kunne irritere motparten ytterligere – med andre ord en relasjonell spiral. Spiralen stopper ikke før den eventuelt kulminerer i en skikkelig krangel eller et utbrudd, eller ved at en av partene heiser det hvite flagget, med andre ord – en endring i situasjonen.⁶³ Negativ feedback derimot bidrar til å motvirke forandring ved å opprettholde homøostase eller likevekt i relasjoner. En typisk relasjonell situasjon vil for eksempel kunne være der en voksen person opptrer omsorgsfullt og støttende overfor et barn. Når barnet føler mangel på omsorg og støtte, kompenserer den voksne for dette underskudd ved ny omsorg og støtte, som igjen bringer situasjonen i likevekt. I begge tilfeller blir et sendt budskap re-introdisert i relasjonen som *informasjon* om det sendte budskapet.

Selv om den matematiske kommunikasjonsteori med tilhørende begrep antagelig har hatt størst betydning for teoriutvikling på området massekommunikasjon, er den likevel et godt utgangspunkt for å tenke om kommunikasjon generelt. Tilnærmingen er ofte møtt med kritikk rettet mot teoriens mangelfulle fremstilling av kommunikasjon som en prosess. Filosofisk kan kritikken diskuteres, da det kan være grunn til å spørre om det i det hele tatt er mulig å ”fange” en prosess for nærmere teoretisk analyse eller undersøkelse. Straks en interaksjonssekvens eller kommunikasjonshenhet blir gjenstand for analyse, er den vel strengt tatt ikke lenger en prosess (jf Knapp, Miller & Fudge 1994). Uansett, både terminologien og betydningen av kommunikasjon som utveksling av informasjon har fremfor alt vært et verdifullt bidrag også til den relasjonelle kommunikasjonsteori. Sistnevnte vil bli gjennomgått i neste kapittel.

⁶³ Merk her at positiv ”feedback” ikke nødvendigvis betyr ”god”, da den faktisk kan være spesielt dårlig. Negativ ”feedback” er ei heller nødvendigvis dårlig fordi systemet er avhengig av denne for å opprettholde balanse.

5. EN RELASJONELL KOMMUNIKASJONSTEORI

I perioden omkring 1950-60 tallet var studiet av mellommenneskelig kommunikasjon begrepsynonymt med studiet av kommunikasjon og påvirkningsprosesser.

Eksperimentstudier av holdningsendringer inspirert av Yale-gruppens studier av kommunikasjon og overtalelse, kongruens- og reaktansstudier, studier på kognitivt dissonans, og sosialvurderingsstudier, var på dagsordenen (Berger 1996).

Som en del av den sosiale og økonomiske samfunnsutviklingen, først og fremst i USA, vokste det frem et behov for alternative tilnærminger og forståelser av kommunikasjonsprosesser. Forskningen endret fokus mot emner som målrettet strategisk kommunikasjon, utvikling av relasjoner, ikke-verbal kommunikasjon, mellommenneskelig kommunikasjon, kommunikasjon i ekteskap og familier, språkstil og språkholdninger, kjøpslåing og forhandlinger, kommunikasjon i nettverk og teknologisk mediert sosial interaksjon (Berger 1996, Delia 1987, Knapp, Miller & Fudge 1994).

Noe av arbeidet og utviklingen innenfor feltet hadde fremfor alt en spesiell betydning for teoriutviklingen og kunnskap om mellommenneskelig kommunikasjon. Deler av dette arbeidet rettet fokus mer spesifikt mot kommunikasjon i relasjoner, som er et sentralt tema i studiet av mellommenneskelig kommunikasjon (Littlejohn 1999). Mellommenneskelig kommunikasjon og kommunikasjon i relasjoner er som nevnt tema i denne andre hoveddelen av oppgaven. Utgangspunktet er et pionerarbeid og en klassisk tekst på området, boken *"Pragmatics of Human Communication"* fra 1967. Denne klassikeren, som er skrevet av Paul Watzlawick, Janet Beavin Bavelas og Don D. Jackson⁶⁴ – tre forfattere som også gjerne refereres til som "Palo Alto-gruppen", har i følge en rekke kilder vært "(...) one of the most influential works to interpersonal scholars of the 1960s (...) [it] exerted a profound effect on the subsequent study of interpersonal communication" (Knapp, Miller & Fudge 1994:5-6).⁶⁵

⁶⁴ Heretter kalt WBJ, et hendig akronym fra Beach (1990). Brukes vekselvis om forfatterne så vel som om deres litterære verk *"Pragmatics of Human Communication"* (1967). De ganger det er formålstjenelig refereres det spesifikt til forfatterne eller henholdsvis boken, eller også Palo Alto-gruppen.

⁶⁵ Mot slutten av 1970-tallet var mye av dette arbeidet i USA, på lik linje med studier av massekommunikasjon, etablert som et hovedområde for forskning under paraplyen "interpersonal communication". Så var ikke tilfellet i Europa, der mange av temaene ble behandlet innenfor psykologi, sosiologi og antropologi, jf. Knapp, Miller & Fudge (1994). Parallelt med Palo Alto-gruppens arbeid og utviklingen i USA på 1960-tallet utviklet Ronald D. Laing et implisitt kommunikasjonsbegrep som hadde paralleller til Palo Alto-gruppens arbeid, jf. Fleiner (1976).

5.1 Et interaksjonsperspektiv

Egentlig var ”Palo Alto-gruppen” ikke en gruppe, men bestod av to grupper. Den ene var Gregory Bateson og hans kollegaer ved ”The Veterans Administration Hospital” i Menlo Park. Den andre gruppen, ved Mental Research Institute (MRI), var en del av Palo Alto Medical Research Foundation, der grunnleggeren Don Jackson var ledende. Disse to gruppene, hvor Gregory Bateson var den teoretiske mentor og Don Jackson kliniker, jobbet likevel tett sammen (Watzlawick i Wilder 1978). ”Palo Alto-gruppens” ideer er likevel kanskje fremfor alt ”most clearly laid out in *Pragmatics of Human Communication*, now a classic ” (Littlejohn 1999:253).

I og med at intensjonen er å diskutere deler av teorien som presenteres i klassikeren fra 1967, nærmere bestemt fem aksiomer som beskriver noen karaktertrekk ved kommunikasjon som har fundamentale mellommenneskelige implikasjoner (WBJ:48), er det både naturlig og nødvendig og trekke veksler på deler av det grunnlaget som dette arbeidet i stor grad direkte og konkret er forankret i. I første rekke dreier det seg om den teoretiske mentor Gregory Bateson og hans arbeider. Det presiseres at det i denne sammenheng kun er snakk om å trekke veksler, da WBJ er utgangspunktet og ikke Bateson, eller for den saks skyld Palo Alto-gruppen i sin helhet. Det korrigeres derfor heller ikke for det faktum at Palo Alto-gruppen på ulike punkter vil kunne divergere i oppfatning, og ikke nødvendigvis representerer et felles ståsted (Wilder 1979), på de punkter der det vil kunne være tilfellet.

5.1.1 Legitimering

Valg av utgangspunkt for denne andre del av oppgaven har sammenheng med den betydning WBJ har hatt innenfor feltet mellommenneskelig kommunikasjon og kommunikasjon i relasjoner. At både Gregory Bateson, WBJ og Palo Alto-gruppens arbeid har satt spor etter seg er udiskutabelt blant innviende på området. Noen referanser stadfester dette, og så vidt rettferdiggjør valg av tema og teoretisk utgangspunkt for diskusjon.

Gregory Bateson er ”en vesentlig størrelse i vår tids vitenskapelige idéøkologi” skriver Blikrud (2002:14, jf Ølgaard 1991). Vel et tiår etter WBJ’s utgivelse av ”*Pragmatics*” understreker Parks (1977:272) betydningen av Batesons arbeider i det han sier ”Almost all

contemporary discussions of relational communication trace their lineage to Batesons (1935, 1958) observations of the Iatmul tribe in New Guinea. These set the stage for later work in several important ways. Instead of focusing on the individual as the unit of analysis, Bateson concentrated on the relationship between individual behaviors”. Wilder (1979:171) følger opp et par år senere med en tilsvarende beskrivelse av den betydning også WBJ har hatt; ”(...) the work of this group [Palo Alto] has found its way into most basic communication texts (...) One is hard pressed to find a current communication text which does not cite at least Watzlawick’s 1967 *Pragmatics of Human Communication*”. Littlejohn (1999:253) bekrefter deres anførsler ved å fremheve den “historiske” betydning av både Batesons og WBJ arbeider; “Most relationship theorists acknowledges the importance of the work of Gregory Bateson, Paul Watzlawick, and their colleagues in the early years of the study of interpersonal communication”.⁶⁶

5.1.2 Ikke et patologisk utgangspunkt

I og med at dette i utgangspunktet er en oppgave om kommunikasjon blant personer generelt, og ikke om kommunikasjonspatologi spesielt, vil noen antagelig kunne rette innvendinger mot valget av WBJ som grunnlag for videre diskusjon. Palo Alto-gruppen assosieres og forbindes av mange med kommunikasjonspatologi i psykiatrisk forstand. Det kan være forståelig. For at den videre utlegning og diskusjon derfor skal kunne ansees legitim, er det viktig å understreke at så ikke nødvendigvis er tilfellet, at WBJ eller deres teorigrunnlag kun er forbeholdt psykiatri og patologi.

I 1958 ble ”Mental Resarch Institute” grunnlagt for å undersøke, undervise og praktisere det som den gang var en ny form for psykoterapi, såkalt “conjoint” familieterapi (Watzlawick 1977)⁶⁷. WBJ’s tilknytning til denne institusjon og det arbeidet som der ble utført, i tillegg til blant annet deler av Batesons mfl. sine betydningsfulle arbeider (1951; 1956) og ikke minst WBJ’s ”Pragmatics”, har bidratt til den oppfatning og forståelse som er nevnt over – at Palo

⁶⁶ Det var også stor umiddelbar interesse for ”Pragmatics” i Europa, som også søkte en ny modell for å forstå interaksjon, eller for å begynne å tenke i interaksjonstermer. Om antall solgte eksemplarer er en indikasjon på interesse, var interessen for boken faktisk større i Europa enn i USA, jf Watzlawick i Wilder (1978).

⁶⁷ På MRI sin hjemmeside <http://www.mri.org/> (10.03.2007), står det at året for grunnleggelse var 1959. Hvilket årstall som er korrekt er noe usikkert. Se øvrig Satir (1967) for ”Conjoint Family Therapy”.

Alto-gruppens primære og overveldende generelle anliggende var kommunikasjonspatologi og psykiatri, spesielt schizofreni. Dette er dog en sannhet med modifikasjoner (Wilder 1979).

For det første hadde arbeidet til blant annet Bateson i perioden fra 1952-62 som utgangspunkt undersøkelser av kommunikasjonens generelle natur. Det var først når et forskningsstipend fra Rockefeller Foundation gikk ut i 1954 at de, som Haley (1976:64-65) sier; ”partly for practical reasons, and partly from a tendency in that direction, (...) [it] was decided to apply for a grant to investigate schizophrenic communication”. Og som Bateson videre ”kjøpt og betalt” innleder i *“Double Bind: The Foundation of the Communicational Approach to the Family”*; “It was from psychiatry that we got our money, and we let ourselves be strongly and disastrously influenced by the need to apply our science in that field” (Bateson 1976:XII). I en annen artikkel i *“Steps to an Ecology of Mind”* sier han også; ”We deal not with a single syndrome but with a genus of syndromes, most of which are not conventionally regarded as pathological” (1972:272).

For det andre har både Bateson, WBJ og andre kollegaer gjentatte ganger presisert at; ”The general value of examining the extreme or pathological to illuminate the usual or normal is well known (...) Therefore we began to study the communicative behaviour of schizophrenic” (Weakland 1977:171-172). Selv om WBJ innleder i *“Pragmatics”* at de behandler de pragmatiske (atferdsmessige) sidene ved menneskelig kommunikasjon, med spesiell oppmerksomhet rettet mot atferdsforstyrrelser, impliserer Watzlawick i ettertid at deres arbeid har relevans, angår og behandler menneskelig kommunikasjon på generelt grunnlag; “I think that the principles of communication, and therefore also the disturbances of communication, are isomorphic in the most diverse systems you can imagine. For instance, I have lately become more and more interested in the application of family therapy principles to larger organizations” (Watzlawick i Wilder 1978).

Selv om patologi i psykiatrisk forstand ikke er hovedfokus i denne oppgaven, er det likevel et relevant begrep i betydningen kommunikasjonsforstyrrelser. WBJ bruker begrepet *atferdsforstyrrelser*, men dette begrepet kan i det norske språk gi assosiasjoner til forstyrrelser av patologisk karakter i mer konvensjonell forstand. Kommunikasjonsforstyrrelser derimot, kan være kommunikasjon som er lite hensiktsmessig, lite effektiv, eller lite utviklende. Det virker som WBJ snakker om begge disse ”bruksmåtebetydninger”.

5.1.3 En appellerende bok og nye perspektiv

At WBJ og deres kommunikasjonsteori ble møtt med stor interesse har antagelig sammenheng med en rekke forhold. Tidligere er det nevnt generelt datidens behov for en ny måte å konseptualisere og tenke omkring kommunikasjon på. Andre forhold av betydning, som antagelig har mer direkte sammenheng med bokens struktur og ikke minst innholdet i denne nye tenkemåten, er verdt å trekke frem.

For det første er teorien intuitivt enkel. WBJ presenterer en rekke interessante innsikter fra ulike felt som psykiatri, matematikk, logikk og filosofi. Både det relativt enkle språket og ulike illustrative eksempler fra litterære verk, som "*Who's Afraid of Virginia Woolf?*" og "*Through The Looking Glass*", gir umiddelbare lesererfaringer perspektiv. Teorien byr på et regelsystem (fem aksiomer) som kan tilegnes av selv personer som ikke har atferdsvitenskapelige kunnskaper. WBJ hevder selv at et glossar bakerst i boken er tilstrekkelig informerende til at enhver leser vil kunne forstå hva boken handler om. Dette utelukker likevel ikke at teorien kan være vanskelig å forstå, dersom den iakttas nærmere og grundigere for analyse. Teorien beskriver videre et generelt sett å tilnærme seg kommunikasjon på, så og si uavhengig av kommunikasjonens innhold eller område. De argumenter som er fremført over for å legitimere dens anvendelse utenfor patologiområdet psykiatri og schizofreni, er illustrativt i så måte. Den har anvendelse like mye utenfor som innenfor disse områder. Teorien er mer en metamodel om hvordan personer forholder seg til hverandre, snarere enn hva de sier til hverandre (jf Engquist 1994).

Parks (1977) sitat over berører to forhold som kanskje er enda viktigere, to forhold som direkte angår innholdet i den nye måten å tenke på.⁶⁸ Det ene er skifte i fokus fra individet som analyseenheten til observasjon av relasjoner mellom individer. Det andre er selve observasjonen av relasjonen.

For å ta skifte i fokus fra individ til relasjon først; WBJ's kommunikasjonsteori omtales gjerne som "The Interactional View" (Watzlawick & Weakland (1977)).⁶⁹ Dette bunner i deres endrede tilnærming fra et Freudiansk fokus på individet til fokus på relasjoner. Skiftet i

⁶⁸ For Parks sitat, jf. kap. 5.1.1

⁶⁹ Det gjøres ingen referanser til for eksempel G.H. Mead, Cooley, Dewey, James, Sarbin, Sherif, Erikson, Horney el Sullivan som allerede hadde utarbeidet og utviklet interaksjonstilnærminger, jf Lively (1968).

tilnærming var et langt og diskontinuerlig epistemologisk skritt bort fra det som hadde vært den rådende åndelige og intrapsykeiske tilnærming til menneskelige problemer i lang tid. Haley (1976) har betegnet det hele som et paradigmeskifte eller en kopernikansk revolusjon i atferdsvitenskapen, på linje med skifte fra jorden til solens sentrum i universet. Drivkraften bak det hele har, og må sees i sammenheng med, den innvirkning og betydning kybernetikk, informasjonsteori og generelt systemteori hadde hatt på Batesons tenkning. Det kan selvfølgelig reises filosofiske spørsmål angående forholdet mellom lineære versus sirkulære tilnærminger til interaksjon. Også sirkulære systemer eller kommunikasjonsprosesser må gjerne brytes i bestandsdeler for analyse, som i et konkret budskap, en bestemt setning, en samtale, eller en interaksjonssekvens.

Det andre er de pragmatiske implikasjonene av endring i fokus fra individer til relasjoner, et forhold som umiddelbart er tosidig. Det ene er selve observasjonen, det andre er relasjonsatferden eller kommunikasjonsatferden *per se*. Selve observasjonen angår det metodiske og har sammenheng med Batesons opprinnelige orientering som var antropologisk. Observasjoner av relasjonsatferd og kommunikasjonsatferd (interaksjon) på den annen side, har sammenheng med antagelsen om at det, for å forstå de nødvendige dimensjoner i interaksjon, er nok å forholde seg til atferdsdata. Både Bateson og WBJ setter i vid forstand likhetstegn mellom kommunikasjon og atferd.⁷⁰ I motsetning til søken i det ubevisste etter årsaker til "hvorfor" og "hvordan" spørsmål, er det viktigere å fokusere på "hva" spørsmål, med andre ord på det som er observerbart. Kun atferd og atferdsmønstre studeres, det vil si hva som foregår i interaksjon, ikke hvorfor det som foregår faktisk foregår. Dette har sammenheng med det WBJ (1967:127-129) kaller for "equifinality", det faktum at samme type atferd kan komme fra en rekke årsaker. Deres konklusjon er derfor at det er mer økonomisk og effektivt å rette fokus mot pågående kommunikasjonsatferd for å forstå denne, fremfor å lete etter årsakssammenhenger i fortiden. I og med at systemer karakteriseres og opprettholdes av tilbakevendende mønstre av interaksjon (homøostase), vil eventuelle dysfunksjoner i interaksjonssystemet kunne avdekkes ved å observere disse mønstre (redundans). Endring av mønstrene vil så til sist kunne føre til opphør av eventuelle dysfunksjoner, uavhengig av bakenforliggende årsaker.

⁷⁰ Jf. kap. 6.

Utgangspunktet videre er det WBJ betrakter som en hypotetisk ”calculus” for menneskelig kommunikasjon, fem aksiomer som bærer i seg noen påstått enkle egenskaper ved kommunikasjon som har fundamentale mellommenneskelig implikasjoner.⁷¹ De fem aksiomene handler om at ”det ikke er mulig å ikke kommunisere”, innholds- og relasjonsaspekter i kommunikasjon, punktuering, digital- og analog kommunikasjon, og symmetriske og komplementære relasjoner. Etter en gjennomgang av innholdet i de fem aksiomene, vil det bli foretatt en grundigere vurdering av innholdet i tre av dem. Det skjer henholdsvis i de tre etterfølgende kapitlene, kapittel 6-8.

5.2. Det er ikke mulig å ikke kommunisere

”one cannot not communicate” (WBJ:51)

Det første aksiomet i den relasjonelle kommunikasjonsteori er i etterhånd sitert gjentatte ganger i en rekke litteratur om kommunikasjon.⁷² At dette aksiomet er blitt utfordret og forsvart mer enn de fire andre (Griffin 1997), har fremfor alt sammenheng med måten det opprinnelig ble fremstilt på. Bavelas (1990, 1992) har selv, blant annet på bakgrunn av egen og senere forskning, revurdert aksiomets status som det sentrale fokus innenfor interaksjonsretningen. Aksiomet vil likevel her først sees i sin opprinnelige sammenheng, som utgangspunkt for stridens kjerne, og ikke minst fordi det understreker et viktig poeng i forholdet mellom atferd og kommunikasjon. På hvilke områder aksiomet er utfordret og forsvart, vil så være gjenstand i etterfølgende og mer inngående diskusjon i kapittel 6.

WBJ innleder andre kapittel med å gi uttrykk for at det ikke eksisterer noen motsetning til atferd, et grunnleggende faktum som ofte blir oversett. De sier videre at ”if it is accepted that all behavior in an interactional situation has message value, i.e., is communication, it follows that no matter how one may try, one cannot not communicate” (WBJ:49).

Begrepet kommunikasjon brukes av WBJ slik sett synonymt med atferd, så fremt denne har verdi i form av budskap. For å presisere; der en enkelt kommunikasjonsenhet er synonymt

⁷¹ Aksiom, et. gr., selvinnløsende påstand; ubestridelig grunnsetning som ikke trenger bevis, jf Gyldendals Fremmedordbok (1974).

⁷² En del av denne litteraturen ligger til grunn for senere diskusjon av aksiomet, jf. kap. 6.

med budskap, er serier av sistnevnte utvekslet mellom personer synonymt med interaksjon. Hvorvidt disse – som en del av aktivitet eller inaktivitet, ord eller stillhet – er tilsiktet, bevisst eller for den saks skyld oppleves som vellykket, er viktig, men av sekundær karakter.⁷³ Faktum er at de uansett ”influence others and these others, in turn, cannot not respond to these communications and are thus themselves communicating” (WBJ:49).

WBJ illustrerer delvis denne betydningen,⁷⁴ med henvisning til et eksempel der to passasjerer sitter på et fly, hvor person A ikke vil snakke med person B.⁷⁵ To ufravikelige forhold betegner situasjonen; A kan verken fysisk forlate arenaen, eller unnlate å ikke kommunisere. A kan derfor enten, ved *avvisning*, gjøre det klart at samtale ikke er ønskelig, med det ubehag det eventuelt måtte medføre for resten av flyreisen. Alternativt kan A velge å *akseptere*, med andre ord gi etter for samtale, med den konsekvens at det kan være vanskelig å stoppe samtalen, før det hele stopper av seg selv ved reisens slutt. En mer ufin utvei vil kunne være å ugyldiggjøre eller forkludre, gjennom *diskvalifisering*⁷⁶, sin egen eller B sin kommunikasjon. Enten ved å være arrogant, gjennom kontradiksjoner, eller stadig bytte av tema, gjennom å uttrykke misforståelser eller lignende. En siste løsning vil kunne være å gi uttrykk for et ønske om å samtale, men med henvisning til *symptomer* utenfor egen kontroll – så som sykdom, angst, hørselsproblemer eller annen mangel på samtalekapasitet – så er det imidlertid ikke mulig.

Med dette som utgangspunkt, aksepten om at all atferd er kommunikasjon, understreker WBJ at det ikke er enkle kommunikasjonsenheter (budskap) som er deres hovedanliggende, men ”fluid and multifaceted compound of many behavioral modes – verbal, tonal, postural, contextual etc. – all of which qualify the meaning of the others” (WBJ:50). En interaksjonstilnærming med andre ord.

⁷³ Vellykket i betydning av at ”budskap sendt er likt budskap mottatt”, i flg. WBJ et tema for studier av introspeksjon, noe de for øvrig velger å ikke forholde seg til.

⁷⁴ Delvis fordi de egentlig ikke får frem helheten i sitt egentlige utgangspunkt, at budskapsverdi også ligger i ubevisst inaktivitet forstått som negasjonen av aktivitet, noe eksemplet neppe illustrerer. Det kan selvfølgelig diskuteres hvorvidt det forhold å ikke velge, også er et valg, om nettopp det, i dette tilfelle negasjonen av aktivitet.

⁷⁵ WBJ sier ingen ting om at B faktisk ønsker å samtale, et premiss som nødvendigvis ikke trenger å ligge til grunn, for B kan være i akkurat samme situasjon som A, noe en ikke finner ut av før en i så fall snakker om det å snakke sammen (metakommuniserer).

⁷⁶ For ytterligere informasjon om diskvalifisering, se Bavelas (1983) ”Situations That Lead to Disqualification”.

Før en mer inngående diskusjon og vurdering av dette første aksiomet, vil det bli foretatt en gjennomgang av de fire andre aksiomene. Det anses hensiktsmessig, da i utgangspunktet diskusjon og vurdering av innholdet i et hvert aksiom både implisitt og eksplisitt, nødvendigvis berører innholdet i de andre aksiomene. At ethvert kommunikasjonsbudskap, bestående av to forskjellige aspekter, utgjør grunnlaget i det andre aksiomet vil nå bli gjennomgått.

5.3 Budskapets innholds- og relasjonsaspekt

”Every communication has a content and a relationship aspect such that the latter classifies the former and is therefore metacommunication” (WBJ:54)

Epistemologisk sett er kvintessensen i dette andre aksiomet hos WBJ forankret i Russells teori om logiske typer, og i Batesons (1956) tidlige arbeider med å forstå den paradoksale kommunikasjons natur og betydning. I kapittel 8. vil blant annet denne tilknytning være tema i diskusjon og vurdering av aksiomet. Innledningsvis kan videre tillegges, at deler av innholdet i også dette aksiomet i ettertiden er presisert og konkretisert, blant annet av medforfatter Bavelas (1992). Sett retrospektivt mener hun at WBJ forvirret leserne ved å likestille begrepet metakommunikasjon med all kommunikasjon om relasjoner, og at begrepet egentlig burde begrenses til eksplisitt kommunikasjon om kommunikasjonsprosessen. Hun aviser ikke dermed aksiomet, men står fast ved at skillet mellom innholdsaspekter og relasjonsaspekter i kommunikative budskap fortsatt har livsgrunnlag.

For å begynne i WBJ. Forfatterne forklarer at ethvert budskap i mellommenneskelig interaksjon har et innholdsaspekt og et relasjonsaspekt, og består slik sett av to vesensforskjellige delaspekter.⁷⁷ *Innholdsaspektet* formidler informasjon, og er i menneskelig kommunikasjon synonymt med innholdet i budskapet, eller hva som sies. Dette dreier seg gjerne om relativt eksplisitte og åpenbare saksforhold og kan være alt som er kommuniserbart, sant eller usant, valid eller invalid. *Relasjonsaspektet* på den annen side, referer til hvilken type budskap dette er ment å være, og kan betraktes som informasjon om denne informasjonen. Informasjon om informasjon er sjelden definert, kommuniseres ofte

⁷⁷ I denne sammenheng er *interaksjon* definert som en serie utveksling av kommunikasjonsenheter eller budskap som brukes om en enkelt kommunikasjonsenhet (WBJ 1967), jf. også diskusjonen i kap. 6.

utenfor bevissthet, og angår forholdet og reglene mellom de som kommuniserer – derav navnet relasjonsaspektet. Relasjonsaspektet *kan* knyttes til hvordan det som sies, sies.

Dette kan illustreres på en rekke mer eller mindre gode måter. Herunder presenteres innledningsvis tre eksempler, som er ment som en analogi og illustrasjon på forholdet mellom innholdsaspektet og relasjonsaspektet. Først en neurofysiologisk analogi med referanse til WBJ's teoretiske mentor Bateson (Wilder 1978), deretter et eksempel relatert til datamaskiner hentet fra WBJ. Det tredje og siste eksemplet er hentet fra komedien *"Borat: Cultural Learnings of America for Make Benefit of Glorious Nation of Kazakhstan"*

I *"Communication – The Social Matrix of Psychiatry"* skriver Bateson "Consider the case of three neurons, A,B,C, in series, so that the firing of A leads to the firing of B, and the firing of B leads to the firing of C.(...) On the one hand it [the message transmitted by B] can be regarded as a 'report' to the effect that A fired at a previous moment; and on the other hand it is a 'command' or cause for C's later firing." (Bateson1951:179-180).⁷⁸

WBJ skriver videre "...a computer needs information (data) and information about this information (instructions). Clearly, then, the instructions are of a higher logical type than the data; they are metainformation since they are information about information, and any confusion between the two would lead to a meaningless result"(WBJ:52). Uttrykt på en annen måte; For å regne ut summen av to tall, eksempelvis summen av tallene to og tre, må datamaskinen slik sett mates med informasjonen (de to tallene), og informasjon om denne informasjonen – det vil si instruksjonen om å addere disse to tallene.

I slutten av 2006 hadde den mye omdiskuterte komediefilmen om Sacha Baron Cohens skikkelse "Borat" premiere. Borat, med høyst middels gode kunnskaper i amerikansk språk, er en utsending fra Kazakhstan på gjennomreise i USA i den hensikt å lære amerikansk kultur å kjenne. I en bestemt sekvens møtes Borat og Pat Haggerty, som er "public speaking coach", for en seanse der Borat skal forsøke å lære amerikansk humor. Scenen utspilles i et klasserom der de sitter overfor hverandre, og tema er "Not jokes".

Borat: "What is a 'not jokes'?"

⁷⁸ WBJ bruker primært begrepene "content-" (innhold) og "relationship aspect" (relasjon), også synonymt for "report" og "command" hos Bateson, jf kap. 7.4.1.

Coach: "A 'not joke' is when we try to make fun of something and what we do is we make a statement that we pretend is true but at the end we say, NOT, which means it's not true."

Borat: "So teach me how to make one"

Coach: "All right. What colour is your suit?"

Borat: "This suit is grey".

Coach: "Grey? I would call it blue, Ok?" (De er uenige om fargen)

Borat: "Its grey!"

Coach: "All right is blue-grey, but its certainly not black, Ok?"

Borat: (Utviser ikke-verbale signaler om at han syntes lite om kompromisset grå-blå)

Coach: "Let's say its grey."

Borat: "IT IS GREY"

Coach: "...So, a 'not joke' I would say; That suit is black, NOOT!"

Borat: "This a suit is NOOOOT black"

Coach: "No, no, not has to be in the end!"

Borat: "Ok"

Coach: "Ok"

Borat: "This suit is black not."

Coach: "This suit is black, pause, do you know what a pause is?"

Borat: "Yes"

Coach: "This suit is black (pause), NOOT!"

Borat: "This suit is black, pause, not"

Coach: "No, you don't say pause. This suit is black (han gjør så ikke-verbale bevegelser med hånden for å illustrere pausen og innskyter verbalt 'that's a pause'), NOOT!"

Borat: "This suit is black" (gjentar den andres håndbevegelse mange ganger og har en lang pause)

Coach; (bryter inn da han skjønner at Borat ikke forstår at en pause har en viss varighet) "Ok, eh.. I dont"

Borat: (avbryter coachen igjen da han plutselig mener at sin egen pause har vært lang nok) "NOOT".

Scenen er en god illustrasjon på at humor er en arena der en for å forstå "Not jokes" som Haggerty sier, må skjønne at en fremsetter en påstand (innhold) som en kun later som er sann (relasjon), ved på slutten å si at den ikke er det gjennom å legge til uttrykket "NOT". For en

”journalist fra Kazakhstan” med en bestemt kulturell kapital, er det ikke enkelt å forstå setningenes logiske syntaks, budskapers doble aspekt, eller humorens ofte paradoksale natur.

En mer inngående diskusjon av forholdet mellom innholdsaspektet og relasjonsaspektet vies ytterligere plass under kapittel 7. Foreløpig kan eksemplet henlede til det neste av WBJ’s aksiomer, som blant annet handler om at pausers lengde og varighet er av betydning for hvordan et budskap kan, og nødvendigvis vil måtte oppfattes.

5.4 Punktuering av hendelsessekvenser

”the nature of a relationship is contingent upon the punctuation of the communicational sequences between the communicants.” (WBJ:59)

Ta forskjellen mellom Borats setning ”This suit is black not”, og Haggertys setning ”This suit is black, not”. Den første setningen, ”denne dressen er svart ikke”, fremstår verken grammatisk adekvat (syntaktisk) eller semantisk meningsfull være seg på engelsk eller norsk.⁷⁹ Setninger trenger nødvendigvis ikke å være grammatisk velformulerende for å være meningsbærende, eller nødvendigvis meningsbærende for å være velformulerte (Baune 1993). Bevis på dette er barns tale, som gjerne er ugrammatisk men likevel blir forstått, og setninger som ”firfoldigheten drikker utsettelse”, som antagelig er grammatisk velformulert, men langt fra meningsbærende.

Skulle Borats setning fremstå syntaktisk adekvat og meningsfull på norsk måtte den omskrives på en av flere måter; ”denne dressen er ikke svart”, ”ikke denne dressen er svart”, ”ikke er denne dressen svart”, ”svart er ikke denne dressen” eller ”svart er denne dressen ikke”. Problemet er at humoren sviner hen, både med oversettelsen og omskrivingen. På engelsk derimot vil den enten måtte inndeles med en pause i talespråket, slik Haggerty forsøker å lære Borat, eller skriftlig ved å sette inn en pause i form av interpunksjonstegnet komma (en eventuell omskriving på annen måte vil også i engelsk nødvendigvis ha som konsekvens at humoraspektet sviner hen).

⁷⁹ Dvs. at den er grammatisk velformet, en setning som en innfødt taler av språket intuitivt oppfatter som korrekt, så fremt den ikke er så komplisert (eks. består av 100 ord) at ingen i praksis er i stand til å oppfatte den intuitivt, jf Baune (1993:15)

Pauser og interpunksjonstegn er slik sett en del av innholdet eller tekstens kontekst, som sammen med ordet ”not”, klassifiserer budskapet så det blir ”dette var en spøk”.⁸⁰ I skriftlig kommunikasjon bidrar derfor interpunksjonstegn til å gi retning for hvordan ordene skal forstås, slik at et komma eller det å bytte spørsmålstegn med utropstegn kan endre meningsinnholdet i budskapet. I talespråket på den annen side er det tonefall, trykk på bestemte ord, pauser, gestikulering og ansiktsuttrykk som bestemmer hvordan budskapet kan, eller er ment å tolkes (jf. Poyatos 1981). Et annet eksempel med en syntaktisk tvetydig setning illustrerer det samme; ”Vikingskiphuset inneholder tre tusen-årige vikingskip”. I denne setningen kan uttrykket ”tre” oppfattes å modifisere bare ”tusen” eller ”tusen-årige vikingskip”, igjen avhengig av tegnsetting i skriftspråket eller pauser i talespråket. Både pausen og interpunksjonstegnsetting vil derfor i begge tilfeller sies å fungere metakommunikativt i forhold til budskapets innhold.

Det samme vil gjelde interaksjonssekvenser mellom personer, som heller ikke kan bli forstått som en tråd av isolerte elementer av verbal og ikke-verbal atferd. Akkurat som interpunksjonstegn i skriftspråket er indikatorer på hvor setninger starter, stopper, og har pause – kan en si som en analogi at tilsvarende holdepunkter regulerer interaksjonen i all kommunikasjon. Denne prosessen er hva WBJ gruppen kaller punktuering.⁸¹

Dette kan på en god måte forklares med henvisning til typiske klassiske læringseksperimenter. Stimulus-respons psykologer retter gjerne oppmerksomheten mot en enkel hendelsessekvens der en enhet klassifiseres som stimulus og en annen som forsterkning. Det subjektet gjør mellom hendelsene refereres til som responser. Selv om det i kortere interaksjonssekvenser kan være adekvat å snakke om ”stimuli”, ”forsterkning” og ”respons”, mener Bateson & Jackson (1970) at kjernebegrepene her bør settes i anførselstegn. Dette fordi de definerte rollene i virkeligheten er en arbitrær inndeling, som i praksis skapes av organismens vilje til å akseptere hvorledes systemet punktueres. Anekdoten om rotten som nektet å akseptere den punktuering av hendelsessekvensen som eksperimentansvarlig forsøkte å påtvinge, uttrykte dette så elegant; ”I have got my experimenter trained. Each time I press the lever he gives me food” (Bateson & Jackson 1970:205, WBJ:55, Ølgaard 1991:62).

⁸⁰ Et språkdogme i grunnskolen er at komma betyr kort pause, og punktum lang pause.

⁸¹ Det er her valgt å forsnorske WBJ's uttrykk ”punctuation” med punktuering. Det usikkert om det eksisterer et godt synonym til det engelske uttrykket ifm. atferd. I snakk om skriftspråk brukes det norske interpunksjonstegn.

WBJ uttrykker derfor at interaksjonssekvenser mellom levende vesener må forstås som mye lenger, det vil si ved at en sekvens på en og samme tid er stimulus, respons og forsterkning – mer som en kjede og overlappende triade av forbindelser (jf. Bateson & Jackson 1970). Hva som kommer først, ”høna eller egget”, blir da i praksis et spørsmål om personlig persepsjon i og med at en atferds- eller interaksjonssekvens teoretisk sett vil kunne punktueres på en rekke måter. Det må sies at det viktigste ikke er hvorvidt denne punktuering ansees god eller dårlig, men at den faktisk organiserer atferd (kommunikasjon) og dermed er å betrakte som vital for pågående interaksjon. Det betyr likevel ikke at punktuering av interaksjonssekvenser ikke *kan* ansees god eller dårlig, da det også er et faktum at punktuering er kilden til en rekke konflikter mellom personer eller grupper av personer.⁸²

Proessen hvor personer organiserer interaksjon i gjenkjennelige årsak – virkning enheter for å skape mening både i mindre og større grupper av handlinger, forholdet mellom koding og dekode, gir ingen garanti for at deltagere i en pågående interaksjon vil punktuerer interaksjonen på samme måte. Ofte er det faktisk nesten vanskelig å tro at to individer eller parter kan ha så divergerende oppfatninger av mange elementer ved delt erfaring. En typisk situasjon kan være et parforhold der den ene parten påstår å trekke seg tilbake fordi den andre maser, og hvor den andre påstår å mase fordi den første hele tiden trekker seg tilbake. I situasjonen er gjerne roten i punktueringskonflikten at begge er overbevist om at virkeligheten kun er slik de selv oppfatter den. En overbevisning som over tid og i mange tilfeller vil kunne gjøre at interaksjonssekvenser og relasjoner blir mønstre av eventualitetsregler for utveksling av forsterkning – i negativ betydning.

5.5 Digital og analog kommunikasjon

”Human beings communicate both digitally and analogically. Digital language has a highly complex and powerful logical syntax but lacks adequate semantics in the field of relationship, while analogic language possesses the semantics but has no adequate syntax for the unambiguous definition of the nature of relationships.” (WBJ:66)

For å forklare og illustrere forskjellen mellom elementene i ennå et bimodalt karaktertrekk ved kommunikasjon, benytter WBJ uten særlig hell nok en sammenligning med datamaskiner.

⁸² Eller mellom suverene stater, WBJ henviser til typiske våpenkappløp som et eksempel på dette.

Ikke bare er denne sammenligningen ikke spesielt god, men en rekke av påstandene for øvrig fremstår intuitivt feil. At argumentasjonen for en rekke av påstandene i tillegg tidvis er inkonsekvent er nødvendigvis problematisk. Aksiomet fremhever likevel et poeng av vesentlig betydning, et poeng som nok antagelig ikke var tilstrekkelig forstått den gang ”*Pragmatics*” ble skrevet, og kanskje fortsatt ikke er det den dag i dag; En av kapasitetene som skiller mennesket fra dyr er evnen til å forholde seg til objekter og subjekter ved bruk av ord, enten i talespråket eller skriftspråket. I en digital tidsalder er det antagelig enkelt å overse at denne kapasiteten har visse begrensninger på en rekke områder, for eksempel i forholdet til å representere forandring over tid. Ta knyttneven til en proffbokser som kan bevege seg fra grunnposisjon via en ”hook” til et avgjørende treff midt i ansiktet på motstanderen, det hele i løpet av under brøkdelen av et sekund. Å rapportere den samme situasjonen ved bruk av verbale uttrykk derimot, vil kreve desto vesentlig lenger tid. Rapporteringen vil dessuten mest sannsynlig miste mange vesentlige detaljer i situasjonsbildet.

Den fjerde grunnantagelse presiserer at kommunikasjon kan foregå både digitalt og analogt, og at mennesket er det eneste levende vesen som benytter seg av begge deler.⁸³

Det uteledes fra en sammenligning til digitale datamaskiner at førstnevnte digital kommunikasjon, i motsetning til analog kommunikasjon, kjennetegnes av presisjon, logisk aritmetikk, høyere grad av kompleksitet, mangesidighet og abstraksjon. I denne formen for kommunikasjon eksisterer ingen iboende relasjon mellom det som betegner og det betegnede. Den kanskje mest vanlige formen for analog kommunikasjon er anvendelsen av det fonetiske systemet i det verbale språket. Et system (talespråk og skriftspråk) hvor ord er tegn manipulert i henhold til språkets logiske syntaks. I det verbale språk er nettopp forholdet mellom ordet og det ordet betegner, eksempelvis en gjenstand, strengt tilfeldig. Andre former for digital kommunikasjon kan for eksempel være det numeriske system brukt i matematikk, prikker og streker i morsespråk, musikkens notasjoner, det manuelle alfabet i de døves språk osv. For å gjenta med Batesons ord; ”There is nothing particular five-like in the number 5; there is nothing particular table-like in the word ‘table.’” (Bateson & Jackson 1970::202, WBJ 1967:62, Ølgaard 1991:51).⁸⁴

⁸³ Bortsett fra hvaler og definer, iflg. WBJ.

⁸⁴ Iflg. WBJ såfremt ordet ikke delvis er videreutviklet av et annet, noe som derfor ikke vil gjelde for onomatopoetisk ord. En interessant digresjon er da spørsmålet om hvorfor dyrelyder skrives og uttales forskjellig på ulike språk, hvor eksempelvis norske griser ”sier” ”nøff” og den engelske ”oink”?

På eksistensielt grunnlagt vil det være vanskelig å tenke seg menneskelige fremskritt uten utviklingen av digitale kommunikasjonsformer, spesielt hva angår muligheten for å dele kunnskap om objekter og overføring av kunnskap generelt. Likevel må det uttrykkes, iflg WBJ, områder der en må "rely almost exclusively on analogic communication (...) the area of relationship (...) [hvor] digital language is almost meaningless" (WBJ:63).

Hva er da denne analoge kommunikasjon som er mye mindre kompleks, mindre mangesidig og mindre abstrakt? "The answer is relatively simple: it is virtually all nonverbal communication" (WBJ:62). Kommunikasjon er med andre ord ikke kun begrenset til kroppsbevegelser eller kinetisk atferd. De fleste ikke-verbale signaler inkluderer også positur, gester, ansiktsuttrykk, språkets sekvens og rytme, stemmeleie, og hvilke som helst andre kommunikative ledetråder eller kommunikasjonsenheter som presenteres i en kontekst hvor interaksjon foregår. Med henvisning til røtter i mer arkaiske perioder av evolusjonen, påstås denne analoge formen for kommunikasjon å være av større generell validitet enn den relativt nyere og langt mer abstrakte digitale formen for kommunikasjon.

I motsetning til i digital kommunikasjon er det i analog kommunikasjon en bestemt likhet mellom det som betegner og det betegnede. For eksempel er et ansiktsuttrykk for overraskelse ikke kun et signal på en følelse eller en tilstand, men også en del av overraskelsen i seg selv. Dens mening er iboende og ansiktsuttrykket er ikke et enten eller signal, men en variabel mellom intet uttrykk eller en ekstrem ansiktsforvrengning. Som Ølgaard (1991:50) sier; "Hvis et skrig betegner smerte, så vil der (ofte) være overensstemmelse mellom skrigets styrke eller lengde og smertens størrelse".⁸⁵

I nok en kontrast til digital kommunikasjon mangler den analoge kommunikasjonen adekvat syntaks i forholdet hva angår setningslogikkens sannhetsfunksjoner.⁸⁶ I likhet med analoge datamaskiner eksisterer det ikke i den analoge kommunikasjonen ekvivalenter til uttrykk som "ikke", "eller", "og", "hvis – så", "enten – eller", og "verken eller". WBJ illustrerer dette og sier; "there are tears of sorrow and tears of joy, the clenched fist may signal aggression or constraint, a smile may convey sympathy or contempt, reticence can be interpreted as tactfulness or indifference (...) analogic communication has no qualifiers to indicate which of

⁸⁵ Antagelig bruker Ølgaard "ofte" i parentes fordi smerteterskel og smerteopplevelsen er subjektiv, og en del av skriket kan sikkert tilskrives andre forhold enn nettopp smerten, eksempelvis redsel, lært reaksjonsmønster, ønske om å bli sett / trøstet osv.

⁸⁶ Om sannhetsfunksjoner, jf. Baune (1993), Føllesdal, Walløe & Elster (1996).

two discrepant meanings is implied, nor any indicators that would permit a distinction between past, present, or future” (WBJ:65).

Blant annet denne mangel på sannhetsfunksjoner gjør det problematisk i flg. WBJ å kombinere de to kommunikasjonsformene analog og digital, enten som avsender eller mottager. Behovet for stadig oversettelser fra den ene formen til den andre og vise versa innebærer for det første vesentlig tap av informasjon i konverteringen fra digital- til analog kommunikasjon. For det andre er det motsatte også ekstraordinært vanskelig – å snakke om relasjoner – som krever adekvat oversettelse fra analog- til digital form. Til slutt betyr WBJ at en kan forestille seg lignende problemer når de to kommunikasjonsformene skal sameksistere, som vel i og for seg ikke impliserer noe annet en serie av frem og tilbakegang mellom de to konverteringsformene.

5.6 Symmetrisk og komplementær interaksjon

All communicational interchanges are either symmetrical or complementary, depending on whether they are based on equality or difference (WBJ: 70).

Det siste aksiomet hos WBJ uttrykker at enhver interaksjon i kommunikasjonsperspektiv enten kan sees på som symmetrisk eller komplementær. Hvorvidt den anses som det ene eller det andre avhenger av om kommunikasjonsatferden er basert på likheter eller forskjeller.⁸⁷ Det skal innledningsvis presiseres at begrepsdikotomien symmetrisk og komplementær benyttes uten referanse til god (normal) eller dårlig (unormal). Dikotomien referer kun til to grunnleggende kategorier for inndeling av all potensiell kommunikasjonsutveksling mellom personer.

Når atferden hos en person speiler atferden hos en annen slik at partene i en relasjon opptrer likt, betegnes gjerne relasjonen som symmetrisk. Forskjeller i kommunikasjonsatferd er med andre ord minimalisert. Typiske eksempler er når to personer samtidig ønsker å bestemme, hevde retten til å være sure, utviser sinne, ”strides” om å få fortelle en historie eller ta

⁸⁷ Dette fenomenet er utarbeidet fra begrepet og prosessen ”schismogenesis”, jf. Bateson (1935; 1958; 1972).

initiativ. Ulike former for konkurranse kan være sunne former for symmetrisk interaksjonsutveksling, for eksempel en squashmatch eller en tautrekkingskonkurranse.

Symmetrisk interaksjonsutveksling kan også oppstå i situasjoner som er asymmetriske i utgangspunktet, vel og merke ikke asymmetrisk som en motsetning til symmetrisk i denne betydning. En slik situasjon kan være en læringssituasjon hvor en far, som rollemodell, ikke-verbalt eller analogt kommuniserer og demonstrerer en ferdighet på et rudimentært nivå for sin datter. Etter hvert som datteren utviser mestringsevne (lik atferd) utløser hennes atferd mer av den samme atferd hos far, om enn på et høyere kompleksitetsnivå. Prosessen vil deretter kunne fortsette henimot ferdighetens perfektjon, såfremt motivasjonen for det er tilstrekkelig. Alternativt vil den symmetriske interaksjonen kunne opphøre, fordi motivasjonen ikke er stor nok, eller av andre grunner.

Når responsforskjellene derimot er maksimert, eksisterer en komplementær relasjon. I komplementære relasjoner utviser personer motsatt atferd. Det kanskje beste eksemplet på en genuin komplementær interaksjonsutveksling er mor – barn relasjonen der mor til enhver tid ivaretar det lille barnet, og barnet er det som ivaretas. Den voksnes atferd utløser og forsterker gjerne barnets atferd og vise versa. Alderforskjellen antas i utgangspunktet å ikke ha noen betydning for det komplementære forholdet, annet enn at det selvfølgelig også eksisterer andre komplementære interaksjonssituasjoner der alder kompletter mangel på alder. For eksempel i kulturer der fortsatt de eldste snakker først, de eldste spiser først og de eldste bestemmer først. Komplementær interaksjonsutveksling kan for øvrig ha det samme utgangspunkt, og kan dreie seg om de eksakt samme typer av interaksjonssekvenser som ved symmetriske relasjoner. Forskjellen ligger kun i hvordan relasjonen mellom personene defineres. Andre eksempler på komplementær interaksjon, er tilfeller der den ene personen hevder retten til å være den som bestemmer, hvorav den andre innfinner seg med den begrensede retten til å følge etter. Den ene tar initiativ og den andre følger på, den ene gir kritikk og den andre tar i mot – metaforisk uttrykt; ”noen er bjellesauer og andre er bare sauer”.

I den tradisjonelle kjønnsrollefordelingen, vel og merke i moderne konservativ betydning, er komplementære relasjonsmønstre spesielt tydelig i kjønnsrollemønsteret; Kvinner er gjerne tilsatt i stillingen ”innenriksminister”, hvor hun bestemmer og tillegges det meste av arbeidsoppgaver innenfor huset fire vegger; hva som er til middag, farge på gardiner,

klesvask, hovedansvaret for barna, huske hvem som har bursdager og lignende. Mannen på sin side er gjerne tilfreds med og innfinner seg med situasjonen. Samtidig er han selv tilsatt i stillingen som ”utenriksminister”, som sjefen for alt av reparasjoner, maling av huset, bilen, båten, hytta og grillen – en situasjon kvinnen gjerne innfinner seg med.⁸⁸

5.6.1 Symmetri og komplementaritet i forhold til variabelen kontroll

Forholdet mellom symmetri og komplementaritet er ofte undersøkt i forbindelse med variabelen kontroll. En nærmere undersøkelse av denne variabelen er blant annet gjort av Frank Millar og Edna Rogers. Deres arbeid som i flg. Littlejohn (1999) fremstår som en av de mest overbevisende og verdifulle fremstillinger av relasjonell kommunikasjon, tilbyr en konkret videreføring av arbeidet til Palo Alto-gruppen.

Selv om Millar & Rogers (1976) har diskutert ulike dimensjoner ved mellommenneskelige forhold, inkludert tillit og intimitet, er mesteparten av deres forskning sentrert rundt temaet kontroll. Kontrolldimensjonen definerer hvem som har retten til å bestemme retning, og begrense og definere handlinger i et pågående interaksjonssystem. Tidsrelevansen vil alltid være det nåværende da retten til å definere vil variere fra situasjon og innhold. Som ved all mellommenneskelig kommunikasjon kan kontroll ikke bare defineres gjennom å undersøke et enkelt kommunikasjonsbudskap. Det er nødvendig å se på mønstre av budskap med tilhørende responser, det vil si interaksjon. Deres analyse av kontrolldimensjonen inkorporerer derfor WBJ's antagelse om at alle budskap består av et innholds- og et relasjonsaspekt, selv om relasjonsdefineringen i denne sammenheng i større grad er knyttet til den gjensidige relasjonsutvekslingens natur og transaksjonsmønstre.

For å kunne oversette kommunikasjonsbudskap benyttes tre gjensidig eksklusive kontrollkoder. I en gitt relasjon der den ene parten hevder kontroll, og motparten reagerer på en måte som også hevder kontroll, vil begges reaksjoner betraktes som ”en-opp”. På den andre siden, om motparten reagerer på en måte som aksepterer den andre partens hevd på kontroll, betraktes reaksjonen som ”en-ned”. Om ingen hevder kontroll eller gir avkall på

⁸⁸ Noen vil antagelig karakterisere denne ”relasjonen” som patologisk med utgangspunkt i argumentet om at mannen har krevd at kvinnen bekrefter dette mønsteret, selv om kvinnen selv ikke ser mønsteret på denne måten, eks. i noen feministiske diskusjoner.

kontroll betraktes budskapet som ”en-bort”. Posisjonene ”en-opp” og ”en-ned” som WBJ henholdsvis også kaller for overordnet / primær og underordnet / sekundær må ikke likestilles med god / dårlig, sterk / svak (WBJ:69). Posisjonene kan like ofte være utledet av den sosiale eller kulturelle kontekst (som i tilfellet mor / barn, doktor / pasient, lærer / elev), like mye som det kan være en relasjonell stil ved en bestemt dyade.

Kombinasjonen av disse tre kontrollkodene gir tre typer av interaksjons- og kontrollmønstre (ni ulike utfall totalt), jf figur 2. En *komplementær* interaksjon oppstår når en av partene hevder kontroll (”en-opp”) og den andre reagerer med ”en-ned”. Å hevde kontroll (”en-opp”) er dominerende men ikke dominant, såfremt den andre ikke aksepterer trekket om kontroll ved å være underdanig (”en-ned”). ”En-opp” er dermed ikke nødvendigvis akseptert med ”en-ned”, og en person kan således være dominerende uten å være dominant – noe det er grunn til å anta ofte er tilfelle (Rogers-Millar & Millar 1979; Millar, Rogers-Millar & Courtright 1979, Millar & Rogers 1976). I en *symmetrisk* interaksjon derimot er gjerne relasjonen markert ved en overvekt av at begge parter hevder ”en-opp” eller ”en-ned”. Om begge hevder ”en-opp”, også kalt konkurrerende symmetri, kjemper gjerne to parter om makt og kontroll over hverandre. Begge parter er i så fall dominerende, men ikke dominante. Om den symmetriske interaksjonen derimot er preget av at begge hevder ”en-ned”, også kalt underdanig symmetri, vil begge parter fri seg fra ansvar og kontroll. Den tredje typen av interaksjonsmønster er en overgangstilstand der begge parters reaksjoner er ulike (for eksempel ”en-bort” / ”en-ned”).

Control Direction of Speaker B's message	Control Direction of Speaker A's Message		
	One-up (↑)	One-down (↓)	One Across (→)
One-up (↑)	1. (↑↑) Competitive Symmetry	4. (↑↓) Complementarity	7. (↑→) Transition
One-down (↓)	2. (↓↑) Complementarity	5. (↓↓) Submissive Symmetry	8. (↓→) Transition
One Across (→)	3. (→↑) Transition	6. (→↓) Transition	9. (→→) Neutralized Symmetry

Figur 2. Ni ulike transaksjonsmuligheter, Millar & Rogers (1976)

5.6.2 Symmetrisk eskalering og rigid komplementaritet

Det er gjerne to kontinua som karakteriserer kontrolldimensjonen. Det ene er et rigid – fleksibel kontinuum, som referer til i hvilken grad kontroll passerer frem og tilbake mellom partene. Det andre er det stabile – ustabile kontinuum, som referer til forutsigbarheten ved kontrollskifter (Millar & Rogers 1976). Sunne relasjoner preges gjerne av et balansert forhold mellom symmetri og komplementaritet, og en variasjon i de to kontinua. Partene pålegger hverandre i så fall ikke i vesentlig grad den ene eller andre rollen, men opptrer på en bestemt måte som forutsetter, og på samme tid sørger for grunner til, den andres atferd, og vise versa.

Dysfunksjonelle relasjoner derimot kan preges av endeløse eskalerende symmetriske relasjoner mellom personer, grupper av personer, eller andre menneskelig ”størrelser” (eks. organisasjoner). Den tidligere kalde krigen mellom USA og Sovjetunionen, og den konstante opprustingen, representerte et slikt bilateralt kontrollmønster. Evigvarende disputer og eskalerende frustrasjon blant ektefeller, kun avløst periodevis av krangler og utblåsninger, et annet. Symmetrisk eskalering er kanskje likevel ikke like alvorlig som den andre dysfunksjonelle relasjonen – rigid komplementaritet. I rigid komplementaritet ligger det dysfunksjonelle i at den ene parten konsekvent og til enhver tid insisterer ”en-opp” og påtvinger den andre ”en-ned”. Situasjonen er typisk ved at den som påtvinges ”en-ned” også påtvinges en bekreftelse av den andres ”en-opp”, i tillegg til en bekreftelse av selve relasjonen – og som et resultat av dette, også en avkreftelse av sin egen selvoppfatning. En person som vanligvis kanskje er velfungerende og veltilpasset kan i relasjonen fremstå pasifisert, depersonalisert og viljesløs. Fenomenet som i psykoanalysen er referert som sadomasochistisk og ”more or less fortuious liaison ot two individueals whose respective deviant character formations dovetail with each other” (WBJ:109) kan få alvorlige, undertrykkende og potensielt vidtrekkende konsekvenser.

5.7 Oppsummering

Symmetrisk og komplementær interaksjon var det siste av WBJ’s fem aksiomer. Eller tentative aksiomer. Begrepsbruken er interessant. For det første fordi ubestridelige grunnsetninger som ikke trenger bevis (aksiomer) fremsettes kun foreløpig eller forsøksvis

(tentativt). At hypoteser er tentative ligger i begrepets natur. At aksiomer skal være tentative ligger nettopp ikke deres natur.⁸⁹ Denne passasje skal dog nødvendigvis dvele lenge ved begrepsbruken, annet enn for det andre å uttrykke at de hadde rett, WBJ; for aksiomene, det vil si noen av dem eller i hvert fall definisjonene som lå til grunn, var nettopp tentative. Det første aksiomet om at det ikke er mulig å ikke kommunisere, det andre om at kommunikasjonsbudskap består av et innholds- og et relasjonsaspekt, og det fjerde aksiomet om at kommunikasjon enten er digital eller analog. De er alle i ettertiden blitt møtt med reaksjoner, eller delvis tilbakevist og presisert av forfatterne selv. Kanskje først og fremst fordi de viste seg å være tentativer heller enn aksiomer, fordi konklusjonene ikke alltid fulgte naturlig av premissene, og / eller fordi det til enhver tid ikke er like klart hva som utgjør premissene.

De tre aksiomene (nr. 1, 2, 4) vil i rekkefølge nå bli analysert og vurdert i hvert sitt påfølgende kapittel. Analyser og vurderinger er ikke først og fremst falsifikasjonsforsøk, selv om aksiomene tidvis blir imøtegått med innvendinger og filosofisk kritikk. Det tas forbehold om at kritikk som fremføres forsøksvis konsekvent, vil kunne oppleves rigid. Til dette skal sies at kritikken er vel så mye en del av oppgavens retorikk. Det skal imidlertid understrekes at WBJ's interaksjonstilnærming definitivt både har bidratt, og bidrar med, interessant og verdifull innsikt i mellommenneskelig kommunikasjon. Dette er et forhold som lå til grunn for valg av utgangspunkt i oppgaven fra første stund.

⁸⁹ Selv om de fleste forhold, rent filosofisk sett, kan argumenteres å være tentative.

6. DET ER IKKE MULIG Å IKKE KOMMUNISERE – EN DISKUSJON

"one cannot not communicate" (WBJ:51)

Mye av den utfordring det første og opprinnelige aksiomet til WBJ har møtt, bygger delvis på en underliggende tvetydighet, som igjen er forverret av bruken av aksiomet i kontekster vesentlig forskjellig fra det som opprinnelig ble foreslått. Tvetydigheten knytter seg til at to separate påstander i ettertidens litteratur har vært behandlet som likeverdige (Bavelas 1990). Den første er aksiomet, som uformelt er utledet av den andre; "all behavior in an interactional situation has message value, i.e., is communication" (WBJ:49) Det er selvfølgelig ikke noe som forbyr senere teoretikere fra å utvide andres ideer til nye kontekster, såfremt de er klar på hva de foretar seg, og så lenge de ikke tenderer til å generalisere utover utgangspunktet uten adekvat omtanke (Clevenger 1991). Å betrakte all atferd som kommunikasjon uansett situasjon vil derimot kunne være nettopp det. Bavelas (1990) er i så måte takknemmelig for Motleys (1990b) kritikk av de som blindt har akseptert aksiomene i WBJ, samt for hans implikasjon om at WBJ ikke er ansvarlig for alt som blir sagt og gjort i dets navn.

Ved å ta utgangspunkt i påstanden aksiomet er utledet fra, vil det stående uttrykket "in an interactional situation" kunne fortelle noe om hva WBJ egentlig mente. Det vil si at det er andre situasjoner utenom interaksjon hvor ikke nødvendigvis all atferd har "message value". Situasjoner hvor en formodentlig da *ikke* nødvendigvis *må* kommunisere. Selv om dette fratar aksiomet universell karakter i situasjoner som ikke betegnes som interaksjon, fremstår aksiomet likevel å ha universell karakter på området interaksjon, hvilket er problematisk. Til deres forsvar, de som eventuelt har stått i fare for å generalisere utover utgangspunktet, og som har sett WBJ's arbeid som en forlengelse av WBJ's egen mentor på området, er det kanskje ikke så unaturlig at aksiomet er gitt universell karakter; "A priori it can be argued that all perception and all response, all behavior and all classes of behavior, all learning and all genetics, all neurophysiology and endocrinology, all organization and all evolution – one entire subject matter – must be regarded as communicational in nature, and therefore subject to the great generalizations or 'laws' which apply to communicative phenomena" (Bateson 1972:282-283).

For å forstå hvorfor WBJ fremsatte aksiomet, er det av betydning å se deres arbeid som en videreutvikling av rådende teori på området under den aktuelle tiden. Teoretikere som

generelt var fasinert av mellommenneskelig kommunikasjon mente informasjonsteori (eks Shannon & Weaver 1949) hadde begrenset verdi i forhold til spørsmålet om hvordan kommunikasjon foregikk i virkeligheten.⁹⁰ Informasjonsteori hadde iflg. Bavelas (1990) vært nyttig for kommunikasjon som var mediert, målorientert, organisert, formell, overveiende, logisk og klar, eksplisitt, fremgangsrik og verbal – men ikke i forhold til den kommunikasjon som foregikk ansikt til ansikt, som small talk, naturlig, uformelt, spontant, ulogisk og tvetydig, implisitt, frustrerende, og ikke minst ikke-verbal.

Nettopp ikke-verbal atferd var etter kriteriene i tiden rundt 1960 tallet ikke betraktet som kommunikasjon, såfremt den ikke var forsettelig kodet, vellykket dekodet, i tillegg til å inneha de ovennevnte karaktertrekk. WBJ sitt mål var derfor å foreslå et alternativ til det som inntil da var overlatt til introspeksjon og intrapsykiske modeller.⁹¹ Fremfor å akseptere det introspektive kriteriet ga de derfor ubetinget stemmerett til all ikke-verbal atferd, med blant annet denne diskusjonen som konsekvens.⁹² I ettertid forklares anvendelsen av aksiomet likevel først og fremst å ha vært knyttet til fenomenet diskvalifisering, og situasjoner der direkte eller tydelig kommunikasjon tilnærmet var umulig (Bavelas 1990).⁹³

Deler av diskusjonen omkring aksiomet har blant annet versert rundt en innledende artikkel av Motley (1990a), der han utfordret påstanden om at tilnærmet all atferd er kommunikasjonsatferd ved å fremsette fire postulater.⁹⁴ Motley mente å vise at dersom kommunikasjon er (a) en *interaktiv prosess*, (b) *kodet* (forandret fra kognisjon til kode), (c) *symbolsk*, og (d) *nøyaktig*, så vil det absolutt være mulig å ikke kommunisere (dvs. at ikke all atferd er kommunikasjon). Følgelig uttrykte han at enten måtte aksiomet forkastes, hans egne postulater refuseres, eller både aksiomet og / eller postulatene tolkes på ny.

Spørsmålet er da hvilken atferd som har denne kommunikative kvalifikasjon, hvilken type atferd har den ikke, og ikke minst hvorfor. Spørsmålene vil bli besvart gjennom en vurdering

⁹⁰ Jf. kap. 2.6

⁹¹ Jf. kap. 5.1.3

⁹² Bavelas har aldri angret på dette juvenile overmål, først fordi hun står ved å alltid ville velge hva som er observerbart over hva som er fortalt at en kan se, dernest fordi forskning krever å innta posisjoner, feil noen ganger, for senere evt. å endre ståsted (Bavelas 1990:599).

⁹³ Jf. kap. 5.2. For diskvalifisering se øvrig Bavelas (1983) og WBJ (1967).

⁹⁴ Postulat, et, setning som uten å kunne bevises likevel gjør krav på gyldighet, Gyldendals Fremmedordbok (1974). Lenge før Motley (1990a; 1990b; 1991) ble det for øvrig, blant annet mot WBJ, rettet skarp kritikk for å stille likhetstegn mellom ikke-verbal atferd og ikke-verbal kommunikasjon, jf. eks. Wiener m.fl. (1972) "*Nonverbal Behavior and Nonverbal Communication*". Debatten var dessuten allerede i gang før WBJ, jf. Andersen (1991), Gerbner (1966) & Miller (1966).

av ulike former for atferd eller kommunikasjon ut i fra to motsetningsfylte perspektiver. Et avsender- og et mottagerperspektiv, som kan betraktes som perspektiver i debatten omkring aksiomet. Det understrekes at valg av perspektiv generelt bør evalueres på bakgrunn av hvor godt det hjelper teoretikeren eller forskeren med å nå hensikten med en analyse eller en undersøkelse. Ulike former for undersøkelser og hypoteser krever ofte ulike, og ikke minst kontradiktoriske utgangspunkt, eller som i dette tilfellet, ulik forståelse av kommunikasjon. Perspektiver er i så måte verktøy som bør og kan brukes fleksibelt. Hensikten her er ikke å prioritere eller favorisere et perspektiv fremfor et annet, men å vise hvor debatten kan bringe forståelsen for menneskelig kommunikasjon. Som en slags bro mellom perspektivene vil avslutningsvis et kommunikasjonsatferdsperspektiv bli presentert, som alternativ til avsender- og mottagerperspektivet. For oversiktens del er ulike typer av atferd organisert i en matrise.

		<u>SOURCE BEHAVIOR</u>		
		UNDIRECTED	RECEIVER-DIRECTED	
		1 Symtomatic Behaviors	2 Analogic Messages	3 Verbal Messages
<u>RECEIVER BEHAVIOR</u>	A Nonreception	1A Nonperceived Symptomatic Behaviors	2A Nonreceived Analogic Messages	3A Nonreceived Verbal Messages
	B Incidental Reception	1B Incidentally Perceived Symptomatic Behaviors	2B Incidental Analogic Communication	3B Incidental Verbal Communication
	C Attended Reception	1C Attended Symptomatic Behaviors	2C Attended Analogic Communication	3C Attended Verbal Communication

Figur 3; Motleys (1990a) matrise av ulike typer atferd

Figur 3. viser ni ulike celler med ni ulike typer av avsenderatferd eller atferdstrekk som *kan* betraktes som kommunikasjon. Innenfor hver enkelt celle, avhengig av perspektiv, er to spørsmål av bestemmende betydning for om atferden er å betrakte som kommunikasjon eller ikke.

- 1) *må kommunikasjon være forsettelig/ tilsiktet / "other directed" (intensjon)?*
- 2) *må kommunikasjon være mottatt av mottager?*

Kolonnene i figuren representerer avsenderatferd med og uten et intensjonselement. Radene indikerer hvorvidt avsenderatferden er mottatt eller ikke, eller mottageratferd for å være mer presis.

6.1 Avsenderatferd

I figur 3. består første kolonne av avsenderatferd som ikke er rettet med forsett mot andre, det vil si atferd som ikke har bevisst kommunikativ hensikt eller intensjon. Atferd i denne kolonnen kalles gjerne *symptomer* fordi den kan forstås som et tegn på en tilstand hos avsender, som rumling fra magen, rødming osv.⁹⁵ Det ikke til enhver tid helt tydelig om bestemte typer atferd er å betrakte som symptomer, da spesielt noen typer ikke-verbal atferd kan være symptomer i en kontekst og ikke symptomer i en annen. Dette er eksempelvis tilfelle for symptomet "å gjespe", som kan være en naturlig respons på hjernens behov for oksygen ved trøtthet. Et falskt "gjesp", som uttrykk for kjedsomhet, er derimot ikke et symptom, men det Motley (1990a) betrakter som et analogt budskap (atferd som typisk betegnes i neste kolonne). Symptomer tolkes noen ganger av mottagere, til og med som tilsiktet kommunikasjon.

Andre kolonne betegner som nevnt *analoge* budskap (atferd), og i motsetning til symptomer, er atferd i denne kategorien tilsiktet, med andre ord "sendt" med intensjon til en annen person. Eksempler vil kunne være å smile i andres nærvær, håndhilse på en bekjent, trekke på skuldrene som et tegn på at du ikke vet svaret på et spørsmål, eller gjespe for å gi uttrykk for

⁹⁵ "Symptomer" er utledet fra Cronkhite som erstatning for "signal", jf. Motley (1990a; 1991).

kjedsomhet. Flere studier viser at andres nærvær ofte er tilstrekkelig for å utløse ulike typer av analog atferd, og smil er gjerne et godt eksempel på dette. Det meste av den analoge atferden, som i første rekke inkluderer de fleste ikke-verbale budskap, forekommer oftest prebevisst og er derfor delvis automatisk både sendt og mottatt. En rekke andre uttrykk er brukt om denne typen atferd, så som ”spontan”, ”ikonisk”, ”phatisk” og ”ritualisert” (Andersen 1991).

Tredje kolonne inkluderer de *verbale budskap* eller språkorienterte handlinger (digital kommunikasjon hos WBJ). Dette kan dreie seg om å skrive et brev, føre en samtale, eller holde en tale. Atferden er på samme måte som atferden i analoge budskap forsettelig kommunisert, og da oftest ved bruk av symboler som gjerne er tilfeldig relatert til det betegnede. Det er innenfor denne gruppen atferd at teoretikere tradisjonelt, eller avsenderorienterte teoretikere, har lagt sitt arbeid.

6.2 Mottageratferd

De tre kolonnene defineres blant annet ut i fra begrepet om intensjon. Radene i figur 3. representerer hvorvidt et budskap (atferd) er *mottatt*, eller ikke. Første rad består av ”*ikke mottatt*” atferd. Det vil si avsenderatferd eller handlinger ingen observerer eller registrerer, verken bevisst eller ubevisst. Generelt er det bred konsensus blant både mottager- og avsenderorienterte teoretikere at dersom en person ikke oppfatter en atferd eller mottar et budskap, enten fordi det ikke er en kilde eller avsender i nærheten, eller fordi støy blokkerer persepsjon, så har ikke kommunikasjon funnet sted.

Andre rad består av budskap som er *tilfeldig mottatt*. I dagliglivet er spesielt ulike typer av ikke-verbale budskap, symptomer og analoge, så nedstøpt at en oftest ikke er de bevisst. For eksempel; ”...if asked why we reached an opinion about someone, we are likely to say that it was just a ‘feeling’, or that there was ‘something’ about the way the person acted. And yet, we are intuitively aware that we perceive (often accurately) an enormous number of nonverbal messages.” (Rosenthal m.fl.1979:1). Hvorvidt denne form for det Polanyi (1973) kalte ”tacit knowledge” alltid er like nøyaktig, kan selvfølgelig diskuteres. Faktum er at personer danner mange inntrykk i dagliglivet basert på en ubevisst, eller forholdsvis prebevisst og kompleks analyse av ikke-verbale budskap, som krever lite kognitiv prosessering (Aronson, Wilson & Akert 1997). Men budskap som er tilfeldig mottatt trenger ikke kun å være av typen

symptomer eller analoge budskap. Verbale budskap kan også bli mottatt tilfeldig, for eksempel dersom min samboer i dette øyeblikk roper fra kjøkkenet; ”det er middag”. I mitt skrivende fokus registrerer jeg ikke dette bevisst, før jeg innser etterpå, da hun kommer inn på kontoret og gjentar budskapet, at hun faktisk også har ropt tidligere.

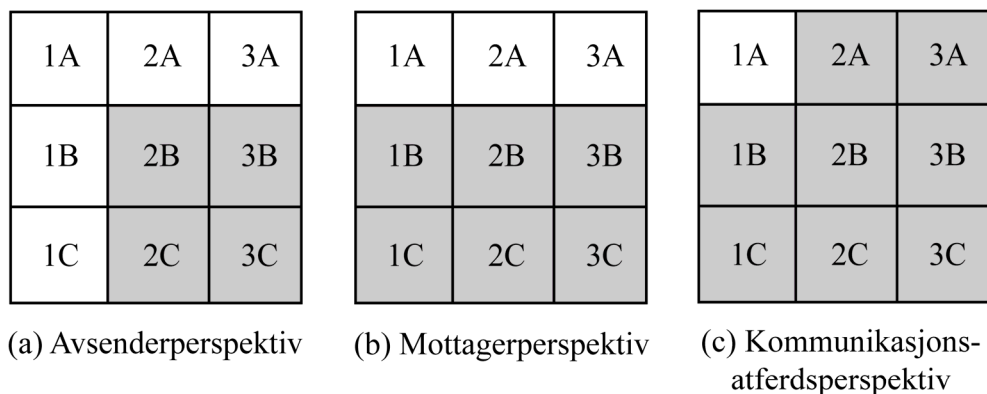
Den siste raden dreier seg om *bevisst mottagelse*, eller konkret oppmerksomhet rettet avsenderatferd av ulike typer; både symptomer, analoge- og verbale budskap. Bevisste oppmerksomhetsprosesser krever selektiv kognitiv kapasitet der irrelevante stimuli forsøksvis velges bort til fordel for det budskapet vi har til hensikt å prosessere (Best 1995, Eysenck 1995). Mottageratferd, enten auditivt, visuelt eller for den saks skyld taktilt, som følger en annen person nøye, kan sies å være tilsiktet, eller styrt av mottagerhensikter. I motsetning til feltets mange diskusjoner om avsenderintensjoner, eksisterer færre uenigheter over mottagerintensjoner (Andersen 1991).

Til sammen utgjør summen av kolonner og rader ni potensielle kombinasjoner av atferd eller kommunikasjon, avhengig av om en inntar et mottager- eller avsenderorientert perspektiv, eller et kommunikasjonsatferdsperspektiv.

- 1A** *Ikke mottatt symptomatisk atferd* - du gjesper fordi du er trøtt som et resultat av hjernens behov for mangel på oksygen uten at andre registrerer det.
- 1B** *Tilfeldig mottatt symptomatisk atferd* – du gjesper og din samtalepartner innser først etter at du har gjort det noen ganger, at du faktisk har gjespet en stund, og er for trøtt til å snakke.
- 1C** *Symptomatisk atferd gitt oppmerksomhet* – du gjesper og din samtalepartner ser det, og skjønner at du er trøtt.
- 2A** *Ikke mottatte analoge budskap* – du gjesper under en samtale som er intetsigende for å gi et hint til samtalepartneren at tema for samtalen er kjedelig, uten at samtalepartneren registrerer dette.

- 2B** *Tilfeldig analog kommunikasjon* – du gjør som over, gjesper for å få en samtalepartner til å avslutte monologen, og først i mål innser motparten at i hans egeniver så ble hintet oversett.
- 2C** *Analog kommunikasjon gitt oppmerksomhet* – du gjesper for å hinte, igjen som over, men motparten er sensitiv overfor deg, og reagerer umiddelbart med å skifte tema.
- 3A** *Ikke oppfattet verbale budskap* – du sier til en person på fest at du er trøtt og ikke orker å samtale, men høy musikk i bakgrunnen (støy) blokkerer for budskapet.
- 3B** *Tilfeldige verbal kommunikasjon* – du sier til partneren at du er trøtt og går og legger deg, men partneren har sin fulle oppmerksomhet rettet mot en film på tv. Først når han / hun ikke ser deg på en stund, innser partneren at du tidligere sa et eller annet om at du var trøtt, og konkluderer med at du allerede har lagt deg.
- 3C** *Verbal kommunikasjon gitt oppmerksomhet* – en person spør om du har lyst å se en film på tv, men personen forstår at du ikke orker når du svarer at du er trøtt og må legge deg.

Hvilken type atferd som kan betraktes som kommunikasjon, gjenspeiler et valg av perspektiv, og *minst* tre posisjoner kan inntas. De to, avsender- (eks. Motley 1990a; 1990b; 1991) og mottagerperspektivet (eks. Andersen 1991), er først og fremst knyttet til spørsmålet om intensjon, som i særlig grad har preget stridens kjerne i debatten omkring aksiomet til WBJ. Det tredje perspektivet i denne anledning, kommunikasjonsatferdsperspektivet til Clevenger (1991), en slags syntese av de førstnevnte, presenteres avslutningsvis.

Figur 4; Ulike kommunikasjonsperspektiv

For å begynne med den ene retningen først, samt spørsmålet om intensjon.

6.3 Et avsenderperspektiv

Det første perspektivet, som blant annet Motley har gjort seg til talsmann for, begrenser kommunikasjon til de budskap som er "other-directed" (intensjon), og som blir mottatt eller oppfattet av andre. Det vil si kommunikasjon forstått som (a) en *interaktiv prosess*, (b) som er *kodet* (forandret fra kognisjon til kode), og (c) *symbolsk*.⁹⁶ Spørsmålet er i første rekke hva som legges i begrepet intensjon, et begrep det i utgangspunktet råder lite enighet om (jf Andersen 1991, Bavelas 1990, Burgoon 1994, Clevenger 1991, Cohen, Morgan & Pollac 1990, Motley 1990a; 1990b; 1991).

Forstått som en bevisst beslutning, et bevisst mål, eller overlagt hensikt, vil ikke intensjonsbegrepet være konsistent med postulatene til Motley (1990a; 1990b; 1991). Han argumenterer derfor for et kommunikasjonsbegrep som *er* konsistent, men dog ikke med aksiomet; "...behaviors that are consciously or unconsciously other-directed, or 'intended' to be interpreted by a receiver". (Motley 1990a:3). Gitt at det er et mål en velger å handle mot (fremfor å ikke handle mot det som også er en mulighet), kan en bevisst eller kanskje oftere ubevisst, kode analoge eller verbale budskap for dekodning. Et "bevis" på at dette ofte foregår ubevisst, eller i hvert fall på et lavere bevissthetsnivå, vil kunne være en situasjon der en i

⁹⁶ Delvis også Bavelas (1990, 1992), som er enig med Motley (1990a) om at kommunikasjon er *interaktiv*, *kodet* og *symbolsk*, men uenighet mht postulatet om at (d) *nøyaktighet* er en kritisk egenskap ved kommunikasjon.

påvente av å skulle si noe, blir bevisst beslutningen om nettopp det å si noe. Å starte med å si noe, for så underveis å innse at en burde la være, er et annet eksempel. I begge tilfeller er atferden rettet mot den/de andre, derav "other-directed", og beslutningen om atferden, er intensjonen. Budskapet eller atferden trenger ikke dermed å være om målet, da målet for eksempel kan være å snakke sammen, og tema i praksis hva som helst.

Ved igjen å ta utgangspunkt i de ni ulike typer av atferd som er beskrevet over, vil kommunikasjon sett fra dette perspektivet begrenses til de fire cellene som er markert i figur 4a. Linjen trekkes som nevnt da mellom analoge og verbale budskap på den ene siden, og symptomer på den andre, og videre mellom budskap som er mottatt, og de som ikke er.

En velger ikke bevisst eller ubevisst å indikere sult ved magerumlig, -flauhet ved å rødme, eller for den saks skyld bestemmer at en er visuelt tiltrukket ved å utvide pupillene. Symptomer er derfor heller ikke (b) *kodet*.⁹⁷ Det er selvfølgelig ikke noe i veien for å tilskrive mening til symptomer (1B, 1C), men det er innenfor dette perspektivet i så fall "no different from the way one attributes meaning to thunderclouds" (Motley 1991:330). Med det samme argumentet om at skyer som varsler regn er tema for metrologi og således utenfor kommunikasjon, blir det å tilskrive mening til symboler tema for persepsjon (gi psykologisk mening til en fornemmelse) heller enn kommunikasjon.⁹⁸ Det spiller liten rolle om disse opptrer samtidig med kodede budskap, og derfor er vanskelig å skille. Som Motley uttrykker er en av vitenskapens oppgaver nettopp å "...recognize that not everything that co-occurs with communication *is* communication" (1991:331).

Selv om magerumling godt kan defineres som en aktivitet i kroppens indre, og noen gjerne vil tolke denne lyden som om en person er sulten (og slik sett er kommunikasjon), så oppfyller symptomet neppe heller kravet til postulatet om at kommunikasjon er en (a) *interaktiv*- eller toveis prosess. Dette har ikke sammenheng med en eventuell innvending som påberoper mangel på feedback, for Motley (1990a, 1990b, 1991) snakker om interaktiv på et mer grunnleggende plan, som aktiv deltagelse fra avsender og mottager.⁹⁹ Dette reiser spørsmål

⁹⁷ Prosessen å bestemme budskap for tolkning av andre. "Vi har aldri et budskap i 'ren' form, men alltid kodet på én eller annen måte", (Ølgaard 1991:49).

⁹⁸ For mottaker tilskrivning av intensjoner i avsenders atferd se for øvrig; Darnell (1971) "Toward a Reconceptualization of Communication".

⁹⁹ Jf. kap. 4.2.4

om hva *aktiv* innebærer. Magerumleaktivitet kan imidlertid neppe likestilles med ”aktiv” så lenge aktiv i det minste også må bety ”other-directed”.

6.4 Et mottagerperspektiv

Den andre posisjonen som støttes av blant annet Peter Andersen (1991) mener derimot at for eksempel magerumling, på tross av mangel på aktivitet i ordets rette forstand, vil kunne betraktes som kommunikasjon. Om ikke annet enn i kraft av at mottager tolker rumlingen som meningsfull. Kommunikasjon trenger således verken å være tilsiktet (other-directed), eller for den saks skyld (c) *symbolsk* slik Motley postulerer. Dette fremgår av de skraverte cellene i figur 4b.¹⁰⁰

Mye av grunnen til at Andersen (1991) refuserer påstanden om at kommunikasjon krever symbolsk atferd, og at han derfor fortsatt hevder at ”one cannot not communicate”, ligger implisitt i deres ulike tolkninger av begrepet ”symbolsk”. Dette er tilfellet i den andre kolonnen i matrisen, ”analoge budskap”, som Motley (1990a, 1990b, 1991) anser symbolske og Andersen (1991) ikke. Begge er enige om at analoge budskap er kommunikasjon (other-directed), og at dette inkluderer de fleste ikke-verbale illustrasjoner.¹⁰¹ Problemet er at idet Andersen impliserer at verbale symbolers tilfældighet til referenten dikterer fravær av fysisk likhet til denne, overser han eller innser ikke at denne tilfældigheten mer er et uttrykk for valgfrihet hos symbolbruker, både med hensyn til verbale- og analoge budskap.¹⁰² Selv om analoge budskap later til å ha universell karakter, og mange av dem er utledet fra symptomer, betyr ikke det at de ikke er symbolske når de først fungerer som det. Symbolske i betydningen av å være valgt ut fra et repertoar av muligheter, som for eksempel gjespe for å hinte til en venn om at hans monolog kjeder deg for øyeblikket.

Sett bort fra det personlige ubehag den mottagerorienterte posisjon må føre til ved at alle til enhver tid må rette full oppmerksomhet mot de budskap de selv og andre sender, er en pragmatisk ulempe at det blir vanskelig å komme frem til generelle prinsipper om hva som

¹⁰⁰ Andersen (1991) trekker også linjen for ”other-directed” atferd ved symptomer.

¹⁰¹ Motley (1991) reagerer på at Andersen (1991) også kaller analoge budskap for ”spontane”, iom at symptomer virker å være mer spontane, og fordi det er ’kontradiktorisk’ slik Andersen gjør å anse analoge budskap både for spontane og ”other-directed” (intensjon).

¹⁰² Jf. kap. 5.5. For øvrig hindrer friheten i symbolbruk ikke symboler i å imitere referenten når det er mulig eller tilfellet, selv i verbale budskap – eks. ved onomatopoetiske ord (ring ring / mjau mjau).

regnes som kommunikasjon. Ved å legge oppgaven med å bestemme hva som utgjør kommunikasjon hos mottageren, og dermed erklære senderens rolle for irrelevant, gjøres begrepet kommunikasjon tilnærmet redundant med begrepet atferd og dermed vanskelig å skille.

6.5 Et kommunikasjonsatferdsperspektiv – en broforbindelse

Som en slags bro mellom det avsender- og mottagerorienterte perspektivet, introduserer Clevenger (1991:348) et tredje perspektiv. Et kommunikasjonsatferdsperspektiv der kommunikasjonsatferd defineres som ”...any behavior that occurs as an integral part of either sending or receiving messages”.¹⁰³ Kommunikasjonsatferd kan enten være *transmisjonsatferd* eller *mottageratferd*, som oppstår henholdsvis hos avsender og mottager. I og med at begge atferdstypene kan forekomme uavhengig av hverandre, er det sentrale poenget i modellen at kommunikasjonsatferd kan foregå uavhengig av kommunikasjon, men at kommunikasjon først finner sted når de begge er knyttet sammen.

Kommunikasjonsatferdsperspektivet vil slik sett kunne bidra til at deler av uenigheten i forholdet mellom Andersen (1991) og Motley (1990a, 1990b, 1991) løses. I og med at tolkningen av symptomer (1B, 1C) i mange tilfeller klassifiseres som mottakeratferd, støttes Andersens påstand om at en kommunikasjonshendelse har forekommet. På samme tid vil Motleys påstand om at en kommunikasjonsprosess ikke var fullbyrdet bli tatt til følge. Clevenger (1991) bedyrer at dette ikke kun er ren semantisk diplomati, men en teknikk for å bruke språket innenfor kommunikasjonsteori mer presist.

Med utgangspunkt i figur 4a og 4b, fremkommer det tydelig at begge de to foregående perspektivene er forberedt på å ekskludere fra kommunikasjon ethvert budskap eller atferd som ikke er mottatt eller dekodet hos mottager. Ut i fra en balansert betraktning av kommunikasjonsprosessen later det dog til at budskap som er sendt (2A, 3A) men ikke mottatt, i prinsippet er like substantivisk som budskap som er mottatt men aldri sendt. Som vist i figur 4c, vil det i så fall utvide begrepet kommunikasjon, og kunne inkludere ennå flere celler enn ved de to foregående perspektivene.

¹⁰³ Clevenger (1991) snakker om preferanser til to ulike interaksjonsmodeller, en ”atferdsmodell” og en ”prosessorientert kommunikasjonsmodell” i stedet for avsender- og mottagerperspektivet.

Ta et hypotetisk eksempel der person A sender en sms melding fra sin mobiltelefon til person B for å invitere denne personen til selskap. B har tilfeldigvis nylig mistet sin mobiltelefon, men det faktum at meldingen aldri vil komme frem til B, påvirker på ingen måte A sin handling med å sende meldingen. Frem til meldingen ble sendt, fulgte A samme prosedyre for en melding som ellers ville kommet frem. Som Motley (1990a:5) ville ha sagt; "When we act upon a goal by encoding a verbal and/or nonverbal message for reception by another, we have what I am calling an other-directed intention". Ved å ikke motta et budskap (meldingen) vil B naturligvis ikke svare. Innenfor transmisjonsparadigmet – forstått som ikke annet enn et speilbilde av hva som skjer når et budskap er mottatt til tross for at det faktisk ikke er sendt. A skifter så på dette punkt rolle fra avsender til mottager, og mottar budskapet om å bli ignorert av B.¹⁰⁴ Selvfølgelig ble dette budskapet aldri sendt, men mottageratferden er ikke annerledes enn om B faktisk hadde mottatt meldingen i første omgang, men unnlatt å svare. Det faktum at meldingen A sendte aldri kom frem, og at A mottok et budskap B aldri sendte, er på ingen måte synlig for A. På tross av at "Communication does not always allow feedback from receiver to sender.." (Motley 1991:331), har likevel ikke bare en kommunikasjonsprosess funnet sted for A, men denne er til og med komplett, og inkluderer nettopp feedback. Om feedbacken, som en del av dette Clevenger (1991) kaller "virtuell kommunikasjon", fører til at A ignorerer B eventuelt neste gang B tar kontakt er ikke annet enn hypotetisk, men likevel en mulighet.¹⁰⁵

Det er dog galt slik Clevenger (1991:349) uttrykker det at "the sender may be said to have constructed a virtual receiver, or alternatively, the receiver has constructed a virtual sender". For verken avsender eller mottager er i dette tilfellet på noen måte virtuelle. Det som derimot er konstruert og kan sies å ha virtuell karakter, er selv budskapet i form av feedback. Hvorvidt en velger å kalle bare det faktum at A mottar budskapet om å bli ignorert av B, eller velger å benevne hele *prosessen*, for virtuell kommunikasjon, er en annen sak. Problemet er at når Clevenger deler kommunikasjonsprosessen i ulike elementer uten å holde forstand på hva som

¹⁰⁴ Dette faktum vil til en viss grad påvirkes av redundans / entropi; Gitt at B er en person som A kjenner sms vanene til, og at A vet at B fra tid til annen av ulike grunner ikke alltid er rask med å svare (eks. fordi B er en distré person), ville kanskje A ikke skiftet rolle til mottager (høy redundans). I motsatt fall vil nettopp det kunne inntreffe fordi B er en person A ønsker å bli venn og bedre kjent med, og som A ikke kjenner sms vanene til (høy entropi).

¹⁰⁵ Virtuell kommunikasjon, et begrep hentet fra datateknologien der er software program, eks. "Daemon Tools" el. "Alcohol 120%" er satt opp i RAM minnet på en pc brukt for å emulere en hardisk som aksepterer, lagrer, behandler og gjør tilgjengelig data på eksakt samme måte som det var én. Selv om ingen reell fysisk disk eksisterer arbeider operativsystemet og maskinen som det gjorde det. I praksis brukt mye ifm. piratprogramvare og kopibeskyttet materiale.

egentlig er hva, farer det hele nødvendigvis galt av sted. Resultatet kan ikke bli annet enn at han sammenblander avsender og mottager med budskap, og videre det han selv gir uttrykk for å holde atskilt, skillet mellom virtuell kommunikasjon og imaginær interaksjon.

Mottagerorienterte teoretikere vil nok antagelig betrakte ”ikke mottatte” budskap som trivielle fordi de ikke antas å ha pragmatiske konsekvenser. Likevel, litt tankespinn viser at å sende et budskap er like mye atferd som å motta et, og konsekvensene er trivielle kun sett fra mottagerens perspektiv.¹⁰⁶ For en avsender kan konsekvensene være reelle, og med dyptpløyende effekter (i verste tilfelle tapt vennskap mellom A og B). En tilsvarende analog situasjon vil kunne oppstå ved å snu det hypotetiske eksemplet på hodet og starte på nytt fra motsatt side, ved at person B tror å ha mottatt et budskap fra person A, som aldri er sendt. I begge tilfeller vil den ensidige atferden være den samme som om kommunikasjonsoverføring var gjennomført og reell for hver enkelt.

Kommunikasjonsatferdsperspektivet er en interessant tilnærming, men det nevnes avslutningsvis at perspektivet ikke er den eneste som ”forsoner” eller tillater å oversette mellom to dominante retninger på punkter hvor de divergerer. En ”budskapsorientering” kan for eksempel være en posisjon som har paralleller til ovennevnte, ved at også den delvis endrer fokus fra avsender og mottager til atferden per se. Det vil si til ”specifically to what behaviors could reasonably function as messages within a given speech community”(Burgoon 1994:231). Kommunikasjonsatferden det er snakk om, er den som i seg selv utgjør et sosialt kodesystem, den som typisk gjenkjennes, typisk er sendt med intensjon (other-directed), typisk er dekodet som tilsiktet, og typisk blir brukt med en viss regularitet innenfor et gitt språkssystem. Om en type atferd med utgangspunkt i det operasjonelle ordet ”typisk”, enten kodes eller dekodes som meningsfull (intensjon eller ei), vil den kunne være det kun i kraft av at den er typisk (hvilket en sms invitasjon typisk er i dagens samfunn). Umiddelbart kan det kanskje virke som om denne retningen ignorerer begrepet om intensjon fullstendig, men atferd som både avsender og mottager anser for ikke å være tilsiktet eller tilfeldig er i følge Burgoon ikke kommunikasjon.

¹⁰⁶ Det hele er et godt eksempel på at det ikke er en hendelse eller tingene som har realitet i kommunikasjonens verden, men derimot deres emiske aspekt, det vil si de budskap eller den informasjon som utgår fra hendelsen. Det betyr igjen at i denne verden kan ingenting, det som ikke er, bli årsak til en virkning, for å bruke fysikkens begreper (jf eks. Bateson 1972,1991; Ølgaard 1991).

6.6 Oppsummering

Som denne diskusjonen viser er ikke all atferd nødvendigvis kommunikasjon. For symptomer som ikke er mottatt (1A) gjelder dette uavhengig av perspektiv.¹⁰⁷ Det er derfor mulig å ikke kommunisere. Det vil det være enten en forholder seg kun til aksiomet, eller også tar hensyn til påstanden aksiomet uformelt er utledet av; ”all behavior in an interactional situation has message value, i.e., is communication” (WBJ:48-49). Utover den atferd som er ”other-directed” og mottatt av mottager, er spørsmålet om hva som betraktes som kommunikasjon et spørsmål om perspektiv. Som Lewis Carroll sa i *”Through the Looking Glass”*; ”’When I use a word,’ Humpty Dumpty said in rather a scornful tone, ‘it means just what I choose it to mean – neither more or less.’ ‘The question is,’ said Alice, ‘whether you *can* make words mean so many different things.’ ‘The question is,’ said Humpty Dumpty, ‘which is to be Master – that’s all.’” (Carroll 1927:125).

Både det første aksiomet i sin opprinnelige form, og diskusjoner av aksiomet, understreker et viktig poeng om kommunikasjon i mellommenneskelig sammenheng. Enten en vil eller ikke vil kun tilstedeværelse i mange situasjoner være tilstrekkelig for at andre potensielt betrakter en som ”kommunikativ”. Å velge å kalle det kommunikasjon (avsenderperspektivet) eller persepsjon (mottagerperspektivet), er som Humpty Dumpty sier ”which is to be Master”.¹⁰⁸ Hva som ytterligere er interessant er at det implisitt i aksiomet ligger et tilsvarende poeng også for den kommunikasjonen som både er ”other-directed” og mottatt av mottager (avsendersperspektivet). Ved at ethvert kommunikasjonsbudskap bærer i seg et relasjonsaspekt, vil enhver som ønsker å overbringe selv et kort og informativt ”innholdsbudskap” nødvendigvis også kommunisere et ”relasjonsbudskap”. Enten en har dette som intensjon eller ikke. De to aspektene, innholdsaspektet og relasjonsaspektet, vil i det neste kapittel bli diskutert.

¹⁰⁷ Dvs. uavhengig av de perspektiver som her er trukket opp. På eksempelvis området intrapersonlig kommunikasjon stiller spørsmålet seg antagelig annerledes.

¹⁰⁸ Persepsjon er unektelig en del av kommunikasjon, selv innenfor ”avsenderperspektivet”.

7. TO NIVÅER AV KOMMUNIKASJON - EN DISKUSJON

WBJ uttrykker som kjent med sitt andre aksiom at alle kommunikasjonsbudskap består av et innholdsaspekt og et relasjonsaspekt, og viser til den tidligere refererte datamaskinanalogen om at "... a computer needs information (data) and information about this information (instructions). Clearly, then, the instructions are of a higher logical type than the data; they are metainformation since they are information about information, and any confusion between the two would lead to a meaningless result" (WBJ:52).

At noe er informasjon om informasjon er ikke nødvendigvis vanskelig å forstå, også det faktum at den ene typen informasjon kan sies å være av en annen type enn den andre. Referansen til at sistnevnte er av en høyere logisk type er umiddelbart ikke like enkelt å erkjenne, da det språklige uttrykket som brukes i datamaskinanalogen like gjerne kunne vært omskrevet og uttrykt på en annen måte. For eksempel noe i retning av; "i en datamaskin – til grunn for utregning av gitte parametere ligger nødvendigvis en algoritme". Utrykket til "grunn for" og uttrykket "høyere logisk type" gir definitivt ulike assosiasjoner og det kan derfor, for å bruke WBJ's egne ord, "kunne oppstå en forvirring mellom de to som vil kunne lede til et meningsløst resultat" (min oversettelse fra sitatet over). Videre gir ikke WBJ noen umiddelbar god forklaring på hva de legger i et meningsløst resultat. Selv om en forklaring av begrepet "meningsløst" i seg selv fort vil kunne bli meningsløs, kunne referansen til dette "resultat" dog trenge en klargjøring. At WBJ i tillegg setter likhetstegn mellom metainformasjon og metakommunikasjon synes problematisk. Verken kontrastermene eller eksemplene griper egentlig hvordan relasjonen omringer innholdet og står for en kontekst eller atmosfære for tolkning, men dette skal ligge foreløpig.¹⁰⁹ I mellomtiden kan et praktisk eksempel, et mer pragmatisk sådant til forskjell fra eksemplene fra neurofysiologi og informasjonsteknologi, kanskje gi et bedre bilde på forholdet mellom innholdsaspektet og relasjonsaspektet.

Utgangspunktet er setningen; "Lån meg bilen din i kveld!". På overflaten en setning som referer til et ønske å om å låne en bil på et tidspunkt hvor det er behov for transport, men samtidig en setning som også sier noe annet, vel og merke på et annet nivå. Setningen kan

¹⁰⁹ "Meta" er i flg Ølgaard (1991) en gresk forstavelse og betyr i denne sammenheng "etter", eller iht WBJ; "A prefix meaning 'changed in position', 'beyond', 'higher', 'transcending' etc. Used here generally as referring to the body of knowledge *about* a body of knowledge or field of study, e.g., metamathematics, metacommunication." (WBJ:286).

sammenlignes med en annen nesten tilsvarende setning; ”Kan jeg få låne bilen din i kveld?”. *Innholdet* i budskapet, eller hva som sies, er rimeligvis det samme i de begge – nemlig behovet for lån av en bil. Samtidig er det også rimelig å hevde at setningene er ganske forskjellige med hensyn til hvilket budskap dette er ment å være, i forholdet til dem som kommuniserer. Hypotetisk impliserer setningen ”Lån meg bilen din i kveld!” at avsender har en opparbeidet rett til å kreve lån av bil, og i effekt slik sett er mer kraftfull enn mottager. Denne usymmetrien mellom avsender og mottager later derimot ikke til å være tilfelle for den siste setningen, selv om begge setningene kan fremsettes, enten skriftlig gjennom tegnsetting, eller verbalt ved hjelp av språkets syntaks eller tonefall og trykk på bestemte stavelser, som et spørsmål. Begge setningene kan også, ved å trekke hypotesen et skritt videre, si noe om tillitsforholdet avsender og mottager i mellom, da en bil for noen ikke alltid er noe en låner bort til hvem som helst. Det kan for øvrig sikkert tillegges mye annen relasjonsbetydning i de to setningene utover det som er nevnt, men det blir selvfølgelig kun spekulativt.¹¹⁰

Hva som ikke er kun spekulativt, er det faktum at det virker som i kommunikasjonens verden – den som skal vise seg å være hierarkisk lagdelt med både med hensyn til verbal og ikke-verbal kommunikasjon – at relasjonsbudskap ofte har en bestemt karakter. Men først, for å ta enda et eksempel som angår forholdet mellom innholdsaspektet og relasjonsaspektet, og som samtidig illustrerer en sammenblanding av disse to aspekter; I 1973 dannet den danske folketingsmann Erhard Jacobsen sitt eget parti. I den anledning ble han intervjuet i fjernsynets dagsrevysending, der han ble spurt om hva som ergret han mest i Folketinget. Til spørsmålet svarte Jacobsen bl.a. noe i retning av at; ”Opposisjonspartiene sitter og stemmer mot saker de egentlig er for, men fordi de altså er i opposisjon til partiene som stiller forslag, så stemmer de allikevel imot” (Fleiner 1976:68). Uttrykk som ”det er gått prestisje i saken”, ”å skille mellom person og sak” og ”ta en spade for en spade” illustrerer at lekmannen allerede er kjent med WBJ’s forskjell mellom de to aspekter. Det er likevel typisk (som både eksempelet og uttrykket viser) at konflikter på relasjonsplanet blir håndtert som psevdouenigheter på innholdsplanet, hvor de etter Erhard Jacobsens (og andres) mening vitterlig egentlig er enige.

¹¹⁰ For eksempel relasjon til sosial klasse, iht. begrepene begrenset og utviklet språkkode, jf. Bernstein, Poulsgaard & Enggaard (1974) ”*Basil Bernsteins kodeteori*”.

7.1 Ulike typer relasjonsbudskap

Burgoon m.fl. (1984) har i denne sammenheng, blant annet gjennom interessant litteraturforskning i mellommenneskelig kommunikasjon, forsøkt å demonstrere hvilke multifaseterte relasjonsbudskap som generelt og regelmessig både sendes og fortolkes av avsender og mottager. Av en liste over tolv ulike elementer, som ofte viser seg å være til allmenn anvendelse, reduserte Burgoon og kollegaer av forskningsmetodiske hensyn den opprinnelige listen til fire uavhengige ”hovedgrupper” hvor relasjonsbudskap kan plasseres;¹¹¹

1. emotional arousal / composure / formality
2. intimacy / similarity
3. immediacy - nonimmediacy
4. dominance – submission (Burgoon m.fl. 1984:353).

Overført til eksemplet over, vil avsenders opparbeidede rett til lån av bil som relasjonsbudskap med fordel kunne plasseres i Burgoon mfl. siste kategori, dominans – underkastelse.¹¹² Opposisjonspartiene uenigheter derimot, vel noe mer diffust, i de to midterste kategorier.

Det som videre er interessant i denne sammenheng er hvilken type ikke-verbal atferd (og verbal, men det er dog ikke det som er Burgoon mfl. sitt utgangspunkt) som bærer i seg de ulike relasjonselementer, eksempelvis dominans og underkastelse. Med utgangspunkt i en budskapsorientering fremhever de samme teoretikere at det i den betydelige variasjon og kompleksitet i utveksling av ulike typer relasjonsbudskap, virker å være noen atferdstyper som er av spesiell betydning. Disse er fysisk nærhet, øyekontakt, smil og berøring. *Nærhet* later til å være signifikant i forholdet til å kommunisere intimitet, det å være tiltrukket av noen, tillitt, omsorg, dominans, overtalelsesevne og aggresjon. *Smil* virker spesielt viktig i kommunikasjon av emosjonell opphisselse, i situasjoner hvor det er viktig å bevare fatning, i formelle sammenhenger, knyttet til intimitet, samt det å like noen. *Berøring* kommuniserer

¹¹¹ Ulik grad av ”dominance or submission, emotional arousal, composure, similarity, formality, task or social orientation, intimacy, trust, depth, affection, intensity of involvement, inclusion” (Burgoon m. fl. 1984:352).

¹¹² Jf. kap. 5.6

også intimitet, og *øye kontakt* til sist er som et utropspunkt for å intensivere effekten av øvrig og annen nonverbal atferd.

Som nevnt i forbindelse med kommentarene til WBJ's datamaskinanalogi er det umiddelbart ikke alltid like enkelt å forstå hva som ligger i at ulike relasjonsbudskap eller aspekter, være seg Burgoon eller andres, klassifiseres eller er av en høyere logisk type enn innholdsaspektet. En mer uførlig og inngående diskusjon av kommunikasjonens hierarkiske og diskontinuerlige lagdelthet vil kunne avklare dette nærmere.

7.2 Kommunikasjonens hierarkiske og diskontinuerlige lagdelthet

Forståelsen om at det finnes underordnede (innholdsaspektet) og overordnede (relasjonsaspektet) budskap, at noen budskap referer til andre budskap og i den forstand er meta i forhold til disse, er som nevnt utledet fra teorien om logiske typer.

Utgangspunktet i teorien om logiske typer, som behandler hierarkier av abstraksjonsnivåer, er *villedende* enkel. Russell skiller mellom klasser og medlemmer av klassen, med basis i den grunnleggende antagelse om at klassen og medlemmet er av ulik logisk type. En klasse kan ikke være medlem av seg selv, ei heller kan medlemmet av klassen i seg selv være klassen, nettopp fordi det uttrykk som brukes om hele klassen, er av et annet abstraksjonsnivå eller en logisk type enn det uttrykk som brukes om medlemmet (Bateson 1956). Slik sett er for eksempel klassen "pedagogikkstudent" i seg selv ikke en pedagogikkstudent, eller motsatt. Klasser er meta til medlemmet, og klasser av klassen meta til klassen, og så videre.

Selv om dette kan virke banalt og rett frem innenfor matematikk og logikk, er så ikke alltid tilfelle utenfor grensene av disse fag. Innenfor området menneskelig kommunikasjon er kategorifeiltagelser ikke bare hyppige, men faktisk tidvis uunngåelig. Begrepet om at kommunikasjonens verden er hierarkisk lagdelt, og at det er diskontinuitet mellom lagene i den forstand at et budskap strengt tatt ikke kan være både budskap og metabudskap, har vært et fundamentet under hele Batesons kommunikasjonsteori. For forståelsen av kommunikasjonsteori er det likevel inntil videre kun viktig å holde fast ved at noen budskap kan være overordnet andre budskap.

7.2.1 Kommunikasjonsparadokser

Det faktum at kommunikasjon er lagdelt og at en del av kommunikasjonen kan omhandle, referere til, eller være meta i forhold til noe annet, bevirker at det kan oppstå paradokser. Paradokser oppstår da i de situasjoner, sammenhenger og tilfeller som bryter med teorien om logiske typer. I motsetning til Russell som anvendte typeteorien for nettopp å unngå dette, kan Batesons interesser på den annen side sies å nettopp være disse paradokser (Ølgaard 1991).

Gjennom et forskningsprosjekt finansiert av Rockefeller Foundation i perioden 1952-54, i regi av sosiologi- og antropologiseksjonen ved Stanford University, viste Bateson fasinasjon for hvordan teorien om logiske typer kunne belyse kommunikasjonsparadokser og deres beskaffenhet ved å observere aper gjennom lek i San Francisco dyrepark (Bateson 1956; 1972:177-193).¹¹³ Hva Bateson la merke til ved apenes samhandlingsmønster under deres interaksjonssekvenser, var at apenes handlinger i lek var de samme som når aper sloss, men at handlingene likevel var forskjellige. Samtidig var det tydelig at disse forskjellene var evidente og forståelige, ikke bare for apene seg i mellom, men også for de personer som overvar apenes lek. Bateson konkluderte derfor at fenomenet lek ikke kunne avstedkomme hvis det ikke var for at de involverte parter hadde en gjensidig forståelse, eller til en viss grad evnet å utveksle det metakommunikative budskapet (relasjonsbudskapet), ”dette er lek”.

Det som videre var og er interessant, er at budskapet ”dette er lek” i praksis består av en negativ påstand som inneholder en annen negativ implisitt metapåstand, og at budskapet således egentlig er et slags paradoks. Ved å omskrive budskapet ”dette er lek” (les: lek blant aper), her med Batesons egne ord, fremkommer dette kanskje tydeligere; ” ‘These actions, in which we now engage, do not denote what would be denoted by those actions which these actions denote’. The playful nip denotes the bite, but it does not denote what would be denoted by the bite” (Bateson 1972:180). Selv om det kanskje ikke er å forvente at pattedyr retter seg etter logikerens idealer, er slike budskap utilstedelige i og med at ordet ”betegne”, i henhold til teorien om logiske typer, brukes synonymt på to ulike abstraksjonsnivåer. Det

¹¹³ For en diskusjon av Batesons begrep om metakommunikasjon i lek, se Mitchell (1991) ”*Bateson’s Concept of ‘Metacommunication’ in Play*”.

viktige i denne sammenheng er likevel verken apenes eller menneskenes lek, men budskapet ”dette er lek”.¹¹⁴

Et hvert budskap som implisitt eller eksplisitt definerer en ramme og som *ipso facto* gir instruksjoner for hvordan budskap innenfor og utenfor denne rammen skal forstås, kan eksemplifiseres på to måter. Det første er ved en analogi til en billedramme, hvis intensjon kan sies å være å styre persepsjonen hos de betraktende mot det som er innenfor rammen (bilder eller kunst av ulike slag), og ignorere det som er utenfor rammen (for eksempel tapetet). Billedrammen avgrenser slik sett bakgrunnen og fungerer her på samme måte som en viktig type *psykologisk* ramme. Ved å være både inkluderende og ekskluderende så har den som funksjon å avgrense en logisk type fra en annen. I det andre eksempelet, i ovennevnte tilfelle med apers lek, skjer akkurat det samme. Apenes lek inneholder tre ulike typer av budskap, der det første er sinnsstemningstegn. Det andre er budskap som simulerer eller betegner disse tegn, i dette tilfellet pseudo-lek eller en form for lekeslåssing. Det siste er budskap som setter mottageren i stand til å diskriminere mellom sinnsstemningstegn og de andre symboler som ligner på disse, som budskapet ”dette er lek”. Budskapet av den tredje typen forteller at ”de lettere slag og bitt betegner slag og bitt, men betegner likevel ikke det som slaget eller bittet står for eller betegner”. Og i likhet med Epimenides paradoks, etablerer som nevnt er slikt budskap en paradoksal og psykologisk ramme eller kontekst.¹¹⁵

WBJ skiller mellom tre ulike typer paradokser. De første er de *logisk-matematiske paradokser* eller antinomier, hvor det eksisterer et motsetningsforhold mellom to fornuftsgrunnantagelser, som for eksempel ved Russells ”klasser av klasser som ikke er medlem av seg selv”(jf WBJ:191). Det paradoksale utfallet i slike tilfeller følger av rigorøs logisk deduksjon, og er *ikke* det samme som enklere kontradiksjoner som bryter med logikkens lov om at noe ikke både kan være og ikke være på en og samme tid - slik som for eksempel er tilfellet med klassen begrep som åpenbart også er et begrep.

Den andre gruppen paradokser er *paradoksale definisjoner*, eller semantiske antinomier. I motsetning til de forrige oppstår disse ikke i logiske eller matematiske systemer, da kombinasjoner av ord i utgangspunktet ikke er et slikt system basert på begrep om formelle

¹¹⁴ I flg. Wilson (1975:191) var det Altmann som først (i betydelig utstrekning) anvendte begrepet metakommunikasjon om ikke-menneskelige primater.

¹¹⁵ Bateson viser at lignende paradokser forekommer i fantasiens verden, eks. gjennom intense erfaringer foran filmrerretet eller ved svette oppvåkninger etter mareritt (1972:183).

klasser og antall. Paradoksale definisjoner er isteden resultater av skjult inkonsistens i tankens struktur og i selve språket. Et typisk eksempel er det kjente selvrefererende løgnerparadokset. Løgnerparadokset berøres så vidt i Det nye testamente i Paulus første brev til Titus der det står skrevet; ”En av dem, deres egen profet, har sagt: Kreterne er alltid løgnere, onde dyr, late buker. 13. Dette vidnesbyrd er sant” (kap.1, vers 12-13). Dette ryktet om løgnaktighet går likevel antagelig lengre tilbake, og det filosofen Paulus viser til var sannsynligvis Epimenides (ca 600 f.kr.). En nyere versjon og omskriving av det selvrefererende paradokser er; ”Denne setningen er usann”. Det paradoksale i denne setningen oppstår dog ikke fordi setningen refererer til seg selv, men fordi denne referansen består av en negasjon og slik sett ingen ende har.¹¹⁶ En setning som ”denne setningen er sann” inkluderer også seg selv innenfor sine egne rammer, men er derimot ikke sann vis den er falsk og falsk hvis den er sann.¹¹⁷

Den siste typen av paradokser er det som WBJ kaller for *pragmatiske paradokser* eller paradoksale påbud- / befalinger, og paradoksale forutsigelser. For forståelsen av kommunikasjonsteori er disse av vesentlig større betydning og interesse idet de oppstår og inngår i kommunikasjon mellom personer. Igjen for å skille mellom en kontradiksjon og et paradoks; En person som hypotetisk sett møter to tilgrensende veiskilt, hvorpå det ene står skrevet ”Stopp” og på det andre ”All stans forbudt”, står overfor et kontradiktorisk påbud eller en kontradiktorisk befaling. Situasjonen står mellom å unnlate å adlyde det ene for å adlyde det andre, eller motsatt. Valget er likevel reelt. En paradoksal befaling derimot utelukker valget i seg selv i kraft av sin gjentakende natur, for eksempel et tilfelle med setningen ”Ignorer denne påstanden”. Her vil det å unnlate å adlyde være å adlyde, og å adlyde vil være å unnlate å adlyde. Det eksisterer ingen valgfrihet innenfor rammen av påbudet, kun en illusjon av denne frihet da denne i praksis er en frarøvet. Eneste utvei er derfor å gjenkjenne at en påstand og en metapåstand er av ulike logiske typer, tilsvarende medlem og klasse.

I hverdagskommunikasjon er pragmatiske paradokser kanskje mer dagligdags enn man skulle tro. De fleste kjenner antagelig igjen ulike eksempler på former av de vanligste typer av disse paradokser, de som fordrer en bestemt type atferd. Paradoksale fordringer om bestemt typer

¹¹⁶ Mange filosofer har ment at slike setninger verken er sanne eller usanne, men at problemet har vært å utarbeide dette på en skikkelig måte, jf Føllesdal, Walløe & Elster (1996). ”Barbereren som barberer alle og bare de som ikke barberer seg selv” er en tilsvarende og annen velkjent paradoksal definisjon, som bare bekrefter at en slik barberer ikke eksisterer, og at begge definisjonene egentlig er meningsløse (jf. Baune 1993, WBJ 1967).

¹¹⁷ Egentlig ikke et ekte paradoks, for selv om Epimenides løy, så betyr ikke det at han talte sant, for andre kretere kan likevel godt snakke sant, selv om Epimenides ikke var blant dem.

atferd er tilfeller der noen direkte eller indirekte gir uttrykk for at; ”jeg vil at du skal elske meg”, ”ikke gjør som jeg sier”, ”ikke vær lydig”, eller ”vær litt spontan”. Selv om disse paradokser teoretisk sett er logiske meningsløsheter, har de likevel seriøse praktiske konsekvenser, og spesielt i familiære tilfeller der det er barn i bildet. I det hele tatt å skulle etterkomme en anmodning eller et krav om for eksempel å ”ikke være lydig”, krever ulydighet innenfor rammen av ulydighetens motsetning – nemlig lydighet. Et barn står slik sett overfor en situasjon der det ikke kun er frarøvet enhver handlingsfrihet, men hvor muligheten for ”leaving the field is blocked” (Weakland 1976:26). Ulydighet innebærer lydighet, og lydighet ulydighet i en situasjon der barnet i kraft av sin rolle som barn ikke kan forlate denne rolle eller ”arena”. Barnet er bundet i dobbel forstand.

7.2.2 Dobbeltbundethet

Den kanskje mest fremtredende konstruksjonen i denne sammenheng har hos Bateson mfl. vært ”double bind” hypotesen eller teorien.¹¹⁸ ”Double-binds” er en spesiell form for paradoksale befalinger, fremsatt som et nødvendig element (men ikke nødvendigvis tilstrekkelig) i schizofreniens etiologi og annen kommunikasjonspatologi.¹¹⁹

Ingrediensene i en ”double bind” situasjon betegnes av (1) to eller flere personer som inngår i et viktig relasjon (typisk far, mor og barn); (2) gjentatt erfaring med et bestemt forventet mønster (fremfor en enkelt traumatisk hendelse); (3) et primærkrav, påbud eller anmodning av negativ karakter (hvis a så b, der b eksempelvis er straff); (4) et sekundærkrav som er i konflikt med det første, men på et mer abstrakt og vanligvis ikke-verbalt nivå, og som også forsterkes av sanksjoner eller signaler som truer tilbaketrekning; og til slutt (5) et tertiært negativt krav som hindrer ”offeret” i å unnsnippe situasjonen, som dermed er bundet (Bateson m.fl. 1956;1972:206-207).

Selv om det ikke fremgår like tydelig som Ølgaard skriver ”af bogen fra 1951 fremgår det, at de to forfattere hadde delt arbeidet mellom sig således, at Ruesch skrev om psykiatri, mens

¹¹⁸ (jf. Bateson 1970; 1972, Bateson m.fl.1956, WBJ 1967, Weakland 1976, samt andre artikler i Sluzki & Ransom 1976).

¹¹⁹ Merk at double-bind den gang ikke var ansett som årsaken schizofreni da denne hypotesens epistemologi ikke bygget på en lineær forståelse av kommunikasjon, men på en sirkulær feedback modell der det er meningsløst å si at noe er årsaken til noe annet. For øvrig regnes double-bind hypotesen som et tilbakelagt stadium innenfor forskning på schizofreni.

Bateson skrev om kommunikation.” (1991:67), er det likevel en sannhet med modifikasjoner. At Bateson jobbet mye med schizofrene pasienter var aldri ensbetydende med at hans intellektuelle interesse var nettopp disse pasienter. Isteden var ønsket hans primært å vite noe om de generelle prinsipper i kommunikasjon. Så er også tilfelle i dette henseende, da kommunikasjonspatologi i betydningen psykiatri, ligger utenfor rammen av denne oppgaven.¹²⁰

Likevel, en situasjon av dobbeltbundethet er ikke kun relevant i psykiatri og psykoterapi, men også i forholdet til generell kommunikasjons”patologi” – i alt fra familiesituasjoner (spesielt i foreldre-barn rollen), mellom ektefeller, lærer og elev, lege og pasient, eller i forbindelse med vennskap, kjærlighet, trosoverbevisninger og annen ideologi. For å gå tilbake til eksempelet der en voksen person insisterer på at et barn ”ikke skal være lydig”, er det viktig å få understreket at dette først og fremst er eksempel på et paradoks og kun derfor kan tjene som en illustrasjon på hva som *kan* betegne en situasjon preget av double-binds. For det første er det som tidligere fremhevet en forutsetning for double-binds at det er snakk om gjentatt erfaring og et bestemt interaksjons- og kommunikasjonsmønster over tid. For det andre fører førstnevnte til at double-binds ikke er noe som verken lar seg enkelt telle eller avdekke i bestemte enkeltepisoder og konkrete situasjoner. Double-binds er snarere en begrepskonstruksjon som er bygget opp på noe som lar seg observere og som referer tilbake til en underliggende struktur (Sluzki & Ransom 1976).

På samme måte er det neppe mulig til enhver tid å utskille hva som er kommunikasjon og hva som utgjør kommunikasjonens ”mønster”, ”ramme” eller ”kontekst”, det vil si budskapets relasjonsaspekt. Et budskap bærer til enhver tid i seg metakommunikative budskap eller signaler, eller kontekstmarkører som identifiserer eller klassifiserer budskapet. En ytring, situasjonssammenheng, ytringskontekst, ytrer og mottagers planer og forståelse henger så intimt sammen, at det ikke alltid forholder seg slik at det er a priori bestemt hva som følger av hva. Faktum er nok heller at hva som er metakommunikasjon til en viss grad er relativt (Jaksholt 1981). Tilfellet er at deltagere i kommunikasjon mottar en rekke budskap, og bevisst eller ubevisst avgjør hva som er budskap og hva som er metabudskap (Ølgaard 1991).

¹²⁰ Jf. kap. 5.1.2

Dette faktum virker videre å ha en problematisk parallell i WBJ, der det påstås å være tilfellet at forfatterne bevisst eller ubevisst (min ”metapåstand” er sistnevnte), ikke mottar men *avsender* et litterært og teoretisk budskap om et budskap, som også er relativt hva angår begrepet metakommunikasjon. Det problematiske ligger heri at en teoretisk utlegning så absolutt *a priori* bør ha avklart, eller som intensjon underveis å avklare, det begrep utlegningen er ’meta’ i forhold til. På dette punkt antydes som sagt at de ikke lykkes, noe etterfølgende diskusjon har til hensikt å vise.

7.3 Metakommunikasjon

Selv om Ruesch og Bateson (1951) allerede på 1950-tallet presenterte et formelt begrepspar i ”report” (innholdsaspekt) og ”command” (relasjonsaspekt), som en del av ideen om at alle budskap har en bimodal karakter, ble deres tanker om begrepet metakommunikasjon først og fremst importert og til en viss grad etablert i litteraturen med WBJ (Bochner & Krueger 1979, Branco 2005).¹²¹

Med ”*Pragmatics of Human Communication*” tilkjennega WBJ hovedbegrepene fra arbeidet til Palo Alto-gruppen (Wilder 1979). Boken ble i den forbindelse av andre medlemmer ved Palo Alto møtt med en kald og ambivalent mottagelse, av frykt for at omfattende enkeltpåstander i boksform ville kunne ”fryse” utviklingen i feltet. Da boken i ettertid av mange er ansett for å være en av de mest autoritative påstander om metakommunikasjon, var reaksjonene kanskje slik sett antasipert (Wilmot 1980). Hva angår utviklingen innenfor feltet generelt, kan det selvfølgelig her diskuteres om ikke frykten var uberettiget (Sluzki & Ransom 1976:190-191).

I et forsøk på å presentere og forenkle Batesons teori om kommunikasjon, som for mange fremstår både kompakt og vanskelig, endte dessverre WBJ opp med en til dels uklar og forvirrende beskrivelse av begrepet metakommunikasjon (jf. Bochner & Krueger 1979). Ikke bare er begrepet uklart i forhold til dets ”relasjonelle funksjon”, men WBJ ilegger begrepet metakommunikasjon ulik betydning ulike steder. På en og samme tid referer

¹²¹ Allerede kort tid etter WBJ’s utgivelse, selv på tross av mangel på empiriske bevis, var antagelsen om at metakommunikasjon (i bestemt betydning) var en god ting i alle relasjoner. Så etablert og forfektet blant medlemmer i ”hjelpende” profesjoner, at begrepet nådde en lite misunnelsesverdig status som ”klinisk folkløse”, jf. Gottman, Markmann & Notarius (1977).

metakommunikasjon til verbal eller ikke-verbal klassifikasjon av innholdsaspektet i et budskap, hvor den ene parten rettleider kodingen av innholdet. Andre ganger referer metakommunikasjon til ikke-verbale påstander om relasjonen i seg selv, som eksempelvis kontroll. I tillegg brukes begrepet om eksplisitte diskusjoner foretatt av personer om relasjonens natur. For å gjøre det hele vanskelig blir begrepet metakommunikasjon dessuten alternativt behandlet som strengt analogt, analogt og digitalt, ikke-verbalt, og både verbalt og ikke-verbalt.¹²²

Deler av denne forvirrende beskrivelse i WBJ, vil det i det følgende rettes innvendinger mot. Herunder benyttes en del sitater, spesielt fra originalkilden, for å legitimere kritikken. Avslutningsvis foreslås en alternativ strukturering og organisering av begrepet metakommunikasjon, da i bestemt betydning.

7.3.1 Forvirrende begrepsbruk

Innledningsvis i WBJ behandles metakommunikasjon som om det var synonymt med begrepet ”command” i ethvert budskap. Etter hvert veksler forfatterne begrepet ”command”, og erstatter det med begrepet ”relasjonsaspekt”. Faktisk transformeres Batesons (1951) ”report” og ”command” begrep umiddelbart om til en diskusjon om innholds- og relasjonsaspektet ved kommunikasjon, selv om dette ikke nødvendigvis er isomorfisk med hva Bateson hadde i tankene (Wilder 1979). Videre blir begrepet *relasjonsaspekt* senere brukt vekselvis synonymt med begrepet ”relasjonsnivå” (min oversettelse).¹²³ Både begrepsbyttet og synonymet til metakommunikasjon er tydelig der WBJ presiserer aksiomet avslutningsvis i avsnittet om innhold- og relasjonsnivåer i kommunikasjon; ”Every communication has a content and a relationship *aspect* [min utheving] such that the latter classifies the former and is therefore a metacommunication” (WBJ:54). Videre sier WBJ; ”And yet there exists a vast area where we rely almost exclusively on analogic communication (...) This is the area of *relationship*” (WBJ:63). Konsekvensen av at det første sitatet understreker “..enhver kommunikasjon har..” er at sitatet antitetisk ikke er til å ta feil av - det eksisterer med andre

¹²² Det presiseres at diskusjonen herunder i utgangspunktet ikke er en diskusjon og kritikk av Bateson, men i første rekke av WBJ. Hvorvidt WBJ på ulike punkter divergerer fra Bateson ligger så vidt utenfor oppgaven.

¹²³ I den videre diskusjon er relasjonsaspektet forsøksvis konsekvent brukt, om ikke annet er spesifisert fordi det er i større grad hensiktsmessig.

ord ikke noe kommunikasjon (budskap) uten både òg, både et innhold- og et relasjonsaspekt (les:metakommunikasjon). Dette er i utgangspunktet ikke problematisk.

Det første som er problematisk er imidlertid at mange har kommet skjevt ut og konkludert med at den viktigste formen for metakommunikasjon alltid er ikke-verbal (Wilmot 1980). Dette er for øvrig en naturlig konklusjon sett hen til at WBJ klart uttrykker; "What then is analogic communication? The answer is relatively simple: it is virtually all nonverbal communication" (WBJ:62). Å skille mellom kommunikasjon og metakommunikasjon basert på et annet tilsvarende vesentlig skille mellom analog- og digital kommunikasjon, "...the content aspect is likely to be conveyed digitally whereas the relationship aspect [metakommunikasjon] will be predominantly analogic in nature."(WBJ:64).", er ikke bare begrensende, men dessuten ikke nødvendigvis korrekt. Både bærer det galt av sted om den ikke-verbale kanalen, som "relasjonskanalen", plasseres på et høyere og mer omfattende nivå enn den verbale kanalen, men også om all verbal kommunikasjon antas digital, og all ikke-verbal kommunikasjon ansees analog. Det er enkelt å forstå at ikke-verbalt språk er av en annen type enn det verbale språk, men at det skal være en forskjell av klasse i mellom de to i henhold til teorien om logiske typer, er vanskeligere å forestille seg (jf. Sluzki & Ransom 1976). Det er heller ikke slik at verbalt språk nødvendigvis utelukkende er synonymt med "digital", eller ikke-verbalt språk nødvendigvis med "analog". Langt fra all digital kommunikasjon er lingvistisk, og både verbale og ikke verbale komponenter kan begge ha elementer av digital og analog kommunikasjon (Bavelas 1992, McNeill 1985, Wilden 1972).¹²⁴

Budskap kan kvalifiseres på ulike sett. I en gitt relasjon er hva som omfatter et metabudskap like mye en egenskap hos kommunikasjonsdeltagerne som det er en budskaps"kanal". Sluzki og Ransom er her tydelige når de skriver; "metacommunication, therefore, is not the result of a specialized function of a given channel – such as gestures qualifying utterances - but a function of the reciprocal influences of messages in synergic combination" (1976:54). I en kommunikativ transaksjon prosesserer deltagerne hele pakken av ledetråder, og de metakommunikative elementene kan følgelig komme fra verbal- så vel som ikke-verbal atferd. Dette er i utgangspunktet egentlig ingen overraskelse selv for WBJ, som delvis tilbyr løsningen i sitt eget arbeid når de sier; "(...) to human communication (...) the report and

¹²⁴ Jf. kap. 8. der dikotomien analog og digital vies ytterligere oppmerksomhet.

command aspects: the former conveys the 'data' of the communication, the latter how this communication is to be taken. 'This is an order' or 'I am only joking' are verbal examples of such communications about communication." (WBJ 53). Det uheldige er dog at med løsningen så fremtrer umiddelbart også et annet problem med hensyn til WBJ's metakommunikasjonsbegrep.

Dette andre problematiske forholdet er todelt og oppstår i det øyeblikk WBJ går bort fra betydningen av begrepet metakommunikasjon, som det tause og analoge aspekt ved ethvert budskap, og gir det en mer åpen og digital karakter for kommunikasjon om kommunikasjonsprosessen mellom to eller flere personer. WBJ anfører klart og tydelig under kapittelet om patologisk kommunikasjon at; "all these cases of pathological communication is that they are vicious circles that cannot be broken unless and until communication itself becomes the subject of communication, in other words, until the communicants are able to metacommunicate" (WBJ:95). Denne passasjen antyder definitivt en annen og endret betydning av begrepet metakommunikasjon, en betydning som er inkonsistent med deres tidligere betraktning av begrepet. For om det er tilfelle i den første betydningen, at hvert eneste budskap inneholder et metakommunikativt aspekt, så følger det som nevnt av premisset at "one cannot not metacommunicate". At patologisk kommunikasjon da kan løses, *først når det evnes å metakommunisere*, må henlede til en annen og inkongruent bruk enn førstnevnte.

Til nå er det tydelig at digitalt snakk om kommunikasjonsprosessen (den siste betydning) kan skilles fra den analoge kvaliteten ved alle budskap (den første betydning). WBJ opererer så langt med to ulike konseptualiseringer av metakommunikasjon (jf øg Wilder 1979). Bavelas (1992) har også i ettertid erkjent dette faktum og gitt uttrykk for at hun ikke lenger ønsker å likestille relasjonell kommunikasjon med metakommunikasjon – slik både Bateson (1951) og hun selv som medforfatter i "*Pragmatics*" gjorde i 1967. Hennes endring i standpunkt skyldes primært to forhold. Det første, som delvis er i tråd med denne kritikk, dreier seg om at begrepet metakommunikasjon gis ulikt betydningsinnhold. Bavelas vending bygger dog på, for å bruke terminologien fra teorien om logiske typer, at klassen av begrepet metakommunikasjon inkluderer *for* mange medlemmer, i motsetning til denne diskusjonen som ikke vurderer antallet medlemmer som sådan – så lenge de medlemmer som faktisk tilhører klassen holdes atskilt. Det andre anføres med en slags forklaring om at begrepet "relasjonskommunikasjon" fungerer like godt som begrepet "metakommunikasjon", og at hun derfor reserverer begrepet metakommunikasjon til eksplisitt kommunikasjon om

kommunikasjonsprosesser, som for eksempel når en person sier ”Tuller du?”. Bavelas sier derimot ingen ting om hvorvidt hun dermed melder begrepet ”relasjonell kommunikasjon” ut av klassen ”metakommunikasjon”, selv om lite tyder på at hun kun foretar et begrepsbytte.

Kanskje mer problematisk blir det at WBJ opprinnelig tyr til ennå flere tvetydigheter – da over viktigheten av metakommunikasjon i forholdet til å kommunisere over ens relasjonelle kommunikasjon. På den ene siden så antydes at dysfunksjonell kommunikasjon er et resultat av mangel på metakommunikasjon; ”the first consequence of a breakdown in communication is usually a partial loss of the ability to metacommunicate digitally about the contingencies of the relationship” (WBJ:106). Tidvis virker faktum for WBJ å være at ”the ability to metacommunicate appropriately is...the condito sine qua non of successful communication...” (WBJ:53). Samtidig og på den annen side, er forfatterne like hellig overbevist om at dysfunksjonell kommunikasjon og forstyrrende relasjoner er karakterisert av gjentatt kamp om relasjonsnivået i kommunikasjon, mens sunne par og relasjoner sjelden fokuserer på dette aspektet; ”..the more spontaneous and ‘healthy’ a relationship, the more the relationship aspect of communication recedes into the background. Conversely, ‘sick’ relationships are characterized by a constant struggle about the nature of the relationship, with the content aspect of communication becoming less and less important” (WBJ:52).

Det virker derfor som at dersom partene i en relasjon *kan* metakommunisere, så er relasjonen god / sunn / frisk, men dersom de faktisk *gjør* det, så utviser de et tegn på det motsatte. Og igjen, dersom de er usunne og ikke deltar i metakommunikasjon så er prognosen dårlig, og for å komme ut av den dårlige prognosen virker veien nok en gang å måtte gå om metakommunikasjon, osv. Og slik kan runddansen fortsette, og den stopper ikke før det erkjennes at det nesten virker som WBJ står i fare for å falle for eget grep, og selv rote seg inn i en slags form for ”double bind” situasjon, som de selv eller leseren ikke kan fri seg fra før de innser inkonsekvensen i logikken.

7.3.2 En reorientering til begrepet

Metakommunikasjon kan være et nyttig begrep for beskrivelse og analyse av kommunikasjonsprosesser, men denne nytten avhenger av en tydelig distinksjon mellom ulike

typer av metakommunikasjon (Wilmot 1980).¹²⁵ Allment og generisk er metakommunikasjon i videste forstand alt som kontekstualiserer eller innrammer kommunikasjonsbudskap, og som en konsekvens av det bidrar til at deltagere i interaksjon og relasjoner kan forstå kommunikasjons hendelser og budskap. Sagt på en annen måte så virker det generelt for alle aspekter ved metakommunikasjon, at de har en iboende regulerende funksjon gjennom å etablere en transaksjonskontekst (jf. bla. Bateson 1951;1972, Patch 1995, WBJ 1967), eller som Ølgaard sier ”I virkeligheden er kontekst og metakommunikation det samme...” (1991:58).

Herunder foreslås derfor en alternativ organisering og betraktning av metakommunikasjon; episodisk eller rasjonell – to typer av metakommunikasjon som avhenger av om begrepet referer til pågående aktivitet eller om begrepet definerer en relasjon over tid (Wilmot 1980).¹²⁶ Så vel episodisk- som relasjonell metakommunikasjon kan forstås både som implisitt og eksplisitt, der implisitt og eksplisitt kan oppfattes som en erstatning til ikke-verbal og verbal hos henholdsvis WBJ og Bateson (eks. 1951;1972).

I møte med andre i gjentatte samhandlingssituasjoner konstruerer personer *over tid* både implisitt og eksplisitt ”resultater” som kan betraktes som ulike *relasjonelle* former for metakommunikasjon. Kanskje spesielt tydelig forekommer dette udelt og utalt i tidlige stadier i utviklingen og etableringen av en relasjon, der partene ennå ikke kjenner hverandre godt (Wilmot 1980).

Under ethvert samhandlingsmøte med den annen konstrueres suksessivt og implisitt, når ulike situasjoner viser seg å inneholde gjentatte atferdsmønstre, det som senere fremstår tydeligere som relasjonelle definisjoner. Disse, gjerne umerkede og implisitte definisjoner, oppstår ganske enkelt fordi ethvert budskap som utveksles mellom partene har elementer av typen ”dette er hvordan jeg ser deg i forhold til meg” (jf WBJ:90). Eksempel på dette kan dette kan være to personer som samhandler utfyllende i bestemte episoder (situasjoner) over tid, og som

¹²⁵ WBJ har nyttegjort seg av begrepet i aller høyeste grad, selv om de knapt kan sies å ha kommet halvveis til mål med tanke på å tydeliggjøre forskjellen mellom ulike typer av metakommunikasjon. I tillegg kan på ingen måte overvurderes nytten av deres bidrag til å belyse tema og begrepet i studiet av psykologiske prosesser, jf. Branco (2005)

¹²⁶ Selv om også denne distinksjonen ei heller til enhver tid er entydig, jf Patch (1995). For øvrig bruker Wilmot (1980) begrepene ”relationship-” og ”episodic level metacommunication”, uten at begrepet kan sies å ha konnotasjoner til ”innholds- og relasjonsnivå” hos WBJ – i betydning nivåforskjell i henhold til teorien om logiske typer. Da det heller ikke er naturlig å utlede at ”-level metacommunication” hos Wilmot viser til meta-metakommunikasjon antydes denne begrepsbruk som ”smør på flesk”, da meta allerede referer til noe annet.

dermed legger grunnlaget for og utvikler en komplementær relasjonell definisjon, hvor den ene parten fremstår mer dominant enn den andre (Millar & Rogers 1976, Millar, Rogers-Millar & Courtright 1979, Rogers-Millar & Millar 1979, Sigman 1991, WBJ 1967).¹²⁷

Eksplisitt er metakommunikasjon på relasjonsnivå gjerne relasjonelle definisjoner som kommunikasjonsdeltagere har etablert, og som i vid forstand omfatter enhver kommentar om eller som angår relasjonen mellom personer. Dette dreier seg om enhver uttalelse som åpent omhandler og passer til ”dette er hvordan jeg ser deg og meg i relasjon til hverandre” (Wilmot 1980), og som fungerer som en slags kontekstmarkør for kommunikasjonshandlingene (jf Bateson 1972).¹²⁸ Et godt eksempel på dette gir Wilmot når han skriver ”When two people say, ‘we are friends,’ that definition serves to contextualize acts such as ‘Hi Sam, you S-O-B,’ and turn a potential insult into a joke” (1980:63). Å eksplisitt referere til en relasjon mellom to eller flere personer, trenger ikke nødvendigvis å referere direkte til selve relasjonen *per se* eller til mønsteret i relasjonen, som i eksemplet over. Referansen kan også hentyde til relasjonen indirekte ved å rette fokus på person (”du hører aldri etter hva jeg sier”), eller ved å fremheve en relasjonell definisjon (”vi har vært fiender siden skilsmissen, så jeg tror ikke et øyeblikk på det hun sier”). Straks en relasjon eksplisitt er referert til, fungerer definisjonen som kontekstmarkør for videre samhandling.

På samme måte som for metakommunikasjon på relasjonsnivå, kan metakommunikasjon på det Wilmot (1980) beskriver som *episodisk* nivå foregå enten eksplisitt eller implisitt i *pågående* aktivitet. Eksplisitt ved at en person eksempelvis sier ”kan du være så snill”, ”jeg bare tøyser”, ”dette er en ordre” osv. Også her kan den metakommunikative oppgaven med å kommentere pågående interaksjon rettes enten direkte mot andres handlinger, deres person eller mot transaksjonen dem i mellom. Kommunikasjonsdeltagerne gis dermed relasjonell mening i forhold til de erfaringer som er en del av de situasjoner som forekommer i en gitt kommunikativ episode.

Den andre generelle typen av metakommunikasjon på episodisk nivå, foregår implisitt. Her vil alle ikke-verbale stikkord som streng stemme, skuende blick risting på hodet ol., sammen med andre lingvistiske innslag, kunne fungere som en slags eksponent eller kontekstmarkør for partene for fortolkning av deres rolle i situasjonen. Alle innholdsbudskap bærer slik sett i

¹²⁷ Jf. kap. 5.6.

¹²⁸ Kontekstmarkørbegrepet er hentet fra Bateson (1972:286-292).

seg implisitte budskap eller definisjoner av typen ”dette er hvordan jeg ser på meg i relasjon til deg i *denne situasjonen* med tanke på å tolke mitt budskap”. Denne typen av definisjoner har iflg. WBJ sitt eget hierarki av kompleksitet, og kan bli møtt på tre ulike måter. For å starte med et tilfeldig utgangspunkt; Dersom person P tilbyr person O en definisjon av seg selv, kan P sin definisjon bli imøtegått og dermed akseptert, P sin definisjon kan alternativt bli avvist (uten at den nødvendigvis trenger å bli benektet), eller så kan P sin definisjon rett og slett bli avkreftet på en slik måte at O benekter virkeligheten til P som kilden for en slik definisjon.¹²⁹ Hvis budskapet ved avvisning sier at ”du tar feil”, er budskapet O sender P ved avkreftelse noe mer i betydning av ”du eksisterer ikke”. Den hierarkiske kompleksiteten for denne formen for metakommunikasjon er i utgangspunktet teoretisk uendelig. Den begynner med P som tilbyr O en definisjon av seg selv som ”dette er hvordan jeg oppfatter meg selv”, fortsetter med et budskap fra O til P om at ”dette er hvordan jeg oppfatter deg”, og stopper angivelig nok praktisk ved definisjoner av typen ”dette er hvordan jeg oppfatter at du oppfatter at jeg oppfatter deg”. Det er vanskelig å tenke seg at noen kan hankses med definisjoner utover dette nivået generelt i kommunikasjon, og kanskje er det til og mer riktig å anta at definisjoner på et nivå under sistenevnte, som ”dette er hvordan jeg oppfatter at du oppfatter meg” er mer realistisk (WBJ:90).

Å ignorere skillet mellom episodisk basert- og relasjonelt basert metakommunikasjon har tidvis forvirret og ledet forskere i den gale retningen. ”Double-binds”, formulert som episodisk basert metakommunikasjon, er et slikt tilfelle der så vel forskere som praktikere strengt tatt har talt antall ”double-binds” som har oppstått i en gitt episode (Wilmot 1980, Sluzki & Ransom 1976), selv på tross av at bundetheten referer til resultatet av gjentatt erfaring (Bateson m.fl. 1956).¹³⁰

Dette skal likevel ikke hindre en i å se den uløselige forbindelsen mellom det episodiske og relasjonelle. Valsiner og Cairns begrep om ”inclusive separation” er slik sett nyttig, et begrep foreslått for å gi innhold til komplekse psykologiske fenomen, da ”inclusive separation” forklarer og tillater overlapping av psykologiske konstruksjoner (I: Branco 2005).¹³¹

Relasjonelle definisjoner er *resultater* av pågående episodiske vedtagelser, og jo oftere en

¹²⁹ WBJ bedyrer at uten effekten ved å bekrefte andre ville menneskelig kommunikasjon knapt utvikle seg utover grensene for beskyttelse og overlevelse, slik at dette kanskje er den ene faktoren som sikrer mental utvikling og stabilitet (WBJ:84).

¹³⁰ Bateson sammenligner forsøket på å telle ”double-binds” med å telle antall vitser og gode kommentarer i et selskap hvor en morer seg, jf. Bateson i Sluzki & Ransom (1976:161). Jf. også kap. 7.3.2.

¹³¹ Hvilket metakommunikasjon synderlig kan sies å være, i det minste i denne sammenheng.

relasjonell definisjon forsterkes av episodisk metakommunikasjon, jo mer potent blir den. Relasjonell og episodisk metakommunikasjon rammer hverandre inn, ved at sistnevnte ikke riktig kan fortolkes utenfor konteksten av førstnevnte relasjon og ved at relasjonelle definisjoner kontinuerlig forsterkes eller forandres av episodiske hendelser (Wilmot 1980).

7.4 Oppsummering

Ideen om innholds- og relasjonsaspekter i kommunikasjonsbudskap og teorien om logiske typer og metakommunikasjon er fruktbar. Dog ikke dermed sagt enkel og entydig. Denne diskusjonen viser noe av det. Kanskje spesielt i forhold til teorien om logiske typer kan det være lett å miste fotfeste. Det er enkelt å forstå at begreper og klasser av begreper, tall eller klassen tall, er av ulik logisk type. Å bestemme eller avgjøre hvor grensen for nivåforskjeller i pågående interaksjon skal trekkes, eller å gjenkjenne paradokser når disse oppstår, er derimot desto vanskeligere. Begrepet metakommunikasjon på sin side har også uklare grenser og ulike konnotasjoner, hvilket selvfølgelig er uheldig. Kritikk for å sette de ulike betydninger av begrepet på dagsorden, skal WBJ derimot ikke ha. Hvorvidt det forhold at begrepet fremstår som uklart kan skrives på kontoen for at "Pragmatics" ikke var mer enn "an attempt at modell building (...) a science in its infancy (...) cannot be more than an introduction to the pragmatics of human communication" (WBJ: 13-14), er en annen sak.

Et annet aspekt av den polare tenkningen i den relasjonelle kommunikasjonsteori, digital- og analog kommunikasjon, er tema i neste kapittel. Betydningen i disse begrepene, som betydningen av begrepene innholds- og relasjonsaspektet, er heller ikke entydig og klar. Kanskje er det faktum at noen av de attributter WBJ tilskriver den analoge- og digitale kommunikasjon viser seg ikke å være tilfellet ennå mer alvorlig.

8. ANALOG OG DIGITAL – EN DISKUSJON

Det fjerde aksiomet understreker at mennesket, som det eneste levende vesen, kommuniserer analogt og digitalt. Vekselvis bruker WBJ uttrykket analog og digital om kommunikasjon eller kommunikasjonsmåter generelt, og om kommunikasjonsbudskap spesielt. Analog og digital brukes også om enhetene ”-materiale”, -språk, -begrep, -atferd, men ikke eksplisitt om koding som antagelig ville vært en mer presis begrepsbruk.¹³² Delvis er dette litt underlig i og med at en av deres inspirasjonskilder i denne anledning, Bateson, beskriver analog og digital koding eksplisitt i egne artikler og i egne kapitler i litteraturen (jf bl.a. Bateson 1951; 1972). Erttertidens kilder betrakter også denne begrepsdikotomien som et medlem av klassen kode, eksempelvis Fiske (1997), Forsdale (1981), og Ølgaard (1991).

Det er for øvrig viktig i denne sammenheng å gjøre det klart at et budskap ikke eksisterer i limbus (Langs 1983). Koding er et allestedsværende fenomen, og et budskap har ikke liv i ren form. Et budskap er alltid kodet på en eller annen måte (Ølgaard 1991). I ethvert kommunikasjonssystem eller en interaksjon foregår en kontinuerlig transformering, konvertering eller koding av de budskap som uttrykkes, være seg bevisst eller ubevisst. Disse koder kan som kjent ha en digital eller analog karakter. Av hensyn til det videre, skal opplyses at begrepene analog og digital diskuteres med det samme generelle utgangspunkt som i WBJ, dvs. at digital og analog kan ha referanse til kommunikasjon i en noe videre betydning, men også til konkret atferd og enkeltbudskap i mer spesiell betydning.

8.1 Oversettelsesproblemer

Som forklart i kapittel 4, innledningsvis om det fjerde aksiomet, presiserer WBJ at den analoge kommunikasjonen mangler vesentlige elementer av den digitale kommunikasjonens logiske syntaks. De antyder dette spesielt problematisk i forbindelse med oversettelser fra analog- til digital kommunikasjon, og refererer særdeles til to forhold. Det første er at ”(...) perhaps all analogic messages have this curiously ambiguous quality (...)” (WBJ:65), hvilket har som konsekvens at mottageren derfor nødvendigvis må tilføye et eller annet i

¹³² Begrepet koding er ikke engang nevnt i stikkordsregisteret i WBJ, og så langt det kan erindres heller ikke andre steder i boken.

oversettelsen.¹³³ Det andre er oversettelsesproblemer knyttet til den analoge kommunikasjonsforhold til sannhetsfunksjoner, spesielt abstrakt negasjon - det vil si at det ikke er mulig å uttrykke "ikke" analogt. Begge disse forhold angår den analoge kommunikasjons generelle beskaffenheter.

I relasjon til begge disse antatt problematiske forhold, fremmes en rekke bevispåstander og forskjellige "senarioer" av ulik art som tilsynelatende virker plausible. Tankebestrebelse viser likevel at disse påstander og senarioer ikke nødvendigvis tjener sin hensikt, noe en nærmere gjennomgang av deres innhold forhåpentligvis vil underbygge. Intensjonen er derfor i det følgende, ikke å motargumentere at oversettelser ikke nødvendigvis er vanskelig, men at de nødvendigvis ikke er det med utgangspunkt i de forhold WBJ påstår.

8.1.1 Analoge budskap og flertydighet

Det første oversettelsesproblemet tilskrives den antitetiske karakter ved analoge budskap, som ofte påstås å gi svært ulike og ganske inkompatible digitale fortolkninger. Som et senario skisserer og etterspør WBJ den digitale betydningen av de analoge budskapene; økende blekhet, skjelling, svetting eller stamming – utvist av en person under avhør for et alvorlig lovbrudd. Skyldes det skyld, eller rett og slett ubehaget og frykten over å ikke bli trodd som uskyldig? Vel, det kan selvfølgelig skyldes enten eller slik WBJ gir uttrykk for. Likevel, den analoge kommunikasjonen i dette tilfellet vil nok antagelig ikke kunne bety så veldig mye annet. Spørsmålet er derfor om eksemplet til WBJ fremhever det de mener å fremheve, eller hvorvidt det som forsøksvis fremheves faktisk er tilfellet.

For det første er et avhørssenario, selv om det er så vidt et reelt eksempel, et noe kunstig utgangspunkt for å drøfte i generelle vendinger om den analoge kommunikasjons natur. Med tanke på den kjensgjerning at størstedelen av mellommenneskelig kommunikasjon foregår blant personer en kjenner fra før (Burgoon 1994), er et avhør således ingen normalsituasjon. Det bør det i det minste være for å kunne utlede noe av generativ betydning i denne sammenheng, ikke minst når nettopp det later til å være WBJ's intensjon. For det andre

¹³³ Spørsmålet er om det er en konsekvens kun gjeldende for analoge budskap eller om det snarere er en del av kodingens (dekoding) natur. I forbindelse med koding og dekoding må nødvendigvis alltid "et eller annet tilføyes".

antydde en avhørskontekst å bære i seg elementer som fra første stund forstyrrer alminnelig interaksjonsdynamikk. At denne kontekst derfor er valgt som utgangspunkt for å gi noen karakteristika av kommunikasjonens mer arkaiske og analoge ansikt er derfor merkelig. Til slutt er det grunn til å gjette på at en trenet avhørsleder, sett i forhold til eventuelle bevis i en sak, i større grad enn tilfeldig vil kunne tolke den analoge kommunikasjonen i den ene eller andre retningen. Antagelig er også mistenkte forklaringer av større betydning enn den analoge kommunikasjonen, som kanskje i dette tilfellet heller fungerer bedre som ledetråder i den større sammenheng.¹³⁴

Fremfor å fremheve en ”ambiguous quality” ved alle analoge budskap slik WBJ gjør, virker det heller troverdig det Ølgaard (1991:50) sier når han skriver; ”Læg også merke til at analog kommunikation ofte er ganske let at forstå eller afkode”; Hvis en ser sin kone kysse en annen mann så kan det selvfølgelig i den newtonske verden beskrives som to materielle legemer som møtes og berører hverandre, og overfører varme eller energi. På tross av at det iflg. WBJ er ”mange veier til Rom” når det gjelder å bestemme betydningen av analoge budskap, velger nok langt fra de fleste likevel den lengste i dette tilfellet. Det er så vidt uten empiriske belegg, gode grunner til å anta at majoriteten nok formodentlig heller vil måtte være mer interessert i budskapet ”hun er tiltrukket av en annen”. Som Edward Sapir engang sa om analog kommunikasjon (ikke-verbal kommunikasjon); ”an elaborate code that is written nowhere, known by none, and understood by all” (i Brown & Keller 1973).

Det er forundrende at WBJ med avhørsscenarioet implisitt ignorerer sitt eget kardinalprinsipp om at kommunikasjon er en dynamisk og utviklende prosess. Ved å innta en statisk posisjon, velge kunstige situasjoner, eller fryse interaksjonen for å fokusere på en enkelt kommunikasjonsenhet eller et budskap vil de fleste budskap, være seg de er digitale eller analoge, kunne fremstå flertydige og uklare (Ebesu & Burgoon 1996, Langs 1983). Nettopp kjennetegnet på analog kommunikasjon er som forklart innledningsvis om aksiomet, den kontinuerlige og flytende karakter som en motsetning til de diskrete, atskilte og ”skritt-for-skritt” karaktertrekk som preger digital kommunikasjon. En disseksjon av kommunikasjon kan vel å merke være nyttig for å studere dennes struktur. Derimot å implisere og behandle atferd – den analoge i dette tilfellet – som konstanter fremfor foranderlige deler i en

¹³⁴ Selv om evnen til å dekode analoge budskap øker med praksis og trening, er ikke det nødvendigvis alltid tilfelle for godt trente dekodere (eks. tollere, politietterforskere, forhørsledere). Blant annet som et resultat av deres misstenksomhet, jf. Burgoon (1994).

interaksjon, vil imidlertid raskt stille en i fare for å forvrengte forståelsen av den sosiale og kommunikative betydningen av den analoge kommunikasjonens natur. Konsekvensen kan nødvendigvis ikke bli annen enn den de selv eller mange andre også hyppig men feilaktig gir uttrykk for, at analog og ikke-verbal atferd dypest sett er flertydig og uforutsigbar (jf Burgoon 1994).

Selv uten å ta konteksten i betraktning, den som gjør at de fleste påtakelig mestrer oppgaven å tolke analoge budskap (i motsetning til hva WBJ impliserer), synes enkelte buskap å være enkle å avkode. Kronjuvelen i denne sammenheng, som for øvrig later til å ha universell karakter, er analoge budskap som formidles via ansiktsuttrykk. Ekman & Friesens velkjente studier viser at uttrykk for følelsene sinne, glede, overraskelse, frykt, avsky og tristhet – både kodes og dekodes med samme og store grad av nøyaktighet blant befolkningen i den vestlige verden, som blant Fore stammen på Papua New Guinea (Aronson, Wilson & Akert 1997).¹³⁵ At bestemte ansiktsuttrykk er universelle er likevel ikke ensbetydende med at denne analoge formen for kommunikasjon brukes likt over alt. Det er klare kulturelle forskjeller i form av regler for i hvilke sammenhenger hvilke emosjonelle uttrykk ansees passende (Ekman & Friesen 1969). Det er for øvrig tilfelle at ett ansiktsuttrykk simultant kan by på flere emosjoner på en gang, eksempelvis overraskelse og glede.

I forbindelse med denne og den videre diskusjon av den digitale og analoge kommunikasjonens beskaffenheter, skal det understrekes – om ikke annet for å utelukke eventuelle tilbøyeligheter til å tolke diskusjonen i favør eller disfavør av den ene eller andre formen for kommunikasjon – at analog kommunikasjon på ingen måte ansees bedre eller dårligere enn digital kommunikasjon. Argumenter i den ene eller andre retningen er likevel ikke kun et valg av perspektiv, da det naturligvis er av stor betydning hvilket perspektiv en velger for å beskrive en virkelighet som påstås å være. Valget må gjøres med omhu og med utgangspunkt i det som det forsøkes å vite noe nærmere om, en kjensgjerning det virker som WBJ har tatt lett på; Analog kommunikasjon er verken nødvendigvis mer flertydig eller mindre presis enn sin motsetning digital kommunikasjon, på tross av at WBJ hevder så. Den videre diskusjon vil forhåpentligvis underbygge nettopp det.¹³⁶

¹³⁵ "Fore" stammen var et analfabetisk folk som før Ekman & Friesens studier ikke hadde hatt kontakt med den vestlige sivilisasjon.

¹³⁶ Det er fortsatt slik at Einsteins relativitetsteori vanskelig kan forklares med analog kommunikasjon. Det grunnlaget for, og måten analog- og digital kommunikasjon settes opp mot hverandre, diskusjonen berører.

8.1.2 Nøyaktighetsforskjeller mellom det analoge og digitale

Intuitivt er det enkelt å tro at det å ”digitalisere” noe tilfører dette presisjon. Intuitivt er det umiddelbart og lite i den daglige erfaring som får en til å tro at det motsatte faktisk også er tilfelle; at større presisjon kan oppnås ved å unnlate å digitalisere. Dette skyldes antagelig det vitenskapelige paradigmet, dets metoder og digitale systemer, og den kulturelle forutinntatthet i favør av alle digitale representasjonsformer.¹³⁷ Følelsen av ukomfort ved å oppdage at digitale systemer heller introduserer feil enn nødvendigvis eliminerer feil, gjør at mange er uforberedt i forholdet til konklusjoner om at det faktisk ofte er bedre å la være å ta i bruk digitalsystemer, enn å ta dem i bruk. Et relevant eksempel i vitenskapelig sammenheng er valget mellom kvantitative- og kvalitative forskningsmetoder, der valget av tilnærming helt og holdent er avgjørende for resultatene en kommer frem til. Med god grunn er det i en rekke forskningsprosjekt nettopp nødvendig å stille spørsmål ved digitale operasjonaliseringer, og eventuelle konsekvenser dette har for validiteten (og for øvrig reliabiliteten) ved forskningsresultatene (Judd, Smith & Kidder 1991, Strauss 1999).

Spence (1973) gir et godt eksempel på essensen i dette. Tenk på den konkrete oppgaven med å lage et stakittgjerde. Noen lekmenn vil antagelig bestemme seg for hvor stor avstand som skal være mellom hver stakitt, for så å måle ut i henhold til det digitale systemet avmerket på tommestokken. Deretter feste første stakitt, måle igjen, feste andre stakitt osv. Gjerdet vil til slutt fremstå mer eller mindre ensartet, men et trent øye vil likevel kunne registrere mindre forskjeller mellom stakittene. Forskjellene stammer fra øyeblikksvariasjoner i oppmålt distanse. Den erfarne tømmer vil derimot aldri benytte denne strategien. Han vil derfor kunne bygge et enda mer ensartet gjerde ved å ignorere det digitale systemet helt og holdent. Tommestokken erstattes med en trekloss akkurat så bred som ønsket distanse mellom stakittene, i praksis en analog, som brukes som mal. Når første stakitt er festet holdes malen inntil for feste av neste stakitt, og slik gjentas prosessen. Konsekvensen er at tømmeren ikke bare er mer nøyaktig, men sett hen til den relative tidsbruken, antagelig også raskere enn lekmannen.

¹³⁷ I og med at den digitale tidsalder startet først i andre halvdel av det 20. århundre kan det jo insinueres at WBJ i 1967, med sitt digitale snakk, paralleller til digitale datamaskiner, og påstander basert på denne sammenligning, i så måte var før sin tid.

Analogien til det analoge her er interessant først og fremst av to grunner. For det første blir det å anvende et eksempel med datamaskiner for å forklare forskjellen på analog og digital slik WBJ gjør, misvisende. Misvisende, eller også feilaktig, både hva gjelder forholdet til det analoges generelle egenskaper, men også i forholdet til den analoge *kommunikasjonens* generelle egenskaper. Å henvise til analoge datamaskiner og deres egenskaper som; ”can be never more than approximations of the real values (...) ever present source of inaccuracy (...) can never be built to perfection (...) digital message material is of a much higher degree of complexity, versatility, and abstraction” (WBJ:64-65), blir i denne sammenheng derfor meningsløst.¹³⁸ Nettopp det faktum at stakittgjerdet er unikt, og uten den analoge mal umulig å kopiere, viser at det analoge definitivt er entydig presist, og ikke flertydig upresisert slik WBJ mener er betegnende.

Videre, hvor presis er egentlig opplysningen om at det er 8 minusgrader ute? Griper temperaturen om luftens kvalitet, luftfuktigheten, luftens lukt eller lyd, eller skillet mellom faktiske og ”effektive” minusgrader? Eksemplet er interessant. Ikke bare fordi det viser at digitalisering i gitte sammenhenger er lite adekvat, men også fordi ved å fiksere på det digitale, så presses raskt kontinuerlige tid-og-rom hendelser inn i en prokrustesseng som forkler deres egentlige egenskaper – hvilket ikke kan medføre annet enn problemer. Når kan egentlig det som betegner bli mer presist enn det det betegner?

For å snakke mer konkret om analog kommunikasjon i mellommenneskelig sammenheng; Det fremsettes herved den påstand at også de analoge *kommunikasjonsbudskap* ikke er av den beskaffenhet som WBJ så klart uttrykker; mindre presise og mer flertydige enn de digitale. De er derimot det motsatte, om enn på en mer komplisert måte. At en større del av den analoge kommunikasjonen logisk sett er svært vanskelig å spesifisere eller digitalisere, gjør ikke denne kommunikasjonsatferden nødvendigvis mer flertydig eller mindre presis.

Vanskelighetene har sammenheng med det faktum at analoge budskap ikke lar seg differensiere, nettopp fordi det ”i mellom to enheter alltid vil være et tredje” (Goodman 1968).

La meg gi et eksempel; Det dreier seg om læring av ferdigheter der to eklatante typer ferdigheter er ekstraordinært vanskelig å digitalisere – det å sykle og det å holde seg flytende

¹³⁸ Jf. Goodman (1968) og hans utlegning om forholdet analog – digital for datamaskiner.

under svømming.¹³⁹ Gode mestere i en ferdighet er gjerne klar over at det å overrekke en bruksanvisning, selv om denne har flott layout, rikelig begrepsbruk og tilsynelatende detaljerte beskrivelser, vil være av liten nytte i det øyemed å lære bort en ferdighet. I ferdighetslæring vil det å bringe erfaringer inn i den fokale bevissthet på denne måten, forandre at denne erfaring navngis, men navngivingen retter oppmerksomheten mot irrelevante aspekter ved ferdighetserfaringen. Detaljer vil selvfølgelig kunne fremheves, men den avgjørende følelsen og opplevelsen av utførelsen og erfaringen vil gå tapt. Gode mestere vet nettopp dette. De vet at den beste tilnærmingen eller måten å kommunisere sitt budskap på, i forhold til å kunne lære bort en relativt komplisert atferdstype eller ferdighet, heller er andre analoge budskap som eksempler til etterfølgelse og observasjon. Med andre ord en form for taus kunnskap i den subsidiaire bevissthet (jf Polanyi 1973) – som på ingen måte er mindre presis eller mer flertydig.

8.1.3 Budskap versus kommunikasjon - betydningen av kontekst

Å gi uttrykk for at noe er analogt og samtidig upresist eller unøyaktig, er å uttrykke seg kontradiktorisk. Analog betyr overensstemmende med, tilsvarende, ensartet, samsvar, likhet (Gyldendals Fremmedordbok 1974). Dette er et *accompli* WBJ er kjent med. Likevel forsøkes dette faktum motargumentert gjennom intetsigende eksempler og til tider uklar begrepsbruk. Hva som gjør at de forledes i denne retningen er i utgangspunktet ikke enkelt å svare på.

Antagelig og det mest i øyenfallende er at de mister av syne noe de er klar over; I lang tid overbeviste semantikken at ”betydning er i person og ikke i ord”. Dette virket enkelt helt frem til moderne kommunikasjonsteori utvidet person til også å gjelde ”the pattern which connects; that all communication necessitates *context*, and that without context there is no meaning (...) It’s the *context* that fixes the meaning” (Bateson i Bochner & Kreuger 1979:205). Initialt opererer også WBJ ut i fra denne forståelsen når de i begynnelsen av “Pragmatics” presist uttrykker at “a phenomenon remains unexplainable as long as the range of observation is not wide enough to include the context in which the phenomenon occurs. Failure to realize the intricacies of the relationship between an event and the matrix in which it takes place, between an organism and its environment, either confronts the observer with something

¹³⁹ Ferdighetslæring, se eks. Nyborg (1994)

‘mysterious’ or induces him to attribute to his object of study certain properties the object may not possess” (WBJ:21).

Dette følges i utgangspunktet opp i utlegningen av forholdet mellom kommunikasjonsbudskapers innholdsaspekt og relasjonsaspekt, der sistnevnte fungerer metakommunikativt som kontekst for førstnevnte. Kontekst i definisjonsbetydningen ”relasjonen mellom de som kommuniserer”.¹⁴⁰ Forståelsen av kontekst slik de beskriver innledningsvis derimot – i betydningen lokasjon, omgivelser, fysiske rammer og generelle betingelser hvor kommunikasjonsbudskap og ikke minst interaksjon foregår – følges i mindre grad opp, og er på ingen måte fremtredende i kapitlene og diskusjonen der forholdet mellom analog og digital kommunikasjon er tema. For på ny å sitere deres eget uttrykk, virker det som de ”attribute to [their] object of study certain properties the object may not possess”. Deres utgangspunkt var neppe objekter og deres egenskaper, men derimot subjekter og deres erfaringer. De begår her en fundamental attribusjonsfeil når de skiller klinten fra hveten og fokuserer på isolerte kommunikasjonsbudskapsobjekter, i dette tilfellet analoge budskap, fremfor å fokusere på analog kommunikasjon.¹⁴¹ De faller samtidig for en form for vitenskapelig objektivisme eller scientisme (jf. Klafki 1959), hvor de i praksis utleder noe av generell betydning om analog kommunikasjon ut i fra et ”operasjonalisert” skille mellom budskap og kommunikasjon. Konsekvensen kan nødvendigvis ikke annet enn å falle uheldig ut.

”Isolerte” kommunikasjonsbudskap tenderer til å være høyst kompliserte eller flertydige. På ”overflaten” sørger et budskap dog kun for begrensede mengder av opplysninger for fortolkninger. I all hovedsak er det derfor av liten relevans å utlede noe som helst av generell betydning fra disse, da en vanskelig kan lære noe om subtilitetene ved menneskelige kommunikasjon ved å undersøke budskap i ”isolasjon” (Langs 1983). Konsekvensen har ikke bare betydning for det som er sagt fremt til nå, i forholdet begrepene flertydighet og presisjon, men også for det som kommer hva gjelder kommunikasjon av sannhetsfunksjoner ikke-verbalt eller analogt.

¹⁴⁰ Jf. kap.5.3 hhv. kap.7.3

¹⁴¹ Den fundamentale attribusjonsfeil, jf. Atkinson (1996)

8.2 Fravær av sannhetsfunksjoner

Det andre problematiske forholdet WBJ skisserer i forbindelse med oversettelse fra analog- til digital kommunikasjon, skyldes den analoge kommunikasjonens mangel på logiske sannhetsfunksjoner. Det er uklart hva problemene egentlig dreier seg om sett i sammenheng med konkrete interaksjonssekvenser, men en henledes til å tro at fremstillingen i en videre betydning egentlig er et forsøk på å vise mangel på vesentlig elementer ved den analoge kommunikasjonen. Det vil si de elementer som den digitale kommunikasjonen sørger for og som har vært (og er) av stor betydning for den menneskelige utvikling i forholdet til å dele informasjon om objekter, og for den tidsbindende funksjonen i forbindelse med overføring av kunnskap. Hva gjelder sannhetsfunksjonene, viser WBJ til den symbolske logikk og utgir at det er tilstrekkelig å demonstrere ved negasjon og eksklusiv disjunksjon (alternation) de påståtte vanskeligheter, i og med at de samme implikasjoner også nødvendigvis rammer de andre sannhetsfunksjoner.

8.2.1 Eksklusiv disjunksjon

Det første tilfellet er nevnt innledningsvis om aksiomet, og dreier seg om sannhetsfunksjonen eksklusiv disjunksjon ("enten-eller"). WBJ oppgir i denne sammenheng en rekke ulike begrep som er potensielt tvetydige og nevner blant annet begrepet "tåre" som kan bety; "tears of sorrow and tears of joy" (WBJ:65). Problemet påstås i flg. WBJ å være skille mellom de to betydningene, i og med at analog kommunikasjon mangler indikatorer som muliggjør dette.

Tårer kan riktig nok være både gledens tårer eller sorgens tårer, men tårer kan også være krokodilletårer eller tårer som resultatet av tårekjertlenes økte tåreproduksjon på grunn av fremmedlegemers irriterende kontakt med øyet.¹⁴² Tårer har antagelig mange navn, og kan være resultater av eksempelvis hår, rusk, pollen, røyk, gledesopplevelser, eller sorgtunge stunder. De vil alle isolert sett uansett være vanskelig å skille. Problemet er at denne vanskeligheten ikke kun betegner tårevæskens relativt høye entropi, men òg det digital begrepet "tåre", som isolert later til å ha tilsvarende høy entropi.

¹⁴² Et begrep fra en anekdote om at folk under middelalderen trodde krokodillen gråt som et lite barn for å lokke til seg andre den så enkelt kunne fortære. Mao falske tårer.

Å få overbrakt et stykke hvitt papir, hvor det står skrevet ordet ”tåre”, gir ikke ytterligere mening enn et bilde av en tåre over senehinnen i øyekroken. Det er først når en tåre i øyekroken plasseres i en kontekst av et ansikt hos den sørgende mor som nettopp har tapt sitt barn, eller begrepet ”tåre” plasseres i en setningskontekst eller i sitt ordtaks kontekst som hos Beutelrocks ”Humor er smilende å bifalle livet, med en tåre i øyet” - at de begge gis mening. Uten at de begge sees i sin sammenheng eller i kontekst, antas forskjellen mellom maksimal og virkelig entropi å forbli stabil både i den analoge- og den digitale kommunikasjon. Det er derfor ikke bare analoge budskap som faller for argumentet om at de er ”highly antithetical; [and] lends itself to very different an often quite incompatible digital interpretations” (WBJ:100), men også den analoge kommunikasjonens motsetning – den digitale.

Analog kommunikasjon har således like mye attributter som indikerer hvilken av de to diskrepante betydningene – sorg eller glede – som antydes, på samme måte som digital kommunikasjon. Attributtene må som nevnt sies å ha betydning først i den gitte sammenheng. Akkurat som begrepet ”tåre” isolert sett har flere betydninger og først gis mening sett i forhold til de resterende deler av det verbale uttrykket det opptrer i, gis de analoge tårer også først mening i sin kontekst av simultane andre ikke-verbale situasjonsuttrykk. På samme måte hvor de andre digitale uttrykk fungerer som digitale markører, og forteller om uttrykket har enten den ene eller andre betydning, så er de analoge markører bestemmende for om de analoge tårer er gledens- eller sorgens tårer.

8.2.2 Negasjon

Det andre forholdet angående sannhetsfunksjoner er, som også tidligere forklart, knyttet til en negasjon eller uttrykket ”ikke”. Hva angår denne sannhetsfunksjonen uttrykker WBJ følgende; ”while it simple to convey the analogic message ‘I shall attack you,’ it is extremely difficult to signal ‘I will not attack you,’ just as it is difficult if not impossible to introduce negatives into analogue computers” (WBJ:102). Det interessante her er at WBJ tidligere har sagt at ”analogic language shares with the analogic computing the lack of the simple negative, i.d., an expression of ‘not.’ “ (WBJ:65), for deretter i eksemplet om ”å angripe” eller ”ikke angripe” uttrykke at analog kommunikasjon ikke mangler denne sannhetsfunksjonen, men at den derimot er ekstremt vanskelig å uttrykke. På toppen av det hele presenterer de det de til slutt betegner som et ”excellent example for the analogic communication of ‘not’”(WBJ:104).

Med andre ord sier forfatterne først at *noe* ikke går an, så at dette *noe* er ekstremt vanskelig, og avslutter med å gi et utmerket eksempel. Hva de egentlig mener kan de kun selv svare for, den videre diskusjoner bygger likevel på den argumentasjonen som virker å være deres generelle utgangspunkt og standpunkt; at det ikke er mulig å uttrykke sannhetsfunksjoner analogt.

Først en kommentar til WBJ's eksempel, som med henvisning til Bateson bygger på den eneste løsningen på problemet med å signalisere negasjon. Det rettes herunder den påstand at dette eksempel er intetsigende; Løsningen henvises til hos dyr og mennesker, å være å utvise eller invitere til den handling som skal benektes, for deretter å ikke utføre handlingen "fullt ut". Som illustrasjon på dette, på det de kaller det menneskelige nivået, trekker de frem en interaksjonssekvens som beskriver utviklingen av tillitsforholdet mellom en person og en delfin, der delfinen tar personens hånd (som den visstnok skal ha forstått er en av de viktigste og mest sårbare delene av menneskekroppen) mellom tennene og biter forsiktig. Delfinen gjengjelder på sin side tillitten ved å la personen stryke hånden mot buken (som visstnok er dens mest sårbare kroppsdel).

Igjen bruker WBJ her en høyst uvanlig setting for å beskrive noe de selv mener ikke er mulig. Det er i seg selv kontradiktorisk. At settingen beskriver kommunikasjon på tvers av to arter, dyr og mennesker, fremstår (som også den tidligere datamaskinanalogen) dessuten som et dårlig utgangspunkt for å utlede noe generelt om mellommenneskelig kommunikasjon. Andre og forhåpentligvis bedre og mer reelle eksempler vil derfor bli presentert nedenunder. Videre er eksempelet intetsigende fordi det på ingen måte konkretiseres hva som er negasjonen, selv om det er tydelig at én skal gjette seg til at negasjonen ligger i det forsiktige bittet og den vennlige håndkontakten - hvor budskapene skal fortolkes som "jeg skal ikke bite av deg hånden" og noe tilnærmet i retning av "jeg skal ikke skade deg" eller "jeg skal ikke klype / bite / rive deg i buken".

Det er i tillegg uvisst hva forfatterne mener med at det er enkelt å uttrykke "jeg skal angripe deg", i motsetning til "jeg skal ikke angripe deg". En kan være tilbøyelig til å tro at det de egentlig sikter til ikke handler om et angrep som kommer til å skje, men faktisk til et angrep som skjer eller har skjedd. For skal en ta en annen av deres påstander alvorlig, så mangler den analoge kommunikasjonen "indicators that would permit a distinction between past, present, or future." (WBJ:65). Det er derfor grunn til å anta at de ikke mener hva de sier, nemlig at

dette dreier seg om betydningen ”skal angripe” som et fremtidig angrep selv om angrepet kan være svært nærstående, men heller et angrep i fortid eller i nåtid.

8.2.3 Sannhetsfunksjoner uttrykt analogt¹⁴³

Etter litt tankebestrebelser er det grunn til å påstå at det skulle være mulig å avstedkomme flere eksempler på sannhetsfunksjonen negasjon av ”å angripe”, eller andre negasjoner av ulike former for menneskelig atferd. De etterfølgende eksempler er derfor ment som bevisførsel for at det er mulig å uttrykke negasjoner analogt på en rekke måter. Det gis herunder innledningsvis støtte til både Bateson og WBJ’s antagelse om at en negasjon i analog kommunikasjon fordrer at negasjonens referent er kjent – ved å invitere til handlingen men å ikke fullføre den fullt ut. Introduksjon av referenten betinger dog ikke nærhet i tid med negasjonen slik WBJ impliserer (delfinen som tar hånden i munnen / opptakten til lekeslåssing blant aper), men antydes å måtte være kjent i betydningen av kontekst eller sammenheng.

For å ta utgangspunkt i dyrenes verden først, i og med at både WBJ og Bateson opererer med eksempler derfra; For mange fugler og andre dyrearter har denne referansen antagelig ofte en slags evolusjonær karakter eller røtter i mer arkaiske perioder, som WBJ antagelig hadde uttrykt det. Ta for eksempel norske skogsfuglers kamuflasje og karakteristiske atferd med å ”trykke” i møte med potensielle predatorer (jeg vil ikke bli angrepet),¹⁴⁴ strutsens atferd med å gjemme hodet under bakken (jeg vil ikke bli sett), hunnpattedyr som trekker seg unna en viril motpart (jeg vil ikke bedekkes). De er alle eksempler på uttrykk for analoge negasjoner, i henhold til WBJ sin bruk av begrepet.

I forbindelse med tankeprosessene rundt det å komme opp med eksempler på negasjon i menneskelig analog kommunikasjon, ble det på den annen side tidlig klart at begrepsdikotomien analog – digital langt fra var problemfri. Bruk av eksempler som til

¹⁴³ Det skal poengteres at Bavelas (1990) i ettertidens lys imøtekommer noe av denne kritikk, og erkjenner - om enn på en kortfattet og overflatisk måte - at det er mulig å uttrykke ”ikke” analogt. Hun sier dog ingen ting i forholdet til de andre sannhetsfunksjonene, hvilket er underlig med tanke på den spredning disse påstander har i WBJ. For øvrig kan også Bavelas dessillusjon av et teoretisk system hun selv var med på å skape, være grunn nok til generelt å stille spørsmålsteget ved validiteten i dette system.

¹⁴⁴ Det vil si å sitte ubevegelig i naturens omgivelser i håp om at kamuflasjen forhindrer hønsefuglen i å bli oppdaget, jf. Hægeland (2004).

enhver tid ikke er like betegnende, dels inkonsekvent begrepsbruk i forklaringer, og for øvrig kontradiktorisk argumentasjon, må i all hovedsak ta deler av skylden for dette. Sett hen til andre teoretikere som hadde valgt en trikonomi hvor det ble satt delelinje mellom verbal, analog og symptomatisk atferd (jf. Andersen 1991, Motley 1990a; 1990b; 1991),¹⁴⁵ reiste det spørsmål seg om kategoriene analog – digital var eksklusive, eller om det for WBJ fantes kommunikasjon som verken var digital eller analog. I og med at WBJ ikke operer med eksempelvis kategoriene ikonisk og ostensiv, eller metaforisk som Bateson gjør (1972; 1991), og som det med god grunn er å forvente at Palo Alto gruppen kjenner godt til, bør det i utgangspunktet være grunnlag for å anta at all kommunikasjonsatferd er ment å kunne klassifiseres i henhold til de to hovedkategoriene analog eller digital. Uansett er påstanden om fravær av negasjoner også tilfellet for ikonisk kommunikasjon, ”In purely analogue or iconic communication there is no signal for ”not” (Bateson 1972:291).

Et av de første eksemplene som entret bevisstheten var situasjonen der den ene parten i en strid heiser det hvite flagget for å formidle til motparten budskapet ” vi vil ikke angripe – vi vil heller ikke at dere angriper”. Et angivelig godt eksempel på at det er mulig å uttrykke en negasjon analogt, hvis og bare hvis, dette er å betrakte som analogt. Denne usikkerheten oppstod i forbindelse med introduksjonen og den intuitive oppfatningen av at det hvite flagget var symbolsk. Anså WBJ analog kommunikasjon for å være symbolsk, eller var det symbolske forbeholdt den kommunikasjon som er digital? Spørsmålet fremstod høyst relevant.

Begrepet ”symbolsk” er fraværende og ignorert i denne sammenheng i WBJ. I ettertid har dog Bavelas (1990) gitt støtte til Motleys (1990a; 1990b; 1991) tre første postulater, da hun syntes de er en fruktbar og interessant måte å konseptualisere kommunikasjon på. Som omtalt i forbindelse med diskusjonen av det første aksiomet, angir det første postulatet at kommunikasjon karakteriseres ved symbolsk atferd. Motley klassifiserer naturligvis ikke all atferd som symbolsk, eller som kommunikasjonsatferd, da symptomatisk atferd ikke gis denne karakter. WBJ går derimot fri fra diskusjonen om hva som er symbolsk og ikke, men impliserer likevel et svar med svar på sitt eget spørsmål om hva analog kommunikasjon er; ”The answer is relatively simple; it is virtually all nonverbal communication” (WBJ:62). Så lenge ingen vil påstå at det å heise et symbolsk hvitt flagg er verbalt, må det ergo være

¹⁴⁵ Det er som kjent uenighet om hvilke av disse atferdstypene; verbal, analog og symptomatisk som utgjør kommunikasjonsatferd, jf. kap. 6.

analogt. Videre, om det er analogt eller digitalt, må det uansett være symbolsk hvis det skal regnes som kommunikasjon, da også i henhold til Bavelas (1990) presisering i ettertid. Hvorvidt dette faktum er grunnen til at begrepet symbol i det opprinnelige litterære verk ble ignorert, vil selvfølgelig ikke kunne være annet enn spekulasjon.

Noen av de følgende eksempler oppfyller, i tillegg til kravet om at kommunikasjon er symbolsk, også kravet ved de andre postulatene Motley (1990a, 1990b, 1991) fremsatte. Kravet om at kommunikasjon er kodet (other-directed), interaktiv (aktiv deltager fra både avsender og mottager) og nøyaktig (om mottagerens tolking av budskapet står i et visst forhold til avsender mål med å uttrykke budskapet). At eksemplene oppfyller så vidt disse relativt strenge krav til kommunikasjon, er et ledd i å styrke validiteten i disse i anledning denne argumentasjon.

- En lærer ber alle elever som har gjort lekser rekke opp hånden. Alle som ikke rekker opp hånden kommuniserer da analogt at de ikke har gjort leksene.
- En person inviterer en god venn til å feire et jubileum et stykke frem i tid. Vennen avslår invitasjonen da han allerede har kjøpt konsertbilletter til en konsert som har vært etterlengtet i mange år. Dagen jubileet feires dukker imidlertid vennen opp og uttrykker utvilsomt budskapet; ”Jeg dro ikke på konsert likevel”. Jubilanten resonnerer; ”Skulle ikke han på konsert? Nei han skulle ikke på konsert likevel. Min venn setter stor pris på meg som prioriterer jubileet fremfor konserten”.¹⁴⁶
- En kar setter seg inn i bilen, unnlater og fester bilbeltet og uttrykker dermed budskapet; ”jeg følger ikke loven / velger å ikke bruke bilbelte”.
- To jaktkamerater ligger og venter på at en reinsdyrflokk skal komme på akseptabelt skuddhold. Av frykt for å værsette dyrene når de nærmer seg, løsner den ene et skudd mot ei simle han mener står laglig plassert i forhold til de andre dyrene. Skuddet blir løsnet selv om flokken er langt utenfor hva som er akseptabelt skuddhold. Simla blir skadeskutt. Etter skuddet ser kameratene på hverandre. Han som ikke skøyt, rister på

¹⁴⁶Jubilantens ulike resonnement ekskluderer ikke hverandre andre iom. at de to førstnevnte kan sies å formidle innholdsaspektet, og sistnevnte relasjonsaspektet i budskapet vennen kommuniserer, jf. kap. 5.3 hhv. kap. 7.

hodet og stirrer med sammentrukne øyenbryn på den andre, og uttrykker budskapet; ”Det var ikke bra / du skulle ikke løsnet det skuddet”.

- To personer står ved siden av hverandre i en heis. I det dørene lukkes begynner den ene å lese på heissertifikatet og derigjennom uttrykker budskapet; ”Jeg vil helst ikke måtte snakke med deg / jeg vil ikke se deg i øynene”.
- En person forteller en skråne til en annen, og blunker til en tredje person, hvor til han eller hun budskapet er; ”Det er ikke helt sant det jeg nå forteller”.

8.3 En alternativ tilnærming til diskusjonen

Diskusjonen som til nå forsøksvis har vært fremført som en motvekt til noen av de attributter WBJ har påstått har vært spesielt ved den analoge kommunikasjonen, er ment å slutte der den begynte innledningsvis i dette kapitlet. Innledningsvis ble det nevnt at WBJ vekselvis referer til kommunikasjonsmåter, budskap, materiale, språk og atferd når det snakkes om analog og digital kommunikasjon. Begrepet koding er derimot, holdt helt og holdent utenfor. Ikke bare i forbindelse med utlegningen av det fjerde aksiomet, men også ellers i WBJ. Den vekselvise begrepsbruken, fraværet av kodebegrepet, eksempler og argumentasjon, tenderer til å substantivere den analoge kommunikasjonen. Det fremstår som uheldig.

Det presenteres derfor herunder en alternativ tilnærming til diskusjonen om budskapets attributter. Fremfor å ignorere begrepet koding totalt, vil koding danne utgangspunktet for den videre diskusjonen. En praktisk implikasjon av dette bytte av tilnærming, innebærer at det ikke lenger er relevant å referere til begrepene unøyaktighet og flertydighet som iboende egenskaper i kommunikasjonsbudskap. Eventuelle flertydigheter kan tilskrives en rekke forhold, men ikke primært budskapet *per se*. Det ansees derfor mer adekvat å stille spørsmål ved hva det er som eventuelt gjør at kommunikasjonsbudskap fremstår unøyaktig eller flertydig. Samtidig skal det bemerkes at spørsmålet forutsetter en utvidet tilnærming til studier av kommunikasjon utover det pragmatiske perspektivet WBJ forfektet. Det er først og fremst

nødvendig ettersom deres primærfokus på observerbar atferd ikke er tilstrekkelig for å gi beskrivelser av generelle sider ved analog kommunikasjon i denne sammenheng.¹⁴⁷

8.3.1 Koding som utgangspunkt

Analoge kommunikasjonsbudskapers flertydighet referer nødvendigvis til hva disse budskaper betyr, eller hva som utgjør deres betydningsinnhold. Betydningsinnholdet refererer igjen blant annet til kommunikasjonsbudskapet i ulik form, avhengig av hvilket kommunikasjonsbudskap det siktes til; intendert budskap, budskap sendt, selve budskapet, budskap mottatt og budskap fortolket (jf. Windahl, Signitzer & Olson 1992). Disse fem ”budskapstyper” samsvarer videre i større eller mindre grad avhengig av en rekke forhold, blant annet støy.¹⁴⁸ I denne sammenheng er derimot i første rekke to andre forhold av særlig interesse, kontekstens betydning og kodeferdigheter.

Det første, som tidligere er omtalt og implisitt gjennomgående diskutert i dette kapittelet, er betydningen av begrepet kontekst. Kontekstbegrepet har ulike konnotasjoner, som alle utøver en samtidig påvirkning på kommunikasjonsprosessen og kommunikasjonsbudskapets betydningsinnhold. (Heath & Bryant 1992, Knapp, Miller & Fudge 1994) Å ignorere hele eller deler av denne påvirkning har selvfølgelig vesentlig betydning for hvordan en beskriver budskapers egenart og betydning. WBJ anerkjenner betydningen begrepet kontekst i forbindelse med at alle budskap består av to delaspekter, henholdsvis innholds- og relasjonsaspektet, der relasjonsaspektet fungerer som metakommunikasjon eller kontekst for innholdsaspektet. Utlegningen er interessant, viktig og relevant. Kontekstbegrepet har likevel andre konnotasjoner som virker å være utelatt under deres utlegning av kommunikasjonens andre bimodale karakter, nemlig forholdet mellom analog og digital kommunikasjon. Den første gjelder betydningen av kontekst som lokasjon, omgivelser, fysiske rammer eller betingelsene hvor kommunikasjonsbudskap og ikke minst interaksjon foregår. Forholdet er som nevnt tidligere omtalt. Den siste betydningen er, med en antagelig noe uvanlig bruksmåte, en form for intrapersonlig kontekst av typen lagrede erfaringer i form av kunnskap og holdninger.

¹⁴⁷ Jf. kap. 5.1.3

¹⁴⁸ Jf. kap. 4.2.3

Akkumulerte erfaringer av kunnskap og holdninger angår og konstituerer ferdigheter i ikke-verbal kommunikasjon. Ikke-verbale kommunikasjonsferdigheter utgjør herunder det andre forholdet som direkte er med på å påvirke i hvilken grad de fem ”budskapstypene” Windahl, Signitzer & Olson (1992) presenterer samsvarer med hverandre. Det er blant annet forhold og samsvar mellom disse budskapstypene som påvirker betydningen, og nødvendigvis også enhver diskusjon eller debatt hvorvidt kommunikasjonsbudskap oppfattes nøyaktige, klare og entydige, eller flertydige som WBJ uttrykker. I det minste trenger nøyaktigheten å ha et kriterium for sammenligning. Ferdighetsbegrepet som binder disse ”budskapstyper” sammen er koding, også omtalt som sensitivitet i litteraturen om mellommenneskelig kommunikasjon. Kodebegrepet var godt kjent og etablert allerede da WBJ skrev ”Pragmatics” i 1967.¹⁴⁹

Implisitt i det videre ligger som presisert under avsnittet om kontekst, at budskapet har ingen verdi i kraft av seg selv. Noe rigid sagt så oppstår kommunikasjon – ikke fordi betydningsinnhold overføres, men fordi betydning utløses i sinnet hos mottageren, fordi budskapet deles heller enn overføres (Cherry 1959), fordi betydningsinnhold ikke ligger i budskap men derimot i person (Bochner & Kreuger 1979), i streng subjektiv forstand fordi budskap betyr hva mottageren mener det betyr (Berlo 1960). Snakk om flertydighet kan derfor ikke attribueres til budskapet i seg selv, men må knyttes til noe annet. Noe annet blir i denne sammenheng spørsmålet om ferdigheter i koding, eller rettere sagt mer eller mindre av denne ferdighet.

8.3.2 Sensitivitet - kodeferdigheter

I tiden etter WBJ, kanskje spesielt under de siste tiårene, har det vært en ekstensiv forskning og en enorm utvikling av kunnskap innenfor området ikke-verbal kommunikasjon. Selv om denne forskningen først og fremst har rettet fokus mot den ikke-verbale kommunikasjonens struktur og den ikke-verbale kommunikasjonsprosessen (Riggio 1992), er også en betydelig oppmerksomhet rettet mot studier av ferdigheter i ikke-verbal kommunikasjon (Burgoon 1994). Ferdighetstilnærmingen har kanskje mottatt sine vesentligste incitamenter fra

¹⁴⁹ Det er før vist til at Bateson bruker kodebegrepet. Et søk i BIBSYS og artikkelsøk i ISI Web of Science bekrefter dessuten at kodebegrepet var vel etablert på 1960-tallet.

forskningen og arbeidet til Rosenthal m fl. (1979), der målinger av individuelle forskjeller blant annet er gjort ut i fra testen PONS (Profile of Nonverbal Sensitivity).¹⁵⁰

På generelt grunnlag innbefatter ikke-verbale kommunikasjonsferdigheter evnen til å *kode* og dekode budskap, evnen til å kontrollere og regulere emosjonelle uttrykk, samt ferdigheter i ikke-verbal styring og kontroll av interaksjon. Utdypet mer spesifikt kan dette dreie seg om alt fra ferdigheter knyttet til det å initiere og opprettholde relasjoner, semantiske ferdigheter, ferdigheter i å avsløre eller skjule uriktige fremstillinger og løgn, empatiske ferdigheter, eller ferdigheter i å etablere og opprettholde mellommenneskelig forståelse (Riggio 1992). Ut i fra en mer allmenn kategorisering deles gjerne ikke-verbale kommunikasjonsferdigheter, som også har sine motsatser i kategorisering av verbale kommunikasjonsferdigheter, inn i tre grupper – ferdigheten å *kode*, ferdigheten å *dekode*, samt ferdigheten å *regulere interaksjon*. Herunder holdes de verbale ferdigheter utenfor, og diskusjonen begrenses til kode- og dekodeferdigheter i ikke-verbal kommunikasjon, med vekt på sensitivitet i mellommenneskelig kommunikasjon.

Hva angår den første kategorien, gjenspeiler litteraturen det faktum at ferdigheter i å kode eller sende ikke-verbale budskap, domineres av kommunikasjon av emosjonelle budskap. Både evnen til effektivt å kunne kode og uttrykke-, og å kunne dekode og forstå ikke-verbale emosjonsbudskap, viser seg å være av helt elementær betydning for sosial tilpasning og opplevelser av gode relasjoner (Schachner, Shaver & Mikulincer 2005). Litteraturen og forskningen som kanskje først og fremst har vært opptatt av koding av ansiktsuttrykk, tonefall og stemmeleie, samt andre paralingvistiske uttrykk og kroppsbevegelser – omtaler også kodeferdigheter som ”expressiveness” (Riggio 1992).

Den andre ferdighetsdimensjonen, å dekode eller motta kommunikasjonsbudskap, er på sin side i litteraturen ofte omtalt under begrepet sensitivitet (jf. Rosenthal m.fl.1979). Mellommenneskelig sensitivitet er evnen til å nøyaktig oppfatte og fortolke det personlige-, mellommenneskelige- og sosiale miljø (Rosip & Hall 2004). Montpare (2004) bedyrer at ingen diskusjon av ikke-verbal atferd vi kunne bli komplett uten å ta i betraktning spørsmål som angår sensitivitet. Innenfor dette området er det publisert et anseelig antall studier og

¹⁵⁰ En rekke korte ikke-verbale budskap uttrykkes gjennom ulike ikke-verbale kanaler av en skuespiller som blir filmet. Disse budskap blir så dekodet av forsøkspersonene.

artikler, og som en referanse registrerte Hall (1985) godt over hundrede ulike studier som ene og alene tok for seg genderforskjeller i å dekode ikke-verbale budskap.¹⁵¹

8.3.3 Forskjeller i koding og dekodning

En meta analyse og en komparativ sammenligning utført av Burgoon (1994) av en rekke kvantitative studier på området, viser en signifikant korrelasjon mellom de to hovedferdighetene, å kode og dekode ikke-verbale budskap. Det vil si at de som er gode til å kode også er gode til å dekode. Det er videre empiriske belegg for at dekodeferdigheter øker gjennom erfaring og trening, dog kurvlineært i forhold til alder. Evnen til å kode og dekode korrelerer videre med kjønn og personlighetstrekk, og for eksempel er kodeferdigheter størst blant ekstroverte, ikke-ordknappe, og fysisk attraktive personer. Dekodeferdigheter er på den andre siden, størst blant de som er selskapelige, sosiale, og de som skårer lavt på Machiavellisme. Selv om kvinner generelt skårer høyere enn menn på både kode- og dekodeferdigheter, virker det uavhengig av kjønn, som om de som er gode kodere og dekodere utviser denne ferdigheten på kryss av forskjellige typer av ikke-verbal atferd som kodes eller dekodes. Rase, utdanningsnivå og intelligens derimot, later ikke til å ha noen signifikant sammenheng i forhold til ferdigheter. Yrke derimot virker til en viss grad å korrelere med kodeferdigheter, og personer med gode ferdigheter antas å bli tiltrukket av yrker der denne ferdigheten er av betydning (jf. også Bull 2002).

8.3.4. Nyere bidrag

Selv om nyere forskning viser at det er en diskrepans mellom personers oppfattede mellommenneskelige sensitivitet (som å identifiserer løgn, intensjoner og emosjoner) og deres egen oppfatning av denne sensitiviteten, er denne diskrepansen størst hos de som skårer dårligst på sensitivitet i utgangspunktet. Det vil si at disse i størst grad tenderer til å overestimere egen sensitivitet (Ames & Kammrath 2004). Forskningen har samtidig og likevel, selv om de underliggende mekanismer om *hvorfor* ikke er like klare, etablert det faktum at personer evner å nøyaktig dekode andre personers ikke-verbale (analoge) kommunikasjonsatferd (Rosip & Hall 2004). I og med det som nevnt tidligere er tilfellet at de som er gode dekodere også er gode kodere (Burgoon 1994), må det kunne utledes at ”folk

¹⁵¹ Tallet er angivelig mye høyere i dag da vitenskapelige fremskritt har fremprovosert andre og nyere målemetoder og hypoteser.

flest” er både relativt nøyaktig og presise til å uttrykke så vel som fortolke, analog eller ikke-verbal kommunikasjonsatferd. Disse forskningsresultater er og gjennomgående i tråd med de innvendinger som er rettet mot WBJ og deres utlegning av kjennetegn ved analoge kommunikasjonsbudskap i dette kapittelet. Om ikke det medfører riktighet som Ølgaard (1991) påstår at analog kommunikasjon er *lett* å forstå eller avkode, kodes den likevel med relativt stor nøyaktighet.¹⁵²

To spesialutgaver av *”Journal of Nonverbal Behavior”* (Høst / Vinter 2004) viser et lite utsnitt av hvor mangefasettert og detaljert forskning og viten på dette området er, og større deler av dette utsnittet støtter opp under ”nøyaktighetshypotesen”. Mast & Hall (2004) undersøkte for eksempel hvor nøyaktig personer kan bedømme andre personers status i en arbeidskontekst, hvilke ikke-verbale atferdsuttrykk som var avgjørende for vurderingene, om vurderingssubjektets kjønn var av betydning, og sist men ikke minst hvor nøyaktige disse bedømmelser generelt var. Resultatene viste at de var signifikante. En annen rapport viser at mellommenneskelig sensitivitet og personpersepsjon dokumenterer overraskende nøyaktighet i å bedømme intelligens og god helse ut i fra ansiktsuttrykk. Selv om funnene for noen av utvalgene er moderate, men signifikante, er de likevel imponerende når det tas i betraktning den begrensede informasjonen som er tilgjengelig for dekoding (eks. sort / hvitt fotografi) (Zebrowitz & Rhodes 2004). Zebrowitz og Rhodes funn er for øvrig i samsvar med de generelle konklusjoner Ambady & Rosenthal fremsetter, om at vurderinger av såkalte ”thin-slice” stimuli, det vil si komplekse vurderinger av ikke-verbal atferd med utgangspunkt i begrenset atferdsinformasjon over et relativt begrenset og kort tidsrom, kan utføres rimelig nøyaktig (i Aloni & Bernieri 2004).

Videre er det, selv om det ikke i alle situasjoner nødvendigvis er tilfellet at personer som kjenner hverandre godt er bedre til å tolke eksempelvis ansiktsuttrykk enn fremmede, likevel grunnlag for å gi støtte til den konvensjonelle kunnskap og intuitive hypotese om at personer er bedre til å lese og tolke ikke-verbale kommunikasjon blant dem som står en nærmest (Sternglanz & DePaulo 2004). Dette faktum, som til en viss grad er bundet til den ikke-verbale atferden og emosjonens natur, kan selvfølgelig være en konsekvens av at personer som kjenner hverandre godt også har erfaring med hverandres ikke-verbale atferd. Nære venner har nødvendigvis erfaring med å observere hverandres idiosynkratiske reaksjoner på

¹⁵² Jf. kap. 8.1.1

ulike situasjoner (Aronson, Wilson & Akert 1997). Sett hen til at det meste av ikke-verbal eller analog kommunikasjon foregår mellom personer som kjenner hverandre i utgangspunktet (Burgoon 1994), så er dette av vesentlig betydning.

8.4 Oppsummering

Utover påstanden om at sannhetsfunksjoner ikke kan uttrykkes analogt gir WBJ kategorisk uttrykk for at analog kommunikasjon, som en motsetning til digital kommunikasjon, i stor grad er preget av flertydighet og unøyaktighet. Ovennevnte diskusjon har hatt til hensikt å vise at dette er lite adekvate beskrivelser av egenskaper ved analog kommunikasjon, da beskrivelsene ikke nødvendigvis er tilfellet. I det store og det hele er det også noe forundrende hvorfor forholdet mellom egenskapene ved analog- og digital kommunikasjonen i det hele tatt er viet såpass stor oppmerksomhet i WBJ. Dette fordi det er vanskelig å virkelig se de pragmatiske implikasjonene, eller "the pragmatic importance of certain differences between the digital and analogic modes of communication", som de selv uttrykker (WBJ:64). På tross av deres pragmatiske utgangspunkt, erfaring fra familierapi og praksis med så vidt reelle og virkelige situasjoner, kommer dette som sagt likevel ikke tydelig frem.

Det er selvfølgelig fortsatt slik at de fleste av våre siviliserte "achievements would be unthinkable without (...) having evolved digital language" (WBJ:63). Å skulle forklare Einsteins relativitetsteori ved bruk av analog kommunikasjon ville nok vært en besværlig oppgave. Men det er også fortsatt slik at de samme "achievements" ville vært like utenkelig *uten* analog kommunikasjon – for det å forestille seg menneskelig sameksistens uten analog kommunikasjon, er en vel så besværlig oppgave.

WBJ tenderer gjennom metaforbruken og begrepsdikotomien analog- og digital kommunikasjon, og gjennom sin utlegning rundt disse begreper, å miste av synet noe av det som særpreger menneskelig kommunikasjon. De understreker innledningsvis at mennesket er det eneste levende vesenet som kommuniserer både analogt og digitalt. Gjennom deres polarisering kommer det på langt nær frem at dette er et både òg, det vil si at analog- og digital kommunikasjon er simultane prosesser som er vanskelig å skille ad – og ikke et enten eller.

Bavelas (1992) har i ettertid erkjent dette problem, blant annet i forhold til at det i WBJ er gitt uttrykk for at det eksisterer separate ”kanaler” for verbal (digital) og ikke-verbal (analog) kommunikasjon dedikert til ulike bruk. Kanskje mest fremtredende har dette vært uttrykt, både implisitt og eksplisitt, når det har vært hevdet at kommunikasjonens innholdsaspekter ”transporteres” verbalt, og kommunikasjonens relasjonsaspekter ikke-verbalt.¹⁵³ Selv om et teoretisk rammeverk fremstiller digitale og analoge koder som forskjellig fra hverandre, brukes de som sagt samtidig, og kan ofte vanskelig atskilles i pågående interaksjon. For eksempel kan et ord som er digitalt, bli uttrykt på en rekke analoge måter (høyt, lavt, gråtende osv). På den annen side kan for eksempel visse emosjoner som gjerne uttrykkes analogt, best forstås når de beskrives digitalt. Dette kan være tilfellet i situasjoner der det er vanskelig å ta den andres perspektiv, fordi erfaringene som ligger til grunn for den andres emosjoner ikke er selvopplevd. Terapisituasjoner hvor et annet menneske har behov for å snakke om hvordan det er å miste et barn, ta et annet menneskes liv, eller gjennomgå en skillsmisse, kan være et slikt tilfelle.

Ved å erkjenne at ikke-verbal eller analog kommunikasjon er en integrert del av språket, og at verbal og ikke-verbal atferd er så fullstendig integrert at de ofte bytter plass i interaksjonssekvenser, representerer Bavelas (1992) med sin erkjennelse i ettertid et viktig og vesentlig skifte fra polaritetstenkningen i WBJ. Et skifte henimot en budskapsorientering, eller det hun selv betrakter som en integrert eller ”integrated message modell” (Bavelas 1992, Bavelas & Chovil 2000). På *generelt grunnlag antydes* et skifte bort fra en polaritetstenkning mellom analog- og digital for øvrig å kunne innebære et skifte i fokus hvor det ikke lenger er interessant å snakke om egenskaper ved analoge kommunikasjonsbudskap (eller for den saks skyld digitale) per se. Fremfor å spørre om en enkelt kommunikasjonssenheter eller et enkeltbudskap er unøyaktig eller flertydig, er det antagelig av større betydning hvilke typer analoge eller ikke-verbale kommunikasjonsbudskap det snakkes om, hvem som kommuniserer med hvem, i hvilken sammenheng, i forhold til hvilket tema, og ikke minst hvilke verbale kommunikasjonsbudskap som uttrykkes parallelt. I transmisjonsparadigmet som WBJ’s kommunikasjonsteori var en reaksjon på, ble nettopp dette fremhevet på en enkel og tydelig måte allerede da Lasswell skrev; ”Who Says What In Which Channel To Whom With What Effect (1948:37). Det kunne selvfølgelig også vært lagt til ”Where” (konteksten).

¹⁵³ Bavelas mener gjennom sin forskning nå å kunne dokumentere at innholdsaspektet i mange tilfeller kommuniseres analogt, jf. Bavelas (1992), Bavelas & Chovil (2000).

9. AVSLUTNING

Til grunn for valget av tema i denne oppgaven har i grove trekk ligget den generelle betydningen og spredningen begrepet kommunikasjon har i dagens samfunn, fraværet av eksplisitt anvendelse av det samme begrepet i pedagogikkstudiets innhold og organisering, samt en mulighet til fordypning i et felt utenfor de alminnelige ”grenser” i eget fag. Utgangspunktet har videre vært et ønske om å vite noe om, samt en ambisjon om å diskutere og formidle eksisterende betraktninger av begrepet kommunikasjon. Dette er gjort ved å se teori i forhold til teori. Herunder har ligget en intensjon om å ikke inkludere aktiviteter menigmann eller andre regner for ”kommunikasjonsaktiviteter”, dersom disse aktiviteter i fagterminologien i utgangspunktet ikke benevnes med begrepet kommunikasjon eller kommunikasjonsstudier. Nødvendigvis har dette medført at forhold som kunne ha relevans for oppgaven er valgt bort, men å velge noe vil alltid være å velge bort noe annet. Også i fag og forskningssammenheng.

Fremstillinger og diskusjoner har videre enten hatt som siktemål, eller hatt direkte forankring i, Watzlawick, Bavelas og Jacksons (1967) kommunikasjonsteori og deres klassiker ”*Pragmatics of Human Communication*”. Begrepsdiskusjonen har derfor vel så mye vært en diskusjon av denne teorien, slik den tilkjennegis i dette arbeidet. Som en innledning til diskusjonen ble deler av utviklingen innenfor kommunikasjonsfeltet presentert som en forståelsesramme, etterfulgt av en organisering av feltet og herunder plassering av den relasjonelle kommunikasjonsteori. Det ble så foretatt en analyse av noen definisjoner på begrepet kommunikasjon, som i tillegg til å illustrere hva som *kan* betraktes som kommunikasjon, dessuten viser deler av den spredning begrepet har i fagfeltet. Til slutt, før gjennomgangen av WBJ’s teori i andre del, ble en grunnmodell som fremfor alt har hatt essensiell betydning for hele det nåværende kommunikasjonsfeltet – Shannon & Weavers (1949) matematiske kommunikasjonsteori og tilhørende begrep – presentert.

9.1 Kort konklusjon

At WBJ’s teori ble valgt som utgangspunkt i denne oppgaven, bygget først og fremst på den betydning det tidligere er vist til at teorien har hatt innenfor studiet av mellommenneskelig kommunikasjon. Teorien som beskriver et generelt sett å betrakte kommunikasjon i

relasjoner, fremstår intuitivt enkel. Gjennom arbeidet med teori ble det imidlertid klart at så nødvendigvis ikke var tilfellet. Påstandene som ble fremsatt tidligere om at deler av innholdet i aksiomene later til å være tentativer heller enn aksiomer, at konklusjoner ikke alltid følger av premissene, og at det ikke alltid er like entydig hva som utgjør premissene, er forhåpentligvis derfor underbygget i oppgavens andre del.

En tendens som har preget betraktningene av kommunikasjon i WBJ sitt arbeid er verdt å summere opp. I gjennomgående betraktninger tegnes et bilde, ved en form for polaritetstenkning, der det trekkes skillelinje mellom ulike aspekter og karaktertrekk ved kommunikasjonsaktivitet. Tendensen kan illustreres i figuren nedenunder.

Digital	Analog
Verbal	Ikke verbal
Innhold	Relasjon
Kommunikasjon	Metakommunikasjon
Hva som sies	Hvordan det sies
Ord	Punktivering
Kognitiv	Affektiv
Datainnhold	Dataprogramvare
Binær	Kontinuum

Figur 5; Ulike aspekter og karaktertrekk ved kommunikasjon

Argumentasjonen og operasjonaliseringene ført i pennen av WBJ i den anledning, har tidvis kanskje vært uttrykt klarere og mer ensidig (eller tosidig for å være mer presis) enn slik virkeligheten i praksis fremstår. Å beskrive i henhold til operasjonaliserte kategorier er en del av den teoretiske vitenskapens oppgave. Problemet er at beskrivelser av virkeligheten ikke er annet enn beskrivelser, og konsekvensen at skiller noen ganger fremstår kunstig der det ikke er grunn for det. For å bruke Dantzig; "The harmony of the universe knows only one musical form – the *legato*; while the symphony of number knows only its opposite – the *staccato*. All attempts to reconcile this discrepancy are based on the hope that an accelerated *staccato* may appear to our senses as a *legato*. Yet our intellect will always brand such attempts as

deceptions and reject such theories as an insult, as metaphysics that purports to explain away a concept by resolving it into its opposite" (1954:171).

Bavelas (1992) har som nevnt (kap. 6-8) delvis justert "skillelinjen" som med WBJ ble "trukket" i 1967, hvor hun nå mer jobber ut i fra en "integrated message" modell (jf.Griffin 1997). Mye av diskusjonen og problematikken rundt de opprinnelig fremsatte aksiomer, ville antagelig kunne vært løst ved å stipulere eller fjerne den vertikale linjen i modell 5. Et frislipp på en polaritetstenkning og et "spenningsforhold" utover det til enhver tid kanskje hensiktsmessige.

Om det skal trekkes en siste konklusjon om kommunikasjonsbegrepet på bakgrunn av det som er skrevet i denne oppgaven, må kommunikasjonsbegrepet sies å være rikt på innhold. Dette er noe WBJ tydelig får frem, og kanskje spesielt fremtredende er det som den gang var et nytenkende fokus på ikke-verbal eller analog kommunikasjonsatferd. Prisen kan sies å være et begrep som ikke nødvendigvis blir entydig, men rammen for begrepet er en annen sak. Det kan være grunn til å spørre om det i det hele tatt har vært deres intensjon å fremsette et entydig kommunikasjonsbegrep, eller om det er formålstjenelig å snevre begrepet inn for ethvert forskningsformål. En bredere betraktning av kommunikasjon i mellommenneskelig sammenheng vil kunne innebære et bredere spekter av observasjoner, når så er hensikten. For kommunikasjon som en betegnelse for en mangefasettert aktivitet i mellommenneskelige relasjoner og sameksistens, er rikdom i beskrivelser kanskje ofte ønskelig.

9.2 Egenerfaring

Kommunikasjonsfeltet har vært et interessant og utfordrende felt å jobbe med. Utfordringen lå i prosjektet a priori, og må i all hovedsak knyttes til møtet med store mengder av ukjent teori. Oppgavens omfang er ikke mindre en stor utfordring, men må i første rekke tilskrives til den jomfruelige erfaring, og ikke valg av tema. Det interessante derimot var ikke gitt a priori, selv om det lå delvis til grunn som en forventning for starten med arbeidet. Sett retrospektivt har det interessante sammenheng med flere forhold, flere av personlig karakter. Dette er individuelle erfaringer primært av individuell interesse.

Innledningsvis ble det antydnet at kommunikasjon både har vært og er en viktig del av faget pedagogikk. Selv om intensjonen ikke har vært å plassere kommunikasjon i denne oppgaven

innenfor pedagogikkfagets tradisjonelle rammer (eller så vidt resultatet), har konstruksjonen av erkjennelse forstått som arbeidsprosessen med oppgaven (Dale 1992), bekreftet den innledningsvise antydning. Bortenfor bøker, artikler og diskusjoner, der begrep som pedagogikk, undervisning, læring, motivasjon eller skole er plassert i overskriftene, eksisterer et felt med definitiv relevans også for pedagogiske refleksjoner og arbeid. I så måte er et frø sådd for egen del.

Utover rekonstruksjonen av erkjennelsen (oppgaven som dokument) har selve lese-, skrive og refleksjonsprosessen, i et felt preget av en fragmentert historie og en relativt ditto samtid (kapittel 2 og 3), vært interessant. Å ferdes i et slikt felt er ingen helt ny erfaring, da pedagogikkfaget også må sies å være preget på ulike måter av de samme kjennetegn. Antagelig er mange fag og fagfelt fragmenterte i *relativ* betydning, avhengig av ståsted og utgangspunkt for den relative vurdering. Spørsmål som dreier seg om faglig plassering og identitet, samt autoritet og anerkjennelse i eget fag, gis perspektiv nettopp i møtet med et nytt felt – et felt som er fragmentert.

Hva som har kommet klarere frem er derfor at det som definerer eget eller andre fagfelt ikke nødvendigvis er den kunnskap faget produserer (epistemologi), men heller synet på det som er faget eller feltets idé (ontologi). I avgrensingen under innledningen (kap. 1.2) ble dette indirekte presisert ved å understreke at intensjonen i oppgaven ikke var å si noe om hva kommunikasjon *er*, men snarere diskutere hvordan kommunikasjon kan *betraktes*. Skillet er av avgjørende betydning, og legitimerer søken etter ny kunnskap, forståelse og erkjennelse utenfor de faste rammer av pedagogikkfaget (slik de har fremstått opp igjennom studiets innhold og organisering). Legitimiteten ligger nettopp i at det som søkes etter er kunnskap om hvordan kommunikasjon kan betraktes, og ikke hva kommunikasjon er. Sistnevnte vil noen heller si ikke umiddelbart er et pedagogisk oppdrag.

Uledet av perspektivet om at det som konstituerer et fagfelt ikke nødvendigvis er den kunnskapen feltet generer, gis uttrykket ”fragmentert” etymologisk i så måte positive konnotasjoner. Dette er ikke et ledd i et slags semantisk sjongleri, men en pragmatisk konsekvens av en tilnærming til tverrfaglig kunnskap. Om pedagogikk som et eklektisk fag har ”nytte” av fagets ulike disipliner og forbindelser til andre fag – så som filosofi, sosiologi, historie og psykologi – så vil den eklektiske tilnærming også kunne ha godt av å ta inn under seg litt av det mangfold av kunnskap, teori og innsikt kommunikasjonsfeltet ”besitter”.

10. LITTERATURLISTE

(Alle henvisninger som er gjort i oppgaven til internett ble oppdatert den 10.03.2007)

Aloni, Maya & Bernieri, Frank J. (2004): Is love blind? The Effects of Experience and Infatuation of the Perception of Love. I: Journal of Nonverbal Behavior 28 (4), 287-295.

Ames, Daniel R. & Kammrath, Lara, K. (2004): Mind-reading and Metacognition: Narcissism, Not Actual Competence, Predicts Self-estimated Ability. I: Journal of Nonverbal Behavior 28 (3), 187-209.

Anderson, James A. & Baym, Geoffrey (2004): Philosophies and Philosophic Issues in Communication. I: Journal of Communication 54, 589-615.

Andersen, Peter A. (1991): When One Cannot Not Communicate? A Challenge to Motley's Traditional Communication Postulates. I: Communication Studies 42 (4), 309-325.

Aronson, Elliot, Wilson, Timothy D. & Akert, Robin M. (1997): Social Psychology. New York. Longman.

Aschehougs konversasjons leksikon (1959). Oslo: Forlaget av Aschehoug.

Ashby, Ross W (1957): An Introduction to Cybernetics. London: Chapman & Hall.

Atkinson, Rita L. m. fl. (1996): Hilgard's Introduction to Psychology. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers.

Bateson, Gregory (1935): Culture Contact and Schismogenesis. I: Man 35, 178-183.

Bateson, Gregory (1951): Information and Codification: A Philosophical Approach. I: Ruesch, Jurgen & Bateson; Gregory (1951) Communication. The Social Matrix of Psychiatry. New York: W.W. Norton & Company

Bateson, Gregory m.fl (1956): Toward a Theory of Schizophrenia. I: Behavioral Science 1, 251-264. The Mental Health Research Institute: University of Michigan.

Bateson, Gregory (1958): Naven: A Survey of the Problems Suggested by a Composite Picture of the Culture of a New Guinea Tribe Drawn From Three Points of View. California: Stanford University Press

Bateson, Gregory (1970): A Note on the Double Bind. I: Jackson, Don D. (1970): Communication, Family, and Marriage. Palo Alto: Science and Behavior Books.

Bateson, Gregory & Jackson Don. D (1970): Some Varieties of Pathogenic Organization. I: Jackson, Don D. (1970): Communication, Family, and Marriage. Human Communication. Palo Alto: Science and Behavior Books.

Bateson, Gregory (1972): Steps to an Ecology of Mind. Chicago: The University of Chicago Press.

Bateson, Gregory (1976): Foreword. A Formal Approach to Explicit, Implicit and Embodied Ideas and to Their Forms of Interaction. I: Sluzki, Carlos E. & Ransom, Donald C. (1976): Double Bind: The Foundation of the Communicational Approach to The Family. New York: Grune & Stratton.

Bateson, Gregory (1991): Ånd og natur. En nødvendig enhet. København: Rosinante Paperbacks.

Baune, Øyvind (1993): Språk, logikk og argumentasjonsteori. Øyvind Baune: Oslo.

Bavelas, Janet B. (1983): Situations That Lead to Disqualification. I: Human Communication Research 9 (2), 130-145.

Bavelas, Janet B. (1990): Behaving and Communicating: A Reply to Motley. I: Western Journal of Speech Communication 54, 593-602.

Bavelas, Janet B (1992): Research into the Pragmatics of Human Communication". I: Journal of Strategic and Systemic Therapies 11(2), 15-29.

Bavelas, Janet B. & Chovil, Nicole (2000): Visible Acts of Meaning. An Integrated Message Model of Language in Face-to-Face Dialogue. I: Journal of Language and Social Psychology 19 (2), 163-194.

Beach, Wayne A. (1990): On (Not) Observing Behavior Interactionally. I: Western Journal of Speech Communication 54, 603-612.

Berelson, Bernard (1959): The State of Communication Research. I: Public Opinion Quarterly 23, 1-6.

Berger, Charles R. (1996): Interpersonal Communication. I: Salwen, Michael B. & Stacks Don W. (1996): An Integrated Approach to Communication Theory and Research. Mahwah: Erlbaum.

Berger, Charles R. & Chaffee, Steven H. (1987): Handbook of Communication Science. Newbury Park: Sage Publications.

Berger, Charles R. & Chaffee, Steven H. (1988): On Bridging the Communication Gap. I: Human Communication Research 15, 311-318.

Berlo, David K. (1960): The Process of Communication: An Introduction to Theory and Practice. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Bernstein, Basil, Poulsgaard, Kirsten & Enggaard, Jan (1974): Basil Bernsteins kodeteori: et udvalg af hans artikler om sprog, sosialisering og control. København: Ejler.

Best, John B. (1995): Cognitive Psychology. Fourth Edition. Minneapolis: West Publishing Company.

- Blikrud, Magnus J. (2002): Den virtuelle møteplassen. Begrepet awareness i forståelsen av nettbasert kommunikasjon i lys av Batesons begrepsapparat. Hovedoppgave i pedagogikk. Universitetet i Oslo.
- Blomberg, Wenche (2000): Vade me cum. Liten kokebok for kildehenvisnings- og litteraturlisteskrivere. Universitetet i Oslo: Studie- og forskningsadministrativ avdeling.
- Bochner, Arthur P & Krueger, Dorothy L. (1979): International Communication Theory and Research: An Overview of Inscrutable Epistemologies and Muddled Concepts. I: Communication yearbook 3, 197-211.
- Borgan, Monica (2002): Competency in Communication: A Conceptual Discussion. Hovedoppgave i Pedagogikk: Universitetet i Oslo.
- Branco, Angela U. (2005): Peer Interactions, Language Development and Metacommunication. I: Culture & Psychology 11(4), 415-429.
- Brown, Charles T. & Keller, Paul W. (1973): Monologue to Dialogue: An Exploration of Interpersonal Communication. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Bull, Peter (2002): Communication Under the Microscope. The Theory and Practice of Microanalysis. Hove: Routledge.
- Bulmer, Martin (1984): The Chicago School of Sociology. Institutionalization, Diversity, and the Rise of Sociological Research. Chicago: The University of Chicago Press.
- Burgoon, Judee K. m.fl. (1984): Relational Messages Associated With Nonverbal Behaviors. I: Human Communication Research 10, 351-378.
- Burgoon, Judee K. (1994): Nonverbal Signals. I: Knapp, Mark L. & Miller, Gerald R.: Handbook of Interpersonal Communication. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Burgoon, M., Hunsaker Frank G. & Dawson Edwin J. (1994): Human communication. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- CapLex (1990): Cappelens Ettbinds leksikon. J.W. Cappelens Forlag.
- Carroll, Lewis (1927): Through the Looking Glass. And What Alice Found There. London: MacMillan and Co.
- Chaffé, Steven H. (1988): In Memoriam: Wilbur Schramm, 1907-1987. I: The Public Opinion Quarterly 52 (3), 372-373.
- Cherry, Colin (1957): What is Communication? I: Corner, John & Hawthorn, Jeremy: Communication Studies. An Introductory Reader. London: Edvard Arnold.
- Cherry, Colin (1959). On Human Communication. A Review, a Survey, and a Criticism. Cambridge: The M.I.T. Press

Cherry, Colin. (1966): *The Communication of Information*. I Smith, Alfred G. (1966): *Communication and Culture: Readings in the Codes of Human Interaction*. New York: Holt, Rinehart and Winston.

Clevenger, Theodore Jr. (1991): Can One Not Communicate? A Conflict of Models. I: *Communication Studies* 42/4, 340-353.

Cohen Philip R., Morgan, Jerry & Pollac, Martha E. (1990): *Intentions in Communication*. Cambridge: MIT Press.

Crowley, David & Heyer, Paul (1995): *Communication in History. Technology, Culture, Society*. White Plains: Longman.

Dale, Erling L. (1992): *Pedagogikk og samfunnsforandring 2. Om betingelsene for en frigjørende pedagogikk*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.

Dalland, Olav (1997): *Metode og oppgaveskriving for studenter*. Oslo: Universitetsforlaget.

Dance, Frank E. X. (1970): The "Concept" of Communication. I: *Journal of Communication* 20, 201-210.

Dantzig, Tobias (1954): *Number: The Language of Science*. New York: Doubleday.

Darnell, Donald. K. (1971): Toward a Reconceptualization of Communication. I: *Journal of Communication* 21, 5-16.

Dean, Howard H. (1960): A Rationale for the College Communication Course. I: *Journal of Communication* 10, 20-28.

DeFleur, Melvin L. & Ball-Rokeach, Sandra J. (1989): *Theories of Mass Communication*. Fifth Edition. New York: Longmann

Delia, Jesse G. (1987): *Communication Research: A History*. I Berger, Charles R. & Chaffee, Steven H. (1987): *Handbook of Communication science*. Newbury Park: Sage Publications.

Det nye testamentet (1941): I: *Bibelen eller Den Hellige Skrift*. Oslo: Det norske bibelselskaps forlag.

Ebesu, Amy S. & Burgoon, Judee K. (1996): *Nonverbal Communication*. I: Salwen, Michael B. & Stacks Don W. (1996): *An Integrated Approach to Communication Theory and Research*. Mahwah: Erlbaum.

Ekman, Paul & Friesen, Wallace V. (1969): The Repertoire of Nonverbal Behaviour: Categories, Origins, Usage, and Coding. I: *Semiotica* 1, 49-98.

Emmert, Philip & Donaghy, William C. (1981): *Human Communication: Elements and Contexts*. New York: Random House.

Engquist, Anders (1994): *Kommunikation och förändring*. Stockholm: Rabén Prisma.

- Eysenck, Michael W. (1995): Principles of Cognitive Psychology. East Sussex: Erlbaum, Taylor & Francis.
- Feldman, Robert S. (1992): Applications of Nonverbal Behavioral Theories and Research. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Fiske, John (1997) Kommunikationsteorier : en introduktion. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Fleiner, Truls (1976): Kommunikasjon – En drøfting av begrepet i tverrfaglig perspektiv, og med spesiell vekt på avvikspromatikk. Hovedoppgave i pedagogikk til cand. polit. eksamen. Universitetet i Oslo.
- Forsdale, Louis (1981): Perspectives on Communication. New York: Random House
- Foucault, Michel (1977): Overvåkning og straff. Det moderne fengsels historie. Trondheim: Gyldendal.
- Føllesdal, Dagfinn, Walløe, Lars & Elster, Jon (1996): Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi. Universitetsforlaget: Oslo.
- Gamble, Teri K. & Gamble, Michael (1987): Communication Works. New York: Random House.
- Gerbner, Geroge (1966): On Defining Communication: Still Another View. Journal of Communication 16, 99-103.
- Goodman, Nelson (1968): Languages of Art: An Approach To a Theory of Symbols. Indianapolis: Bobbs-Merril.
- Gottman, John, Markman, Howard & Notarius, Cliff (1977): The Topography of Marital Conflict: A Sequential Analysis of Verbal and Nonverbal Behavior. I: Journal of Marriage and the Family 39, 461-478.
- Grennes, Carl E. (1999): Kommunikasjon i organisasjoner: Innføring i kommunikasjonsteori og kommunikasjonsteknikker. Oslo: Abtakt Forlag AS.
- Griffin, Em (1997): A First Look at Communication Theory. New York: McGraw-Hill.
- Gyldendals Fremmedordbok (1974): Gyldendals Norsk Forlag.
- Haley, Jay (1976): Development of a Theory: A History of a Research Project. I: Sluzki, Carlos E. & Ransom, Donald C. (1976): Double Bind: The Foundation of the Communicational Approach to the Family. New York: Grune & Stratton.
- Hall, Judith A. (1985): Male and Female Nonverbal Behavior. I: Siegman, Aron W. & Feldstein, Stanley (1985): Multichannel Integrations of Nonverbal Behavior. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.

- Hansen, Rolf H. (1986): Kommunikasjon mellom mennesker: En kritikk av sender-mottakerperspektivet i lys av begrepene intersubjektivitet, mening og livsverden. Hovedoppgave i sosiologi. Universitet i Oslo.
- Hovland, Carl I., Janis, Irvin L. & Kelly, Harold H. (1953): Communication and Persuasion. Psychological Studies of Opinion Change. New Haven: Yale University Press.
- Heath, Robert L. & Bryant, Jennings (1992): Human Communication Theory and Research: Concepts, Contexts, and Challenges. Hillsdale: Lawrence Erlbaum.
- Hoel, Torlaug L. (1992): Tanke blir tekst: skrivehjelp for studentar. Oslo: Samlaget.
- Hægeland, Erling E. (2004): Kamouflasje og avsløring: Røpende faktorer hos bytte og jeger. Oslo: Landbruksforlaget.
- Ivey, Alan E. & Hulse, James C. (1971): Communication as Adaption. I: Journal of Communication 21, 199-207.
- Jaksholt, Tormod (1981): Informasjon og kommunikasjon som psykologiske begreper, en teoretisk undersøkelse. Hovedoppgave i psykologi. Universitetet i Oslo.
- Jowett, Garth S., Jarvie, Ian, C. & Fuller, Kathryn H. (1996): Children and the Movies. Media Influence and The Payne Fund Controversy. Cambridge: Cambridge University Press
- Judd, Charles M., Smith, Eliot R. & Kidder, Louise H. (1991): Research Methods in Social Relations. Fort Worth: Saunders College Publishing.
- Katz, Elihu & Lazarsfeld, Paul F. (1960): Personal Influence. The Part Played by People in the Flow of Mass Communications. Glencoe: The Free Press.
- King, Sarah S. (1989): Human Communication as a Field of Study. Selected Contemporary Views. New York: State University of New York Press.
- Klafki, Wolfgang (1959): Kategorial dannelse. I: Dale, E.L. (1992) Skolens undervisning og barnets utvikling. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Knapp, Mark L., Miller, Gerald R. & Fudge, Kelly (1994): Background and Current Trends in the Study of Interpersonal Communication. I: Knapp, Mark L. & Miller, Gerald R.: Handbook of Interpersonal Communication. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Langs, Robert (1983): Unconscious Communication in Everyday Life. New York: Jason Aronson.
- Larsson, Larsåke (1997): Tillämpad kommunikationsvetenskap. Lund: Studentlitteratur.
- Lazarsfeld, Paul F, Berelson, Bernard & Gaudet, Hazel (1960): The People's Choice. How the Voter Makes Up His Mind in a Presidential Campaign. New York: Columbia University Press.

- Lasswell, Harold D. (1927): *Propaganda Technique in the World War*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner & CO.
- Lasswell, Harold D. (1948): *The Structure and Function of Communication in Society*. I: Bryson, Lyman (1948): *The Communication of Ideas*. New York: Harper & Brothers.
- Levy, Mark R. & Gurevitch, Michael (1993): "The Future of the Field – Between Fragmentation and Cohesion. Editors Note. I: *Journal of Communication* 43 (3), 4-5.
- Lewin, Kurt (1951): *Field Theory in Social Science: Selected Theoretical Papers*. New York: Harper & Brothers.
- Littlejohn, Stephen W. (1999): *Theories of Human Communication*. Albuquerque: Wadsworth Publishing Company.
- Lively, Edwin L. (1968): Book Review. *Pragmatics of Human Communication*. I: *Journal of Communication* 18(39), 302-304.
- Lowery, Shearon & DeFleur, Melvin L (1995): *Milestones in Mass Communication Research. Media Effects*. White Plains: Longman.
- Lund, Thorleif & Christophersen, Knut A. (1999): *Innføring i statistikk*. Oslo: Universitetsforlagets Metodebibliotek.
- Lyngroth, Svein (1988): *Makt og kommunikasjon. Hovedoppgave i pedagogikk*: Universitetet i Oslo.
- Mast, Marianne S. & Hall, Judith A. (2004): Who Is The Boss and Who is Not? Accuracy of Judging Status. I: *Journal of Nonverbal Behavior* 28 (3), 145-165.
- Mattelart, Armand & Mattelart, Michèle (1998): *Theories of Communication. A Short Introduction*. London: SAGE Publications.
- McCroskey, James C. & Richmond, Virginia P. (1996) *Human Communication Theory and Research: Traditions and Models*. I: Salwen, Michael B. & Stacks Don W. (1996): *An Integrated approach to communication theory and research*. Mahwah: Erlbaum.
- McNeill, David (1985): So You Think Gestures Are Nonverbal? I: *Psychological Review* 92 (3), 350-371.
- McQuail, Denis & Windahl, Sven (1993): *Communication Models for the Study of Mass Communications*. London: Longman.
- Mead, George H. (1962): *Mind, Self and Society. From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Millar, Frank E., Rogers-Millar, Edna L. & Courtright, John A. (1979): Relational Control and Dyadic Understanding: An Exploratory Predictive Regression Model. I: *Communication Yearbook* 3, 213-224.

- Millar, Frank E. & Rogers, Edna (1976): A Relational Approach to Interpersonal Communication: I Miller, Gerald R. (1976): Explorations in Interpersonal Communication. Beverly Hills: SAGE Publications.
- Miller, Gerald R. (1966): On defining communication: Another stab. I: Journal of Communication 16, 88-98.
- Mitchell, Robert W. (1991): Bateson's Concept of "Metacommunication" in Play. I: New Ideas in Psychology 90 (1), 73-87.
- Montpare, Joann M. (2004): Exploring Interpersonal Sensitivity: What, Who, Why, and to What End? I: Journal of Nonverbal Behavior 28 (3), 143-144.
- Morris, Charles (1946): Signs, Language and Behaviour. New York: Prentice-Hall.
- Motley, Michael T. (1990a): On Whether One Can(not) Not Communicate: An Examination via Traditional Communication Postulates. Western Journal of Speech Communication 54, 1-20.
- Motley, Michael T. (1990b): Communication as Interaction: A Reply to Beach and Bavelas. I: Western Journal of Speech Communication 54, 613-623.
- Motley, Michael T. (1991): How One May Not Communicate: A Reply to Andersen. Communication studies 42 (4), 326-339.
- Mumby, Dennis K. (1997): Modernism, Postmodernism, and Communication Studies: A Rereading of an Ongiong Debate. I: Communication Theory 7, 1-28.
- Newman, John B. (1960): A Rationale for a Definition of Communication. I: Journal of Communicaton 1, 115-124.
- Nilsson, Lars G. (1983): Kommunikation som psykologisk prosess. I Nowak, Kjell, Andrén, Gunnar & Strand, Hans (1983): Kommunikationsporecesser. Stockholm: Akademilitteratur
- Nowak, Kjell (1983): Perspektiv på kommunikation. I: Nowak, Kjell, Andrén, Gunnar & Strand, Hans (1983): Kommunikationsporecesser. Stockholm: Akademilitteratur
- Nyborg, Magne (1994): Pedagogikk. Studiet av det å tilrettelegge best mulige betingelser for læring – hos personer som kan høyst ulike forutsetninger for å lære. Asker: Inap-forlaget.
- Ong, Walter J. (1990): Muntlig och skriftlig kultur. Teknologiseringen av ordet. Göteborg: Anthropolos.
- Parks, Malcolm R. (1977): Relational Communication: Theory and Research. I: Human Communication Research 3 (4), 272-381.
- Patch, Michael E. (1995): The Effect of Asymmetrical Use of Metacommunicative Behavior on Judgements of Power. I: The Journal of Social Psychology 135 (6), 747-753.

- Pearce, Barnett W. & Foss, Karen A (1990): The Historical Context of Communication as a Science. I: Dahnke, Gordon L., Fernández-Collado, Carlos & Clatterbuck, Glen W (1990): Human Communication: Theory and Research. Belmont: Wadsworth.
- Peters, John D. (1996): Tangled Legacies. Symposium. I: Journal of Communication 46 (3), 85-87.
- Pihl, Joron (1991): Analyse av den relasjonelle subjektforståelsen innenfor dialektisk teori, kommunikativ handlingsteori og Batesons kybernetiske systemteori. Hovedoppgave i Pedagogikk. Universitetet i Oslo
- Plummer, Ken (1997): The Chicago School. Critical Assessments (Vol. 1-4). London: Routledge.
- Polanyi, Michael (1973): Personal Knowledge. Towards a Post-Critical Philosophy. London: Routledge & Kegan Paul.
- Pool, Ithiel d. S. m.fl. (1973): Handbook of Communication. Chicago: Rand McNally.
- Poyatos, Fernando (1981): Punctuation as Nonverbal Communication: Toward an Interdisciplinary Approach to Writing. I: Semiotica 24 (1/2), 91-112.
- Reardon, Kathleen K. & Rogers, Everett M (1988): Interpersonal Versus Mass Media Communication – A False Dichotomy. I: Human Communication Research 15, 284-303.
- Ricœur, Paul (1988): Från text till handling: en antologi om hermeneutikk. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion
- Riggio, Ronald E. (1992): Social Interaction Skills and Nonverbal Behavior. I: Feldman, Robert S. (1992): Applications of Nonverbal Behavioral Theories and Research. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.
- Rogers-Millar, Edna L. & Millar, Frank E. (1979): Domineeringness and Dominance: A Transactional View. I: Human Communication Research 5 (3), 238-246.
- Rosengren, Karl E. (2000): Communication: An Introduction. London: SAGE Publications.
- Rosenthal m. fl. (1979): Sensitivity to Nonverbal Communication. THE PONS TEST. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Rosip, Janelle C. & Hall, Judith A. (2004): Knowledge of Nonverbal Cues, Gender, and Nonverbal Decoding Accuracy. I: Journal of Nonverbal Behavior 28 (4), 267-286.
- Ruesch, Jurgen & Bateson, Gregory (1951): Communication. The Social Matrix of Psychiatry. New York: W.W. Norton & Company.
- Salwen, Michael B. & Stacks Don W. (1996): An Integrated Approach to Communication Theory and Research. Mahwah: Erlbaum.

- Satir, Virginia (1967): *Conjoint Family Therapy. A Guide to Theory and Technique*. Palo Alto: Science and Behavior Books.
- Schachner, Dory A., Shaver, Philip R. & Mikulincer, Mario (2005): Patterns of Nonverbal Behaviour and Sensitivity in the Context of Attachment Relationships. I: *Journal of Nonverbal Behavior* 29 (3), 141-169.
- Shannon, Claude E. & Weaver, Warren (1949): *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana: The University of Illinois Press.
- Shepherd, Gregory (1993): Building a Discipline of Communication. I: *Journal of Communication* 43 (3), 83-91.
- Schramm, Wilbur & Roberts, Donald (1971): *The Process and Effects of Mass Communication*. Urbana: University of Illinois Press.
- Schramm, Wilbur (1959): The State of Communication Research: Comment. I. *The Public Opinion Quarterly* 23 (1), 6-9.
- Schramm, Wilbur (1983): The Unique Perspective of Communication: A Retrospective View. I: *Journal of Communication* 33 (3), 6-17.
- Schramm, Wilbur (1989): *Human Communication as a Field of Behavioural Science*. I : King, Sarah S. (1989): *Human Communication as a Field of Study. Selected contemporary views*. New York: State University of New York Press.
- Sigman, Stuart J (1991): Handling the Discontinuous Aspect of Continuous Social Relationships: Toward Research on the Persistence of Social Forms. I: *Communication Theory* 1(2), 106-127.
- Sluzki, Carlos E. & Ransom, Donald C. (1976): *Double Bind: The Foundation of the Communicational Approach to the Family*. New York: Grune & Stratton.
- Spence, Donald P. (1973): Analog and Digital Descriptions of Behavior. I: *American Psychologist* 28 (6), 479-488.
- Sternglanz, Weylin R. & DePaulo, Bella M (2004): Reading Nonverbal Cues to Emotions: The Advantages and Liabilities of Relationship Closeness. I: *Journal of Nonverbal Behavior* 28 (4), 245-266.
- Strauss, Anselm L. (1999): *Qualitative Analysis for Social Scientists*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tranøy, Knut Erik (1986): *Vitenskapen – samfunnsmakt og livsform*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tubbs, Stewart L. & Moss, Sylvia (1987): *Human Communication*. New York: Random .
- Tunstall, Jeremy (1983): The Trouble with the U.S. Communication Research. I: *Journal of Communication* 33 (3), 92-95.

Watson, James & Hill, Anne (1993): A Dictionary of Communication and Media Studies. Third Edition. London: Edward Arnold.

Watzlawick, Paul (1977): Introduction. I: Watzlawick, Paul & Weakland, John H. (1977): The Interactional View. Studies at the Mental Research Institute Palo Alto. New York: W.W. Norton & Company.

Watzlawick, Paul, Bavelas Janet B. & Jackson Don D. (1967): Pragmatics of Human Communication. A Study of Interactional Patterns, Pathologies, and Paradoxes. New York: W.W. Norton & Company.

Watzlawick, Paul & Weakland, John H. (1977): The Interactional View. Studies at the Mental Research Institute Palo Alto. New York: W.W. Norton & Company.

Weakland, John H. (1976): The “Double Bind” Hypothesis of Schizophrenia and Three-Party Interaction. I: Sluzki, Carlos E. & Ransom, Donald C. (1976): Double Bind: The Foundation of the Communicational Approach to the Family. New York: Grune & Stratton.

Weakland, John H. (1977): Schizophrenia: Basic Problems in Sociocultural Investigation. I: Watzlawick, Paul & Weakland, John H. (1977): The Interactional View. Studies at the Mental Research Institute Palo Alto. New York: W.W. Norton & Company.

Weaver, Warren (1949): Recent Contributions to the Mathematical Theory of Communication. I Shannon, Claude E. & Weaver, Warren (1949): The Mathematical Theory Of Communication. Urbana: The University of Illinois Press.

Widerberg, Karin (1994): Oppgaveskriving. Veien til lystbetont skriving og gode rutiner. Oslo: Tano.

Wiemann, John M., Hawkins, Robert P & Pingree, Suzanne (1988): Fragmentation in the Field – And the Movement toward Integration in Communication Science. I: Human Communication Research 15, side 304-310.

Wiener, Morton m.fl. (1972): Nonverbal Behaviour and Nonverbal Communication. I: Psychological Review 79, 185-214.

Wiener, Norbert (1948): Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine. Cambridge: Technology Press.

Wilden, Anthony (1972): System and Structure. Essays in Communication and Exchange. London: Tavistock Publications.

Wilder, Carol (1977): A Conversation with Colin Cherry. I: Human Communication Research 3, 354-363.

Wilder, Carol (1978): From the Interactional View – A Conversation with Paul Watzlawick. I: Journal of Communication, Autumn, 35-45.

Wilder, Carol (1979): The Palo Alto Group: Difficulties and Directions of the Interactional view for Human Communication Research. I: Human Communication Research 5 (2), 171-186.

Wilmot, William W. (1980): Metacommunication: A Re-examination and Extension. I: Communication Yearbook 4, 61-69.

Wilson, Edward O (1975): Sociobiology: The New Synthesis. Cambridge: Harvard University Press, Belknap Press.

Windahl, Sven, Signitzer, Benno H. & Olson, Jean T. (1992): Using Communication Theory: An Introduction to Planned Communication. London: SAGE Publications.

Zebrowitz, Leslie A. & Rhodes, Gillian (2004): Sensitivity to “Bad Genes” and the Anomalous Face Overgeneralization Effect: Cue Validity, Cue Utilization, and Accuracy in Judging Intelligence and Health. I: Journal of Nonverbal Behavior 28 (3), 167-185.

Ølgaard, Bent (1991): Kommunikasjon og økomentale systemer ifølge Gregory Bateson. København: Akademisk Forlag

